

TAMPEREEN YLIOPISTO

Kalle Rajala

VÄKIVALTA JA VALLANKUMOUSTA
Aikalaiskäsitys suurlakosta Helsingissä ja Tampereella

Suomen historian pro gradu-tutkielma
Tampere 2007

Tampereen yliopisto
Historiatieteen laitos

KALLE RAJALA: Väkivaltaa ja vallankumousta. Aikalaiskäsitys suurlakosta Helsingissä ja Tampereella.

Pro gradu -tutkielma, 83 s.
Suomen historia
Marraskuu 2007

Työni kohteena on vuoden 1905 suurlakko. Suurlakko tuli Suomeen Venäjän yleislakon seurauksena. Lakko oli 1899 alkaneen sortovuosiksi kutsutun ajanjakson huipentuma, jonka seurauksena Suomeen perustettiin yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuva kansanedustuslaitos. Suurlakon alkuperäinen tavoite oli palauttaa Suomen autonominen asema yhdenmukaistamiskautta edeltäneeseen tilaan.

Vaikka koko maa meni lakkoon, on käsittely rajattu koskemaan Helsinkiä ja Tamperetta. Suurlakko näyttöytyy koko kansan yhteisenä asiana ja voimannäyttönä, mutta alueellisia eroavaisuuksia löytyy. Helsinki oli kuitenkin poliittisesti merkittävin tapahtumakenttä Suomessa. Tampere oli Suomen teollistunein kaupunki, missä työväenliikkeellä oli vahva asema. Työväki oli sekä Helsingissä että Tampereella merkittävässä roolissa lakon tapahtumien kulussa. Myös kaupunkien tapahtumilla oli vaikutusta toisiinsa. Tampere nousi Suomen poliittiseksi pääkaupungiksi työväen aktiivisen toiminnan ansiosta, kun ns. Tampereen punaisessa julistuksessa annettiin suuntaa koko suurlakolle.

Suurlakko alkoi suuren innostuksen vallassa ja vaikutti siltä kuin koko kansa olisi ollut samassa rintamassa. Tavoitteet olivat alussa samansuuntaiset, mutta pian erimielisyydet hajottivat yhtenäiseltä vaikuttanutta joukkoa. Tässä työssä tarkastellaan erityisesti suurlakon aktiivisimpiä ja merkittävimpiä toimijoita työväkeä, perustuslaillisia ja venäläistä sotaväkeä. Kohteita tarkastellaan aikalaisnäkemysten valossa. Suurlakosta tehtiin arviota jo lakon aikana ja tilanteen epävarmuus pakotti kirjoittajat spekuloidaan, mutta samalla kirjoituksista voi hakea pelättyjä ja uhkaavina pidettyjä seikkoja.

Väkivaltaisuuksien syntymistä ja vallankumouksellista toimintaa pidettiin pahimpana uhkakuvana. Venäläisten sotilaiden odotettiin puuttuvan lakkoon Helsingissä, mutta koko lakko sujui ilman sotilaiden väliintuloa. Järjestysvalta ei pystynyt tekemään tarvittavia päätöksiä tarpeeksi nopeasti ja hitaasti aloitetut interventiosuunnitelmat keskeytettiin lopulta, kun suurlakko ehti loppua. Venäläisen sotaväen läsnäolon täydellisen puuttumisen vuoksi tilanne Tampereella oli vallankumouksellisempi ja uhmakkaampi, mutta samalla tamperelaiset onnistuivat tekemään tiiviisti yhteistyötä tavoitteidensa saavuttamiseksi. Helsingissä työväen tavoitteet kohdistuivat enemmän sisäpolitiikkaan, kun taas perustuslailliset keskittyivät enemmän parantamaan Suomen asemaa suhteessa Venäjään.

Suurlakko päättyi perustuslaillisten saavutettua tavoitteensa, mutta työväki jäi vaille varmuutta sen ajamiin uudistusten toteutumisesta. Tilanne jäi auki, kunnes erimielisyyksistä huolimatta koolle kutsuttu säätyvaltiopäivät sai valmiiksi äänioikeus- ja eduskuntaudistuksen.

Lähteinä olen käyttänyt suurlakon aikaista sanomalehdistöä sekä Väinö Wallinin (sittemmin Voionmaa), Kaarlo Tiililän, Eliel Aspelin-Haapkyllän ja Tekla Hultinin päiväkirjoja sekä Johan Kockin muistelmia suurlakosta.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	4
1.1. SUOMEN SUURIRUHTINASKUNTA.....	4
1.2. TUTKIMUSKYSYMYS JA LÄHTEET	6
2. SUOMEN ALTTIUS VALLANKUMOUKSELLE.....	13
2.1. VALTION SYNTY.....	13
2.2. SUOMEN VÄESTÖ.....	14
2.3. SUOMALAINEN NATIONALISMI	15
3. SUOMEN SUURLAKON KANSAINVÄLISET YHTEYDET	21
3.1. YHTEISTYÖ JA AKTIVISTIT	21
3.2. TYÖVÄENLIKE	24
3.3. TAMPEREEN YHTEYDET.....	27
4. SUURI INNOSTUS JA YHTEISET TAVOITTEET.....	29
4.1. LAKON LEVIÄMINEN SUOMEEN.....	29
4.2. SUUREN INNOSTUKSEN VALLASSA	33
4.3. YHTEISTYÖ PERUSTUSLAILLISTEN JA TYÖVÄEN KESKEN?	37
4.4. JÄRJESTYKSEN YLLÄPITO.....	43
5. VÄKIVALLAN PELKO.....	46
5.1. VENÄLÄISET SOTILAAT.....	46
5.2. PROVOISOINTI JA PROVOSOITUMINEN	51
5.3. KANSALLISKAARTISTA PUNAKAARTIIN JA SUOJELUSKUNTIIN.....	54
6. VALLANKUMOUS – UHKA VAI TAVOITE?	59
6.1. PUNAINEN JULISTUS	59
6.2. SISÄINEN VALTATAISTELU.....	61
6.3. ”KOLMIKANTANEUVOTTELUT”	65
6.4. VALLANKUMOUS VAI LAKI?.....	70
7. LAKON LOPPU.....	75
8. PÄÄTÄNTÖ.....	78
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS.....	80

1. JOHDANTO

1.1. SUOMEN SUURIRUHTINASKUNTA

Vuonna 1899 alkoi Venäjän valtakunnassa helmikuun manifestin myötä niin sanottu yhdenmukaistamispolitiikka, johon kuului valtakunnan yhtenäisyyden vahvistaminen. Suomelle lähes satavuotinen autonominen asema valtakunnan yhteydessä tuli näin ollen uhatuksi, ja siihen reagoitiin vahvasti. Suomalaiset mielsivät yhdenmukaistamistoimet sortamiseksi, mutta reagoivat siihen hyvin eri tavalla. Toisten mielestä piti myötäillä ja siten yrittää pelastaa mikä pelastettavissa oli. Vastaavasti osa katsoi venäläisten rikkovan lakia ja siihen vedoten kieltäytyi kaikesta yhteistyöstä heidän kanssaan.

Suomen suuriruhtinaskunnan hallinto perustui säätyvaltiopäiviin, joilla oli edustettuina neljä säätyä. Äänioikeus perustui joko sukuun, kirkkoon, varallisuuteen tai maanomistukseen. Säätyvaltiopäivät ei edustanut kansaa, mikä johtui siitä, että sitä ei ollut sitä tarkoitusta varten edes suunniteltu. Idea kansaa edustavasta laitoksesta oli uusi ja siihen suhtauduttiin epäilevästi vielä 1900-luvun alussa.

Teollistuminen loi työväen ja työväenluokan. Ongelmaksi muodostui, ettei heillä ollut mahdollisuutta osallistua päätöksentekoon. Työväen ainoa mahdollisuus vaikuttaa asioihin oli yrittää ujuttaa omia miehiään säätyjen listoille. Käytännössä tämä oli mahdollista vain porvarissäädyn kautta, mutta vaikeaa sillä vaikutusvalta porvarissäädystä määräytyi omaisuuden mukaan.¹ Kaikissa säädyissä oli kuitenkin sellaisia, jotka kannattivat äänioikeuden laajentamista. Yksi syy äänioikeuden kannattamiseen oli autonomian puolustaminen. Venäläiset katsoivat, ettei säätyvaltiopäivät edustanut koko kansaa. Näin ajateltuna, säätyvaltiopäivien mielipide ei edustanut kansan mielipidettä. Voidaan toki kysyä, välittikö keisari siitä, mutta tilanne Venäjällä oli käymistilassa ja sielläkin haluttiin uudistuksia. Venäläiset näkivät suomalaiset hyvin kaksijakoisesti; maata johtivat ruotsinkieliset separatistit, kun taas kansa oli suomenkielistä ja hyvin lojaalia monarkialle. Ne jotka pitivät kiinni säätyjen vallasta, perustelivat mielipiteitään muun muassa epäilyillä työväestön sivistyksen tasosta.²

Vuosisadan vaihteessa alkaneeseen venäläistämiseen suhtauduttiin eri tavoin. Myöntövyörylinjan mielestä yhdenmukaistamiseen piti suhtautua myönteisesti ja pyrkiä yhteistyöhön. Pyrkimys oli

¹ Tommila, Päiviö 1999. Suuri adressi. WSOY. Juva. 162.

² Tommila 1999, 162 – 163; Kujala, Antti 1995. Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899-1905. Suomen historiallinen seura. Helsinki. 26, 29.

säilyttää edes palasia suomalaisesta autonomiasta. Perustuslailliset eivät kuitenkaan olleet samaa mieltä, vaan olivat ehdottomasti lain noudattamisen kannalla, ja vaativat laittomiksi miellettyjen sortotoimien keskeyttämistä. Suomalaisten mielestä laittomalle tielle oli päädytty vuoden 1899 helmikuun manifestin myötä, joka oli aloittanut yhdenmukaistamispolitiikan myös Suomen alueella. Perustuslailliset irtisanoutuivat kaikesta toiminnasta venäläisten kanssa, ja näin ollen kaikki virat hallinnossa ja senaatissa täytettiin myöntövyösuunnan kannattajilla eli vanhasuomalaisilla.

Säätyvaltaan perustuva yhteiskunta perustui eriarvoisuudelle ja siihen oli sopeuduttu. Tilanne alkoi kuitenkin muuttua kansallisen heräämisen myötä. Viimeistään sortovuosien aikana yhteiskunnan alemmat luokat huomasivat yläluokan edustajienkin olevan vain ihmisiä. Suomessa kerättiin suuri adressi 1899, jolla yritettiin saada suuriruhtinas peruuttamaan helmikuun manifesti. Oli ennen kuulumatonta, että ”herrat” tulivat pyytämään apua rahvaalta. Onkin arvioitu, että työväenliike voimistui suomalaisuus-liikkeen kehittymisen ja kansallisuusaatteen voimistumisen myötä.³ Merkittävää oli mielentilan muutos; tavallinen kansa ei enää suhtautunut ylhäisöön niin kunnioittavasti kuin ennen.

Vaikka Suureen adressiin saatiin kerättyä parissa viikossa puoli miljoonaa nimeä, oli monien allekirjoittamasta kieltäytyminen kerääjille yllätys. Monet kieltäytyjistä kuuluivat työväkeen, mutta paikalliset olosuhteet vaikuttivat myös. Esimerkiksi Tampereella työväki osallistui adressiin ahkerasti, minkä on arveltu johtuneen tamperelaisen työväestön suhteellisen hyvästä asemasta. Heille maksettiin palkkaa, jolla pärjäsi ja kaupungissa oli perinteitä yhteistyöstä omistajien ja työntekijöiden välillä. Isoilla työpaikoilla nimiä oli helppo kerätä nopeasti.⁴

Venäjän ja Japanin välille syttyi sota vuonna 1904. Uskottiin että Venäjä voittaisi sodan helposti, mutta kävikin päinvastoin. Levottomuus Venäjällä yltyi entisestään, vaikka varsinaiset syyt levottomuuteen olivatkin muualla. Lopulta tilanne Venäjällä johti siihen, että rautatieläiset menivät lakkoon ja vetivät koko muun maan samalla mukanaan. Suomessa tilanteen kehittymistä seurattiin aluksi sivusta. Vasta kun venäläiset olivat lakkoilleet kymmenen päivää, ryhtyivät myös suomalaiset suunnittelemaan

³ Tommila 1999, 293 – 294; Alapuro, Risto 1995. Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. WSOY. Helsinki. 96; Kujala 1996, 12.

⁴ Haapala, Pertti 1986. Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920. Suomen historiallinen seura. Vammala. 204.

tukilakkoa. Tukilakko kuitenkin muuttui pian yleislakoksi, jolla haluttiin parantaa Suomen valtiollista asemaa.

Suomessa ajateltiin hyötyä emämaan kriittisestä tilanteesta. Kun venäläiset olivat nousseet kapinaan ja vaatimaan oikeuksia itselleen, voisi se onnistua suomalaisiltakin. Perustuslain kannattajat halusivat palauttaa Suomen autonomian täysmääräisenä, mikä tarkoitti 1899 helmikuun manifestin peruuttamista. Tavoitteeseen pyrittiin lakia noudattamalla. Laittomat toimet, kuten vallankumoukseen tai väkivaltaan ryhtyminen, ei tullut kuuloonkaan.

Lakkoon ryhtyminen nähtiin isänmaallisena toimintana. Alun alkaen lakkoon ryhtyminen oli kaikilla tahoilla valtiollinen, ja sillä haluttiin palauttaa Suomelle laaja autonominen asema. Lakon aikana ilmeni kuitenkin, että työväellä oli myös oman asemansa parantamiseen tähtääviä pyrkimyksiä. Esimerkiksi Tampereella työnantajien kanssa neuvoteltiin ja ilmoitettiin, että lakko tulisi olemaan ”valtiollista laatua”. Näin työnantajat suostuivat maksamaan työläisilleen puolta palkkaa lakon ajalta, jonka kestoksi sovittiin kolme päivää. Kun lakko oli jatkumassa yli sovitun, se ei enää sopinut työnantajille, ja he ilmoittivat peruvansa lupauksensa, mikäli lakkolaiset peruisivat oman lupauksensa lakon kestosta. Työnantajien mielestä ei ollut enää syytä jatkaa valtiollista lakkoa, kun valtiolliset tavoitteet oli saavutettu.⁵

1.2. TUTKIMUSKYSYMYS JA LÄHTEET

Jokainen sukupolvi kirjoittaa oman versionsa historiasta. Suomessa suurlakko on totuttu näkemään kansan voimannäyttönä ja demokratian alkuna yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden saamisen ansiosta. Suurlakko on selvitetty perusteellisesti tämän päivän näkökulmasta sekä itsenäistymisen että demokratisoitumisen kautta. Tulevat tapahtumat määrittävät hyvin paljon sitä, mitä menneestä muistetaan - tai halutaan muistaa. Suurlakko on saanut oman paikkansa Suomen valtiollisen elämän ja kehittymisen lineaarisessa tapahtumaketjussa. Se on saanut merkityksiä sitä seuranneiden tapahtumien

⁵ Voionmaa Väinö 1907. Tampereen historia III osa : Tampereen historia viime vuosikymmeninä (1856-1905). Tampereen kaupunki. Tampere. 399, 407.

myötä. Kertomuksella ja tapahtumalla on samanlainen rakenne, mikä aiheuttaa käsitteiden sekaannuksen. Tarinoissa on aina stereotyyppisiä piirteitä. Problemaattisuutta lisää se, että kerrottu tarina keskittyy pääjuoneen, ja epäoleelliset sivujuonet putoavat pois.⁶

Aikalaiset seurasivat tilanteen kehittymistä, eivätkä voineet tietää, minkä merkityksen he tulisivat toiminnallaan jälkipolville antamaan. He eivät voineet tietää, mitä tulisi tapahtumaan. Heillä oli kuitenkin omat käsityksensä. Tutkimukseni tavoite on saada selville, miten suurlakko käsitettiin välittömästi. Miten aikalaiset arvioivat tapahtumia? Mitä pelättiin, mitä toivottiin, mihin uskottiin? Miten ihmiset näkivät tapahtumien kulun ja mihin he arvelivat tilanteen kehittyvän? Tutkin miten ihmisten välittömät käsitykset meneillään olleesta suurlakosta sopivat suurlakosta tehtyyn tutkimukseen. Käsittelen Tampereä ja Helsinkiä. Kaupungit olivat erilaisia, ja tilanteet kehittyivät eri tavoin. Helsinki oli pääkaupunki ja siellä sattui ja tapahtui paljon. Tampere on mukana siksi, että se oli toinen merkittävä keskus, jonka tapahtumat vaikuttivat Helsinkiin ja toisin päin. Lisäksi kaupungit olivat hyvin erilaiset suurlakon suhteen.

Käytän lähteinäni neljää päiväkirjaa ja kahta pian lakon jälkeen kirjoitettua ja julkaistua selostusta suurlakosta. Tilanteen kehittymistä voi seurata päivä päivältä päiväkirjoista. Päiväkirjat tuovat esille monia vaihtoehtoja ja tilannekuvia, jotka ovat päässeet unohtumaan. Selostukset suurlakosta ovat tietyllä tavalla jälkiviisaita, vaikka niissäkin käsitellään hyvin paljon samoja asioita kuin päiväkirjoissa. Suurlakon päättymisen jälkeen kirjoitetut kuvaukset keskittyvät niihin asioihin, joita kirjoittaja on pitänyt merkittävänä. Kuvaukset on kirjoitettu tietyllä tavalla lopputuloksen tirkistysreiän näkökulmasta. Tirkistysreiän käyttäjän ovat jo yli sata vuotta sitten ”poistaneet” osan historiallisesta tiedosta. Päiväkirjat on kirjoitettu kunkin päivän näkökulmasta. Päiväkohtainen tilanne tekee sen, että kokonaistietomäärä ei ole niin karsittu.

Väinö Wallin (vaihtoi nimensä 1906 Voionmaaksi) piti suurlakon aikana päiväkirjaa. Wallin oli syntynyt Jyväskylässä opettajaperheeseen. Poliitikassa Wallin toimi suomalaisessa puolueessa ja raittiusliikkeen parissa. Suurlakon myötä Wallinin poliittisessa ajattelussa tapahtui suuri käänne, kun hän huomasi työväen asian ja mahdin. Wallinin päiväkirja on mielenkiintoinen siksin, että kirjoittaja arvioi tilannetta koko ajan ja esittää mielipiteitään asioiden kehityksestä. Suurlakon aikana Wallin oli

⁶ Kalela, Jorma 2002. Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus. Tampere. 124 – 127.

lähellä tapahtumien keskusta. Lakon alkupuolella hän pyrki vaikuttamaan lakkovaatimuksiin ensisijaisesti raittiusliikkeen edustajana. Päiväkirja elää läpi muutoksen, ja Wallin päätyy työväenliikkeen kannattajaksi ja lopulta edustajaksi. Wallin valittiin suurlakon lopussa Suomen väliaikaiseen hallitukseen, jonka tehtäväksi määrättiin säätää ehdotus uudesta kansanedustuslaitoksesta. Wallin toimi Helsingin yliopistolla historian dosenttina. Hän oli syntynyt 12.2.1869 ja kuoli 24.5.1947 Helsingissä. Wallin kääntyi suurlakon myötä sosialismin kannalle. Päiväkirja löytyy Väinö Voionmaan kokoelmasta Valtion arkistosta.⁷

Myös Tampereen yhteiskoulun rehtori Kaarlo Tiililä piti päiväkirjaa suurlakon aikana. Tiililä oli valittu virkaansa kuusi vuotta aiemmin. Hän oli tiukka kurinpitäjä ja huolestunut nuorison käyttäytymisestä siinä määrin, että aloitti koulussaan kurinpitoreformin. Tiililä oli yhteiskunnallisesti aktiivinen ja kirjoitti säännöllisesti sekä tamperelaisiin että valtakunnallisiin lehtiin. Puoluetaustaltaan Tiililä oli vanhasuomalainen, mutta liittyi suomalaiseen klubiin vasta suurlakkovuoden keväällä.⁸ Tiililän päiväkirjat löytyvät Tampereen kaupunginarkistosta. Tässä työssä on käytetty päiväkirjojen puhtaaksi kirjoitettua versiota sähköisessä muodossa, jotka olen saanut Tampereen yliopiston Historiatieteen laitokselta.⁹ Eero Saarenheimo on toimittanut professori Eliel Aspelin-Haapkylän päiväkirjoista lyhennetyn version, josta on karsittu pois kaikki henkilökohtaiseen elämään liittyvä aines. Aspelin-Haapkylä oli puoluekannaltaan fennomaani ja työskenteli Helsingin yliopistolla.¹⁰

Sigurd Roos on kirjoittanut *Suomen kansallislakko*-nimisen (Nationalstrejken i Finland) seitsemänsataasivuisen kirjan tapahtumista vuonna 1906. Käytän kuitenkin seuraavana vuonna julkaistua suomennosta. Teos on kattava ja erittäin käytetty myös lähdeaineena. Roos selostaa asioita paikoin pikkutarkastikin. Roos oli perustuslaillinen ja toisinaan hänen tekstinsä on hyvin arvottavaa. Teosta hallitsee vahva pääjuoni, joka etenee mutkien kautta alusta loppuun. Teos on tapahtumahistorian rekonstruktion kannalta arvokas.¹¹ Perustuslaillisten käsityksiä ja tunteja kuvaa Tekla Hultin

⁷ Väinö Voionmaan kokoelma, Lakkopäiväkirja. Valtionarkisto.

⁸ <http://www.uta.fi/koskivoimaa/henkilot/tiilila.htm>, luettu 17.9.2007; Tiililä 1905, 7.2.1905.

⁹ Kaarlo Tiililän päiväkirja, 1905. Valtionarkisto.

¹⁰ Saarenheimo, Eero: Kirovuosien kronikka. Otteita professori Eliel Aspelin-Haapkylän päiväkirjasta 1905 – 1917. Suomalaisen kirjallisuuden seura 1980. Vammala.

¹¹ Roos, Sigurd 1907a. Suomen kansallislakko. Ensimmäinen osa. Tekijän tarkastama jatäydentämä suomennos. Axel F. Lindberg. Helsinki ; Roos, Sigurd 1907b: Suomen kansallislakko. Toinen osa. Tekijän tarkastama ja täydentämä suomennos. Axel F. Lindberg. Helsinki.

päiväkirjassaan.¹²

Venäjän armeijan evp. alikapteeni Johan Kock kertoo kirjassaan *Seitsemän päivää keskusasemalla* mielenkiintoisen version tapahtumista. Suurlakon alkaessa Johan Kock kutsuttiin Helsingin kansalliskaartin johtajaksi. Nimitys johtui pitkälti siksi, että hän oli eräs ainoita, jonka työväki suostui hyväksymään. Kockin vastustajat pitivät häntä enemmän Matti Kurikan ohjaamana käskyläisenä. Matti Kurikka oli työväen johtomiehiä, joka oli onnistunut hankkimaan paljon vihollisia. Lakon aikana Kurikka kuitenkin pysyi hyvin maltillisena ja tuli sysätyksi sivuun työväen johdosta, kun suuri osa halusi siirtyä radikaalimpiin vaatimuksiin ja toimiin muun muassa eduskunnan asettamisen suhteen.¹³

Poliittiselta kannaltaan Kockia pidetty sosialistivallankumouksellisena ja hän on yksi Suurlakon päähenkilöistä. Kockin teos eroaa muista päiväkirjoista siinä, että se alkaa vasta tiistailta 31.10. Kockin nimittämisestä kansalliskaartin johtoon. Toki Kock käsittelee myös tehtävään asettamiseensa johtaneita tapahtumia. Kockin myöhemmistä vaiheista tiedetään sen verran, että hänestä tuli Helsingin punakaartin ensimmäinen päällikkö, ja hän oli Viaporin kapinan 1906 toinen suomalainen pääorganisaattori. Hän pakeni kapinan jälkeen Amerikkaan. Hän oli syntynyt 4.6.1861 Viipurissa ja kuoli 13.4.1915 Fitchburgissa Yhdysvalloissa.

Kockin päiväkirja on luonteeltaan vastareaktio häntä vastaan esitettyihin syytöksiin. Pitää silti huomioida kirjoitusvuosi 1906, ja se, että lakon loputtua tietty jännitys tapahtumien seurausten arvioinnista on kadonnut. Kun tapahtumat ja tilanteet olivat menneet, ei Kock enää voinut esittää alkuperäistä käsitystään. Paikoitellen Kock antaakin kuvan itsestään hyvin rationaalisena toimijana, mutta Kockin kirjassa on paljon asiavirheitä. Virheiden syntyyn on vaikuttanut varmasti kirjan kirjoittaminen tapahtumien jälkeen. Myös Sigurd Roos kritisoi Kockin ”lentokirjasta” omassa Kansallislakossaan.

Mitä suurlakosta on kirjoitettu, perustuu paljolti Roosin kirjaan ja sanomalehdistöön. Väinö Voionmaa on kirjoittanut Tampereen suurlakon tapahtumista Tampereen historiassaan. Eino Jutikkala on myös tehnyt samannimisen kirjan, mutta lisäämättä omaansa mitään, mitä Voionmaa ei olisi jo historiassaan

¹² Hultin, Tekla: Päiväkirjani kertoo I 1899 – 1914. Oy Gutenberg Ab. 1935. Helsinki.

¹³ Kock, Johan 1906. *Seitsemän päivää keskusasemalla*. Kirjapainoyhtiö Valo. Helsinki.

kertonut. Pertti Haapala kuvaa Tampereen tapahtumia väitöskirjassaan *Tehtaan valossa*. Haapala tuo mukaan sosiaalista näkökulmaa ja pyrkii selittämään Tampereen tapahtumia sosiaalisista lähtökohdista käsin. Hän lähestyy asioita muun muassa työväen ja tehtaanomistajien keskinäisten suhteiden kautta. Tamperelaiset olivat tottuneet yhteistyöhön. Työväellä ja työnantajilla oli verkosto, jonka kautta kommunikointi oli mahdollista.¹⁴

Antti Kujalan molemmat tutkimukset ovat aiheen kannalta tärkeitä. Erityisen mielenkiintoisia olivat suomalais-venäläisen yhteistyön verkostot vallankumoukseen pyrittäessä. Tampere ja Helsinki olivat hyvin erilaisia kaupunkeja suurlakon aikana sekä levottomuuden että lopputulosten suhteen. Tamperelaisilla oli välillä enemmän tietoa kuin helsinkiläisillä, vaikka Helsingillä oli paremmat yhteydet venäläisiin. Kansainvälisten yhteyksien lisäksi selvität suomalaisten keskinäisiä yhteyksiä sekä alueellisesti että yhteistyön näkökulmasta. Kansainvälisten yhteyksien selvittäminen rakentuu Antti Kujalan väitöskirjaan *Vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus*. Venäläiset radikaalit olivat sosialisteja, mutta suomalaiset taas oikeistolaisia aktivisteja. Venäläiset radikaalit kummeksuivat suomalaista työväkeä, joka käytti pelkästään lain suomia vaikutusmahdollisuuksia. Suomalaisella työväellä oli organisaatio, jota se halusi suojella. Sitä ei kannattanut riskeerata. Radikaaleja aineksia yhdistivät kuitenkin puoluekannan sijaan toimintatavat; tässä tapauksessa väkivalta ja vallankumous.¹⁵

Osmo Jussilan *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914* kertoo vakiintuneen käsityksen suurlakosta. Jussila on päätenyt siihen, että suurlakko tuli venäläisille yllätyksenä, ja että venäläisillä olisi ollut mahdollisuus pysäyttää lakko heti alkuunsa vaatimattomallakin sotilasmäärällä ilman verenvuodatusta. Sotilaallisen väliintulon uhka kasvoi lakon edetessä, mutta lakko ehti loppua ajoissa. Jussila näkee kenraalikuvernööri Obolenskin aseman merkittävimpänä, sillä hän oli ylin viranomainen Suomessa, jolla ei kuitenkaan ollut tarvittavia valtuuksia lakon lopettamiseen väkisin. Obolenskin ansiosta järjestysvalta delegoitiin työväelle, ja kun perustuslailliset halusivat irti lakosta, Obolenski liittoutui heidän kanssaan.¹⁶

¹⁴ Haapala, Pertti 1986. *Tehtaan valossa*. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920. Suomen historiallinen seura. Vammala ; Voionmaa, Väinö 1907. *Tampereen historia III osa : Tampereen historia viime vuosikymmeninä (1856-1905)*. Tampereen kaupunki. Tampere.

¹⁵ Kujala, Antti 1989. *Vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus*. Venäjän sosialistiset puolueet ja suomalainen radikalismi vuosisadan alussa. Suomen historiallinen seura. Helsinki; Kujala, Antti 1995. *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899-1905*. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

¹⁶ Jussila, Osmo 1979. *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899-1914*. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

Hannu Salokorven Pietarin tie kertoo puolestaan suomalaisen puolueen asemasta mellastuksen keskellä. Suurlakko ei Salokorvella saa juuri mainintaa enempää osakseen. Mitä se sitten merkinneekään suomalaisen puolueen asemasta suurlakon aktiivisten toimijoiden keskuudessa.¹⁷

Risto Alapuron Suomen synty paikallisena ilmiönä ja State and Revolution auttavat rakentamaan käsityksen suomalaisesta yhteiskunnasta. Alapuron avulla olen selvittänyt Suomen alttiutta vallankumoukselle, ja pohtinut mahdollisia taloudellisia ja sosiaalisia syitä alueellisiin eroihin. State and Revolutionissa huomioidaan sekä sosioekonomiset seikat että alueelliset erot. Kyse on myös valtion synnystä Suomeen ja siitä, miten se suhteutuu eurooppalaiseen ja venäläiseen kehitykseen. Suomi oli idän ja lännen välimaastoa. Suomessa oli alttiutta sekä sisäiseen että ulkoiseen vallankumoukseen. Yhteiskuntaluokkien väliset erot olivat paikoin kärjistyneitä, ja valta haluttiin kumota omistussuhteissa. Suomen asema suuren imperiumin osana johti haluun taistella omista oikeuksista, kun valtakuntaa yhdenmukaistettiin. Kansallisuusaate oli Suomessa koko kansan aate. Sillä ei tarvinnut tavoitella omaa valtiota, sillä sellainen oli jo saatu. Kansallisuusaatetta ei tarvittu taloudellisen nousun avaimeksikaan, sillä elintaso oli Itä-Eurooppaan nähden jo korkea. Kansallisuusaatetta tarvitsivat kaikki; yläluokka oman asemansa legitimointiin ja talonpojat korostaakseen kansankielistä kulttuuriaan.¹⁸

Suurlakkoviikolla sanomalehdet menivät mukaan lakkorintamaan eivätkä ne ilmestyneet. Poikkeuksen teki Aamulehti ja ilmestyi muutaman kerran viikon varrella. Lakon jälkeen ilmestyneet lehdet perustuvat tietysti sille hetkelle, jolloin ne on kirjoitettu. Lakon loputtua, monet asiat olivat jo ”vanhentuneita” – niillä ei enää ollut ansaitsemaansa merkitystä. En käytä Helsingin sanomalehtiä, sillä ne eivät ilmestyneet lakon aikana. Lakon jälkeiset lehdet taas kertovat lakon jälkeisestä näkökulmasta käsin, ja kooten suurlakkoviikkoa yhteen. Esimerkiksi kronologian selvittämisen kannalta lehdet eivät ole tarpeellisia Sigurd Roosin kirjoittaman yksityiskohtaisen Kansallislakon ansiosta. Tampereen kohdalla pikkutarkkaa selvitystä vastaavaa ei ole tehty, joten tapahtumat on hyvä rekonstruoida sanomalehdistä.

¹⁷ Salokorpi, Hannu 1988. Pietarin tie. Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista Tarton rauhaan 1899-1920. Suomen historiallinen seura. Mänttä.

¹⁸ Alapuro, Risto, 1988, State and Revolution. Berkeley. University of California Press ; Alapuro, Risto 1995. Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. WSOY. Helsinki.

Käytän työssäni joitain käsitteitä, jotka on hyvä purkaa auki tässä. Työväellä tarkoitan sekä ammatiltaan työläisiä että sosiaalidemokraattisen puolueen nimissä toimineita ihmisiä. Perustuslaillisilla tarkoitan ihmisiä, jotka toimivat Nuorsuomalaisen puolueen kautta tai korostivat toiminnassaan lain noudattamista ensisijaisena menetelmänä. Vanhasuomalaiset ja suomettarelaiset ovat venäläistämiseen myöntäväisesti suhtautuneita. Aktivistit puolestaan ovat perustuslaillisia tai muita oikeiston edustajia, jotka hyväksyvät väkivallan menetelmänä tavoitteiden saavuttamisessa.

Työni on rakenteeltaan pääsääntöisesti kronologinen. Aloitan taustan käsittelyllä. Suomen alttiutta vallankumoukselle ja suomalaisten vallankumouksellisten yhteyksiä Venäjälle olen käsitellyt omissa luvuissaan suurlakosta irrallisina kokonaisuuksina. Suurlakossa tapahtui niin paljon pienessä ajassa, etten osannut ujuttaa näitä taustoja suurlakon kulun sekaan. Suomen alttius vallankumoukselle perustuu Alapuron State and Revolution-teokseen ja kansainväliset yhteydet Antti Kujalan teokselle vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus.

Kokonaiskuva suurlakosta on helpompi saada kronologisella käsittelyllä. Temaattinen käsittely antaisi paremman mahdollisuuden käsitellä yhtä asiaa kerrallaan, mutta vaatisi rinnalleen silti kronologisen tapahtumakuvauksen, jotta tematiikka olisi ymmärrettävä. Työni merkittävimmät teemat, väkivalta ja vallankumous, on nivottu tapahtumakuvaukseen kiinni. Huonona puolena tässä tavassa on se, että yhden asian käsittely hajautuu. Hajautumisen estämiseksi kronologiasta ei ole pidetty kaikissa kohdissa tiukasti kiinni, vaan teemallisia kokonaisuuksia on haettu otsikoinnilla ja sijoittamalla kokoavia lukuja sopiville kohdille kronologiasta. Kokonaisuuden kannalta on kuitenkin parasta jättää kaksi ensimmäistä lukua omiksi kokonaisuuksikseen.

2. SUOMEN ALTTIUS VALLANKUMOUKSELLE

2.1. VALTION SYNTY

Suomi erillisenä alueena syntyi, kun Ruotsi joutui luopumaan itäisistä maakunnistaan Venäjän vallattua ne Ranskan kanssa tekemänsä sopimuksen mukaisesti. Suomi lakkasi olemasta pelkkä maantieteellinen käsite, ja siitä tuli myös poliittisesti käsitettävä kokonaisuus. Suomen syntyisessä ”valtiona” oli poikkeuksellista se, että rajoja ei vedetty kielellisten rajojen mukaan vaan ne tehtiin puhtaasti strategisin perustein. Yläluokka oli Suomen alueella ollut perinteisesti ruotsinkielistä eikä sillä juurikaan ollut tekemistä rahvaan kanssa. Ruotsia puhuivat myös rannikkoalueiden kalastajat ja Lounais-Suomen väestö.¹⁹

Suomen erillisasema alkoi muotoutua välittömästi. Vanhat lait ja erivapaudet säilytettiin, Suomen taloudellista erityisasemaa parannettiin 1800-luvun puolivälissä ja Suomi sai pitää oman uskontonsa. Venäläiset pyrkivät käyttämään Suomen vahvaa keskushallintoa oman hallintonsa työkaluna. Säädyillä oli toki vaikutusvaltaa keskushallinnon toimintaan, mutta keskushallinto oli käytännössä lamaantuneena pitkän valtiovien 1809 – 1863 aikana. Virkamiesten kautta suomalainen yhteiskunta oli hallinnon hyppysissä helposti hallittavissa. Luterilainen kirkko piti huolen niin kansan hengellisyydestä kuin sen sivistyksenkin tasosta, mutta kantoi samalla kortensa kekoon myös paikallishallinnon välineenä²⁰

Merkittävintä säädyille oli, että vanhat sidosryhmät Ruotsin puolella asuneisiin ”kollegoihin” poistuivat. Kun säädyt olivat aikaisemmin vaikuttaneet Ruotsin valtiopäivillä, olivat suomalaiset säätyläiset vaikuttaneet ensisijaisesti oman säätynsä kautta. Nyt Suomen säätyjen oli ensimmäistä kertaa toimittava ainoastaan keskenään. Muutos oli suuri ja suhteisiin tuli syvyyttä, mutta myös aivan uudenlaista jännitettä, varsinkin talouden saralla ruotsinkielisten virkamiesten sekä porvarien ja suomenkielisten talonpoikien välille, jotka lähestyivät toisiaan varallisuudessa. Rikkaat talonpojat olivat kuitenkin pieni ryhmä, joka jätti kasvavan maaseutuköyhälistön varjoonsa ilman että sitä suuremmin huomattiin.²¹

¹⁹ Alapuro 1988, 19 – 22.

²⁰ Alapuro 1988, 25 – 27.

²¹ Alapuro 1988, 29, 37 – 38.

Koulutuksen erottaminen kirkosta heikensi papiston voimaa säätynä, mutta samalla se sai voimaa siitä, että suomenkieliset alkoivat muodostaa papiston jäsenistä enemmistön sosiaalisen säätykierron seurauksena. Suomalainen eliitti tuli käytännössä samanlaisesta taustasta; he olivat käyneet samat koulut ja tunsivat kaikki toisensa.²²

Itä-Euroopan ja Baltian maissa oli tavallista, että syntyvät luokkarajat voitiin katsoa suoraan etnisistä rajoista. Vaikka Suomessakin oli ruotsinkielinen yläluokka, ei kieli turvannut asemaa, toisin kuin esimerkiksi Baltian saksalaisille. Yhteiskuntarakenteeltaan Suomi oli Venäjään liitettäessä läntisen mallin mukainen ja asetelma säilyi myös vallanvaihdoksen jälkeen. Sekä Ruotsi että Norja olivat hyvin samankaltaisia kuin Suomi. Taloudelliset siteet liittivät Suomen vahvasti länteen. Suomeen ei missään vaiheessa ollut päässyt syntymään feodaalista järjestelmää, mikä vaikutti merkittävästi yhteiskunnan rakenteisiin 1800-luvulla. Talonpojat olivat vapaita, mikä helpotti heidän nousuaan merkittäväksi voimatekijäksi yhteiskunnassa. Toisaalta talonpoikien vapaus herättää kysymyksiä siinä vaiheessa, kun tarkastellaan vuoden 1907 vaalien tulosta, ja huomataan, että työväenpuolue sai 90 % kannatuksestaan maaseudulta. Suuresta luvusta huolimatta täytyy muistaa, että Suomi oli edelleen agraarinen yhteiskunta, ja että maaseudulla oli myös muita ryhmiä kuin säätyihin kuuluvia talonpoikia.²³

2.2. SUOMEN VÄESTÖ

Suomen vapaat, maata omistavat talonpojat vaurastuivat metsäteollisuuden kehittymisen myötä. Maaseudulla erot tilallisten ja tilattomien välillä alkoivat kasvaa, kun maatyöläiset eivät päässeet metsänmyyntituloista osallisiksi. Metsäteollisuuden tuoma varallisuus helpotti Suomen maatalouden suurta muutosta viljanviljelystä karjatalouteen. Markkinatalouden tulo maatalouteen aiheutti muutoksen myös siinä, että talonpojasta kehittyi vähitellen maanviljelijä, joka hoiti tilaansa kuin yritystään. Tämä kasvatti eroa omistavan ja omistamattoman ryhmän välille. Kuilu leveni; maanomistajat ja maatyöläiset eivät enää työskennelleet yhdessä, ja he alkoivat ruokailla eri pöydissä. Maanomistajien lapsille isien elinkeinon jatkaminen ei ollut enää itsestänselvyys vaan nousu

²² Alapuro 1988, 37.

²³ Alapuro 1988, 20 – 21, 26, 33 – 34.

sivistyneeseen keskiluokkaan tuli mahdolliseksi.²⁴

Torpparien tilanne erosi maataloustyöläisistä siinä, että heidän lähtötilanteensa muistutti paljon vapaata talonpoikaa 1800-luvun alussa. Torpparit myös tajusivat tilanteen muuttumisen ensimmäisinä, ja tekivät ensimmäiset protestit kehitystä vastaan. Konflikteja syntyi, kun talonpojasta tuli tilaansa kuin yritystä hoitava isäntä, joka halusi maksimoida voittonsa ja jolle torppari saattoi muodostua jopa taakaksi. Vuokrat pyrkivät nousemaan ja samaan aikaan jopa maataloustyöläisten palkat olivat nousussa. Torpparien orastava protesti kohdistui eniten talollisiin, kun suuren adressin yhteydessä huomattiin, ettei torppareilla välttämättä ollut halukkuutta sen allekirjoittamiseen. Talolliset reagoivat tähän halullaan lisätä yhteistyötä sivistyneistön kanssa ja siten sivistämään myös maatonta väestöä.²⁵

Ryhmä on hankala käsite puhuttaessa toiminnasta, sillä ryhmän määrittelyssä raja täytyy vetää johonkin. Mikään ryhmä ei tietenkään ollut täysin homogeeninen. Talollisten ryhmässä hajontaa oli paljon, sillä samaan luokkaan voitiin lukea kuuluvaksi äärettömän varakas kartanonherra ja pieni talollinen, joka kykeni elättämään perheensä viljelyksillään. Eroa oli myös köyhälistössä, jonne luettiin kuuluviksi maataloustyöläiset, tehdastyöläiset, käsityöläiset ja torpparit.²⁶ Luokkajako on hankala tapa lokeroida, sillä myös mihin yksilö kokee kuuluvansa vaikuttaa luokkatietoisuuteen. Yksilö mieltää oman luokkansa sen mukana, mihin sattuu itse kuulumaan ja käsitys on aina subjektiivinen. Samoin eri yksilöt, jotka katsovat tilannetta mahdollisesti toisesta luokasta käsin, saattavat nähdä tilanteet hyvinkin erilaisina. Näin ollen ylhäältä käsin on varmasti helppo niputtaa kaikki itseään köyhemmät samaan luokkaan, vaikka köyhempi luokka kykenisi löytämään omasta keskuudestaan paljonkin eroja. Varmasti myös alhaalta katsottuna ”herrat olivat herroja”.

2.3. SUOMALAINEN NATIONALISMI

Kansallisuusaate oli alun perin keskiluokan aate. Suomessa myös yläluokka oli kiinnostunut

²⁴ Alapuro 1988, 43 – 47; Vihola, Teppo 1996. Maatalouden asema suomalaisten elämässä ja kansantaloudessa. Teoksessa *Historiaa tutkimaan*, toim. Jorma Tiainen ja Ilkka Nummela. Atena Kustannus. Jyväskylä. 295 – 299.

²⁵ Alapuro 1988, 49 – 51; Alapuro 1994, 68 – 70.

²⁶ Alapuro 1994, 47 – 49.

kansallisuusaatteesta keskiluokan lisäksi. Nationalismilla oli kaksoisluonne; se oli sekä kansalaisuskontoa että protestia köyhyyttä vastaan. Se syntyi Länsi-Euroopassa teollistumisen yhteydessä estämään hajaantumista yhteisen kielen ja kulttuurin avulla. Kansallisuus oli yhtenäisen koulutusjärjestelmän tuote, ja hajanainen ihmisjoukko saatiin toimimaan yhtenä kansallisuusaatteen avulla. Kansallisuusaate yhdenmukaisti ihmiset saman nimittäjän, kansallisuuden, alle. Samalla kansallisuusaatteesta tuli valtiota tukeva voima. Kun ihmiset tunsivat kuuluvansa kansaan, alkoi se olla hyvin lojaali myös koko suurta kansaa edustavalle valtiolle. Uskollisuus esimerkiksi omalle sosiaaliryhmälle alkoi painua toissijaiseksi. Pitkästi kysymys on siitä, että ihmisten identiteetissä ykkösjajalle nousi kansallisuus ja vasta sen jälkeen muihin ryhmiin, kuten ammattiin kuulumiseen. Kansallisuudesta tuli uusi väline määrittellä omaa identiteettiään. Talolliset ja sivistyneistö ottivat sen ensimmäisenä käyttöön oman itsensä määrittelemisessä. Talolliset kokivat pääsevänsä lähemmäksi sivistyneistöä. Yläluokalle kansallisuudesta tuli väline oman vallan legitimoimiseen.²⁷

Suomalaiset olivat yksi Euroopan ”historiattomista” kansoista ennen nationalismia. Suomessa kansallisuusaatteeseen herättiin verrattain myöhään kahdesta syystä. Ensinnäkin Suomi oli saanut laajan itsehallinnon ja suomalaiset saivat päättää itse asioistaan, joten itsemääräämisoikeuden puolesta ei tarvinnut taistella, mikä teki nationalismin osittain turhaksi. Samalla Suomi kuului Venäjän kehittyneisiin alueisiin. Toiseksi Suomen luokkarakenne oli erikoinen, sillä Venäjään kuuluvaa Suomea hallitsi ruotsinkielinen yläluokka. Paikallinen ja valtakunnallinen eliitti olivat eri porukkaa. Yläluokan asema Suomessa oli hataralla pohjalla; se ei perustunut maahan vaan sen hallitsemiseen.²⁸

Suomessa nationalismi toimi alusta asti kansalaisuskontona, jossa nationalismista tuli ihmisiä uskonnon tavoin yhdistävä voima. Jopa ruotsinkielinen yläluokka koki asiakseen omaksua valtaväestön kielen ja kulttuurin, koska autonominen suuriruhtinaskunta oli osa suurempaa kokonaisuutta. Todennäköisesti oman aseman turvaaminen oli näin helpompaa suuremman joukon voimalla. Fennomania liitti yläluokan kansaan. Koulujärjestelmä kehittyi myös suomenkielellä, ja erityisesti talolliset ja keskiluokka pääsivät hyötymään tästä kouluttaessaan jälkikasvuun kohti parempaa elämää. Fennomanian ja kansallisen yhtenäisyyden kehittymisen ansioksi on luettava se, että suomalaiset vähitellen alkoivat valmistautua yhteiseen vastarintaan venäläisiä vastaan.²⁹

²⁷ Alapuro 1988, 85 – 87; Alapuro 1994, 83 – 84.

²⁸ Alapuro 1988, 89 – 92.

²⁹ Alapuro 1988, 92 – 98.

Suomesta puuttui kansallinen aristokratia, sillä yläluokka oli ruotsinkielinen. Yläluokka suomalaistui ja otti enemmistön kielen itselleen. Se ei vastustanut kansan vaatimuksia, sillä sen elämä perustui täysin eri elämän aloille. Hallitsevan luokan itesseissä oli verotulojen kasvattaminen talonpoikien kaupallisuutta aktivoimalla. Yläluokalla ja työväellä ei ollut eturistiriitoja, sillä yläluokka ei juurikaan omistanut maata tai teollisuutta. Lisäksi hallinnossa kannuksensa ansainnut pieni eliitti tarvitsi suuren kansan liittolaisekseen odotettavissa olevaan taisteluun venäläisiä vastaan. Ruotsinkielisen eliitin asemaa suomenkieliseen kansaan nähden oli vaikea perustella Venäjään kuuluvassa imperiumissa.³⁰

Ensimmäiset suuret joukkoliikkeet olivat seurausta heränneestä itsetietoisuudesta. Raittiusliike oli ensimmäinen. Kirkko lähti raittiusliikkeen liittolaiseksi, ja pystyi valvomaan liikettä. Talonpojat olivat päässeet osallisiksi vallasta kuntauudistuksen myötä, ja kunnallisissa asioissa talonpojilla oli omistustensa takia mahdollisuus käyttää äänioikeuttaan. Työväen järjestäytyminen sai alkunsa. Vaikka järjestäytyminen aiheutti lakkoilua, yläluokka salli sen uskoessaan, että järjestäytyminen johtaisi työväen sivistymiseen ja vähentäisi yhteentörmäyksiä. Joukkoliikkeitä ei pidetty uhkana, koska vapaat talonpojat olivat niistä päävastuussa ja ainoastaan käsityöläiset olivat lakkoilleet. Yläluokan tuki joukkoliikkeille voidaan taas nähdä siitä, että yläluokan asema perustui hallintoon ja he olivat siten riippuvaisia valtiosta. Raittiusliike ei ollut työväen ainoa, mutta merkittävin järjestäytymiskanava ennen puoluepoliittista järjestäytymistä. Työväenliike jatkoi eniten raittiusliikkeen perinnettä suurlakon jälkeen. Raittiusliike oli läheisessä yhteistyössä työväenliikkeen kanssa, ja vaatimus kieltolaista sidottiin äänioikeus-kysymykseen.³¹

Vaurastuva talollisluokka oli avainasemassa, kun moderni valtio ja toimiva kansalaisyhteiskunta kehittyivät Suomessa. Kunnalliset uudistukset saivat aikaan sen, että varallisuuteen sidottu äänioikeus antoi talollisille poliittista valtaa, josta ei aikaisemmin ollut päästy nauttimaan. Kunnissa perustettiin myös kouluja, joista erityisesti suomenkielinen talollisluokka pääsi nauttimaan. Kouluttautuminen lähensi sekä keskiluokkaa että talollisia sivistyneistön kanssa.³²

³⁰ Alapuro 1988, 98 – 100.

³¹ Sulkunen, Irma 1986, Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870 – luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Suomen historiallinen seura. Jyväskylä. 230 – 231, 260 – 261. Alapuro 1988, 103 – 108, 110

³² Alapuro 1994, 55, 61.

Venäläistäminen kiristi suomalaisten ja venäläisten välejä. Suomalaiset pitivät kiinni autonomiastaan, eikä saavutetuista eduista haluttu luopua. Venäjä puolestaan halusi yhdenmukaistaa hallintoaan ja vahvistaa hallintoaan, mikä aiheutui pitkälti Saksan vahvistumisesta. Imperiumille oli haitallista, jos sen reunoilla oli epävakaita alueita. Venäjän levottomuudet näkyivät Suomessa vuonna 1905 mielenosoituksina ja protesteina, jotka eivät kuitenkaan Baltian tavoin saaneet väkivaltaista luonnetta. Selvitän väkivallattomuuden syitä luvussa neljä. Alkuvuoden mielenosoituksia oli Suomessa ainoastaan kaupungeissa ja maaseudulla oli hiljaista. Suomen vanhasuomalainen senaatti joutui suurlakossa kumouksen kohteeksi kahdelta taholta. Työväki painosti sitä vaatimuksillaan yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta ja yksikamarisesta eduskunnasta. Painostus onnistui siksi, että voimakkeita ei käytetty heti lakon alussa sen pysäyttämiseen ja, että venäläisillä oli suurempiakin huolenaiheita imperiuminsa koossapitämisessä.³³

Sortovuodet yhdistivät suomalaisia sosiaalisesti. Jos joukkoliikkeet ja koulutuksen kehittäminen olivat yhdistäneet ylimpiä luokkia keskenään, laajeni ajatus yhtenäisemmästä kansasta alaspäin. Suurta adressia kerättäessä yläluokka joutui turvautumaan rahvaan tukeen, mikä lopulta havahdutti suomalaiset huomaamaan, ettei hallitsevan luokan valta perustunut mihinkään oikeaan ja konkreettiseen. Herroille oli luettu lakia ja kansa huomasi, että siltä voitiin vaatia lisää.

Suomen modernisaatiolle tyypillinen piirre on siinä, että suomalaiset reagoivat ulkoisiin ärsykkeisiin. Vallankumous tuli ulkoa. Suomalaiset saivat mahdollisuuden Venäjän heikkouden hetkellä käyttää tilannetta hyväkseen, ja näin tapahtui.³⁴

Suomessa oli alttiutta vallankumoukselle monestakin syystä. Yhteiskunnan rakenteet olivat ensimmäinen ja merkittävin tekijä. Taloudellisen kehityksen vuoksi varallisuuserot Suomessa kasvoivat, ja tekivät samalla jo olemassa olevien sosiaaliryhmien välille eroa. Sama kehitys myös loi uuden sosiaaliryhmän, maaseutuköyhälistön samaan aikaan, kun teollisuus loi työväenluokkaa kaupunkeihin. Työväenaatteella oli merkittävä kannatus myös maaseudulla samalla, kun kaupunkien asukkailla oli edelleen juuret maaseudulla. Tositoimien koittaessa liikehdintä oli selkeintä kaupungeissa. Tämä pakottaa miettimään, oliko kaupungissa helpompi irtautua vanhoista perinteistä ja

³³ Alapuro 1988, 111 – 115.

³⁴ Alapuro 1994, 15.

toimintatavoista kuin maaseudulla. Jos kaupunkien väestöstä suuri osa oli muualta tulleita, olivat he tietyllä tavalla juurettomia. Maaseudulla perinteet ja isien tavat saattoivat osaltaan vaikuttaa siihen, että alttius vallankumoukselle oli pienempi ja aktualisoitui vasta sitten, kun koko yhteisö antoi sille hyväksyntänsä. Näin kävi suurlakossa.

Alueellisesti Suomessa suurin alttius vallankumoukselle oli kaupunkien lisäksi Lounais- ja Etelä-Suomessa sekä Viipurin läänissä. Molemmat alueet nousivat Suomen keskeisimmiksi alueiksi taloudellisen muutoksen myötä. Pohjanmaa taantui ja muuttui periferiaksi, kun se menetti perinteiset Ruotsin yhteytensä, ja siitä tuli osa Etelä-Suomen takamaita, missä perinteiset tavat jatkuivat ja liikaväestön aiheuttama paine pääsi purkautumaan siirtolaisuutena Pohjois-Amerikkaan. Keskeisillä alueilla yhteentörmäykset olivat todennäköisempiä ja rajumpia, ja vastakkainasettelu helpompaa. Lounais-Suomen tilallisten ja maatyöläisten ja torpparien välit kärjistyivät pitkälti siksi, että maatalouden kaupallistuminen ajoi nämä ryhmät eri puolille. Taloudelliset edut olivat ristiriidassa.

Suomessa oli myös ruotsinkielinen yläluokka. Se oli ollut vallassa jo Ruotsin aikana, ja Aleksanteri I:n tahdon ansiosta se sai pitää asemansa. Yläluokalla ei ollut muita perusteita vallalleen kuin se, että ”näin oli aina ollut”. Kansallisuusaatteen keksiminen tuli yläluokalle tarpeeseen. Yläluokka pystyi näin perustelemaan valtansa paremmin suomenkielisessä Venäjään kuuluvassa maassa. Kansallisuusaate oli selkeästi yhdistävä voima, ja kansallisuusaatteen suhteen kaikilla luokilla oli yhteneväiset tavoitteet. Tavallaan kansallisuusaate antoi yhteiskunnan koossa pysymiselle elinvoimaa. Kielipuolueiden kiistoista syntynyt suomalainen puolue sai vahvistusta tavallista kansasta; siitä ei tullut yläluokan puoluetta. Jotta yläluokka pystyi pysymään vallassa, täytyi sen muuttua ottamalla valtaväestön kieli ja kulttuuri omakseen.

Alttius vallankumoukselle on mielenkiintoinen, jos kysytään, mitä valtaa haluttiin kumota. Vastakkain on asetettava sekä sisäinen että ulkoinen vallankumous. Sisäisesti Suomessa haluttiin kumota valta omistussuhteissa, mikä sai käyttövoimansa talouden kehityksen aiheuttamasta suhteiden muuttumisesta. Ulkoisesti vallankumous haluttiin saavuttaa Venäjältä, joka vuosisadan vaihteessa alkoi varautua Saksan vahvistumiseen ottamalla reuna-alueitaan paremmin haltuunsa. Vaikka suomalaiset olivatkin sisäisesti ristiriitaisessa tilanteessa keskenään, olivat ulkoiset tavoitteet yhteneväisiä. Köyhälistö katsoi vahvan itsemääräämisoikeuden ajavan heidän etuaan parhaiten, vaikka siihen oli jo

kytketty sisäisen vallan kasvattamisesta ajamalla maahan yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta sekä yksikamarista eduskuntaa. Yläluokka tarvitsi legitimoinnin vallalleen ja tilalliset halusivat pitää kiinni suomalaiskansallisesta talonpoikauskulttuurista venäläistymisen pelossa. 1905 Suomessa pyrittiin erimielisyyksistä huolimatta yhteiseen tavoitteeseen, ja pelaamaan kolmas osapuoli Venäjä pois.

3. SUOMEN SUURLAKON KANSAINVÄLISET YHTEYDET

3.1. YHTEISTYÖ JA AKTIVISTIT

Osa suomalaisista radikaaleista halusi tehdä yhteistyötä myös venäläisten vallankumouksellisten kanssa, mutta suomalaiset eivät halunneet asettua vallankumouksen eturintamaan. Yhteistyötä venäläisten kanssa tehtiin, mutta lähinnä venäläisiä tukien. Suomalaiset edellyttivät pääsääntöisesti, että venäläisten oli täytynyt tukea suomalaisia pyrkimyksissään.³⁵

Venäläiset vallankumouspuolueet hyväksyivät Suomen perustuslaillisen aseman. Venäläiset tietysti tavoittelivat perustuslakia itsekin. Venäläisten tuki saattoi silti olla vaarallista. Suomen perustuslaillisten linjan mukaan Venäjän sisäisiin asioihin sekaantumista piti välttää, sillä se voisi uhata Suomen omaa valtiollista asemaa. Venäläisten oppositiovoimien taas kannatti pyrkiä laajaan yhteistyöhön mahdollisimman monien eri tahojen kanssa, jotta tsaaria vastaan olisi saatu koottua mahdollisimman suuri rintama. Venäjän vallankumouspuolueiden mielestä Suomen ainoa toivo oli liittyä suureen yhteiseen rintamaan. Venäläisten strategiana oli siis kerätä kaikki tsaarin vastaiset voimat yhteen, jotta vanha valta saataisiin kaadettua. Vallankumoukseen osallistujilla olisi tämän jälkeen paremmat mahdollisuudet päästä vaikuttamaan uuteen vallanjakoon. Kannatti olla mukana, jotta pääsisi mukaan saaliinjakoonkin.³⁶

Suomalaiseen radikaaliin oppositioon kuuluivat aktivistit, perustuslailliset ja työväki. Heillä kaikilla oli yhteyksiä Venäjän vallankumouksellisiin. Vaikka Venäjän vallankumoukselliset olivatkin sosialisteja, ei se estänyt suomalaisia perustuslaillisia ja aktivisteja tekemästä yhteistyötä heidän kanssaan. Venäläiset vallankumoukselliset eivät voineet käsittää suomalaisen työväen maltillisuutta pelkästään jo olemassa olevien laillisten järjestöjen ja lehdistön suojelemisen takia. Venäläisillä oli oma käsityksensä Suomesta. Venäjä oli poliisivaltio, mutta suomalaisilla sentään oli oikeuksia. Venäjän vallankumouksellisten käsitys poliittisista vapauksista ja oikeuksista oli ristiriidassa suomalaisten sosiaalidemokraattien käsityksen kanssa. Suomalaiset sosiaalidemokraatit näkivät tilanteen mieluusti siten, että vapaudet ja oikeudet olivat käytännössä vain suomalaisella yläluokalla. Venäläiset radikaalit hyväksyivät Suomen erillisvaltioteorian, mikä teki yhteistyön mahdolliseksi.³⁷

³⁵ Kujala 1989, 16.

³⁶ Kujala 1989, 37 – 38.

³⁷ Kujala 1989, 19.

Verisunnuntain 22.1.1905 jälkeen Venäjän vallankumoukselliset puolueet alkoivat suunnitella aseellista kapinaa. Suomessa sosialidemokraatit saivat verisunnuntaista pontta omiin toimiinsa ja mobilisoivatkin tuhatpäisiä mielenosoituksia hallitusvaltaa ja äänioikeusoloja vastaan. Aktivistit ja kagaali tukivat toimintaa. Aktivistipuolueen ja työläisaktivismiin synnyttyä venäläiset vallankumoukselliset hakeutuivat enemmän yhteistyöhön heidän kanssaan, samalla kun kontaktit perustuslaillisiin vähenivät. Käytännön toimet ja aikaansaaminen herättivät luottamusta venäläisissä vallankumouksellisissa.³⁸

Aktivist Konni Zilliacus pyrki luomaan Suomeen yhtenäisen opposition siinä kuitenkaan onnistumatta. Yhtenäisen opposition avulla sekä Suomen sisäinen painostus että yhteistyö sosialistivallankumouksellisten kanssa oli voinut olla hedelmällisempää ja tehokkaampaa. Vuoden 1903 loppupuolella perustuslaillisen puolueen keskuudesta syntyi radikaali ryhmä. Ryhmän johtomiehillä Konni Zilliacuksella ja Henry Biaudet'illa ei ollut korkeaa asemaa perustuslaillisessa puolueessa, mutta jonkin verran kannatusta puolueen ruotsinkielisten akateemisten jäsenten keskuudessa. Koko Venäjän vallankumouksen mittakaavassa Zilliacuksen ansioksi on laskettava Pariisissa kokoontuneen vallankumous- ja oppositiopuolueiden konferenssin järjestäminen 1904. Mukana oli suomalaisia, venäläisiä ja puolalaisia ryhmiä. Pian konferenssin jälkeen perustuslailliset irtautuivat sen päätöksistä ja aktiivinen vastustuspuolue perustettiin. Samalla Zilliacuksesta tuli aktivisti ja hän oli aktiivisen vastustuspuolueen johtaja.³⁹

Zilliacus ja Biaudet hoitivat aktivistien yhteydet Venäjälle. Sopivimmaksi ”yhteistyökumppaniksi” osoittautuivat sosialistivallankumoukselliset. Sosialistivallankumoukselliset olivat Venäjän suurin vasemmistopuolue. Sen tavoitteena oli jakaa rikkaiden maat talonpojille ja terrori oli yleisesti hyväksytty toimintatapa. Suomalaisia aktivisteja viehätti sosialistivallankumouksellisten hyvä toimintakyky sekä vähemmistöille suopea kansallisuuspoliittinen linja. Maltilliset perustuslailliset tunsivat edelleen sympatiaa liberaaleja kohtaan. Vaikka liberaalien toiminta ei ollutkaan yhtä hyvin organisoitua oli kuitenkin odotettavissa, että Venäjälle tulisi perustuslaillinen järjestelmä, jossa liberaaleilla tulisi olemaan merkittävä osuutensa. Maltillisten perustuslaillisten puolelta

³⁸ Kujala 1989, 20, 123.

³⁹ Kujala 1989, 99 – 101.

sosialistivallankumouksellisten politiikka oli lähinnä utopistista. Venäläisten sosialistivallankumouksellisten toimintatapoihin kuului, että väliaikaisia ja kohteeltaan rajoitettuja yhteistyösopimuksia saatettiin tehdä periaatteessa minkä tahansa tahon kanssa. Pysyviä liittoja ja ohjelmallisia kompromisseja vältettiin. Perustuslailliset halusivat palauttaa Suomen autonomisen aseman. Kiista toimintatavoista aiheutti jakautumisen perustuslaillisen puolueen sisällä. Maltilliset perustuslailliset halusivat palauttaa Suomen aseman sisäisesti laillista tietä. Aktivistit puolestaan olivat valmiita kumoukselliseen toimintaan saavuttaakseen tavoitteensa. Aktivistit hyväksyivät aseellisen taistelun, terrorin ja yhteistyön Venäjän vallankumousliikkeiden kanssa toimintamuodoikseen.⁴⁰

Aktivistit saivat kontaktin Venäjän vallankumouksellisiin Konni Zilliacuksen ansiosta. Zilliacus järjesti vuonna 1904 Pariisin konferenssin, johon osallistui kahdeksan vallankumous- ja oppositiopuoluetta. Konferenssin lopputuloksena päädyttiin vaatimaan itsevaltiuden korvaamista demokraattisella järjestelmällä, Suomen autonomian palauttamista sekä kansallisen itsemääräämisoikeuden toteuttamista. Suomen perustuslaillinen puolue suhtautui nuivasti konferenssin saavutuksiin ja Zilliacus lähti omille teilleen. 1905 Geneven konferenssissa Zilliacus toimikin jo omavaltaisemmin oman puolueensa kanssa ja tukeutui sosialistivallankumouksellisten johtamaan blokkiin. Väkivaltainen itsevaltiuden kumoaminen valittiin toimintatavaksi Genevessä. Suomalaiset aktivistit pitivät kuitenkin vahvasti kiinni autonomian tunnustamisesta ja perustuslaeista, ettei heille tullut mieleen vaatia enempää, kuten esimerkiksi konferenssiin osallistuneet puolalaiset tekivät.⁴¹

Kevään 1905 aikana aktivistit aloittivat aseellisen kapinan valmistelun. Tavoitteena oli lamauttaa Suomen ylin hallinto saman aikaisesti kuin venäläiset aloittaisivat vallankumouksen Pietarissa. Aktivistien suunnitelmissa oli rautatielakon organisoiminen ja venäläisten varuskuntien eristäminen. Varuskuntien aseistariisumista pidettiin mahdottomana tehtävänä. Aktivistien strategia perustui siihen, että Suomi olisi yksi vallankumouksen puhkeamisen keskuksista. Suomen vapautteen pyrittiin siis yhteistyössä venäläisten kanssa.⁴²

Konni Zilliacus ja Henry Biaudet asuivat ulkomailla. He hankkivat tietotaitoa pomminvalmistukseen sosialistivallankumouksellisilta ja japanilaisilta. Suomessa piti olla keväällä 1905 jo kaksi

⁴⁰ Kujala 1989, 108.

⁴¹ Kujala 1989, 99 – 101, 109, 111.

⁴² Kujala 1989, 111 – 113.

pomminvalmistukseen kykenevää pajaa, mutta ammattitaito ei riittänyt toimivien pommien valmistukseen. Japanilaiset antoivat suuria summia rahaa Zilliacukselle, jotta tämä edistäisi Venäjän vallankumousta.⁴³

3.2. TYÖVÄENLIIKE

Työväenliike keskittyi vuosien 1899 ja 1905 välillä työväenkysymykseen ja äänioikeustaisteluun. Työväenliikkeellä oli paljon menetettävää eikä se ollut valmis menettämään laillisesti toimivia järjestöjään ja lehdistöään. Suomen työväenliikkeellä olikin niukasti kansainvälisiä yhteyksiä ja varsinkin vallankumouksellisiin pidettiin selvä välimatka. Vuonna 1904 työväenliike radikalisoitui. Työläisaktivismi lisääntyi passiivisen vastarinnan innoittamana, mutta vasta yhteyden Konni Zilliacuksen kanssa sosialidemokraattien marginaaliryhmät alkoivat kannattaa vallankumousta ja väkivaltaisia menetelmiä.⁴⁴ Ennen suurlakkoa SDP pysyi tiukasti erillään venäläisistä vallankumouksellisista turvatakseen toimintaedellytyksensä. Virallisesti puolue pysyi kaukana myös aktiivisesta ja passiivisesta vastarinnasta Venäjän-politiikassaan.⁴⁵

Työväenliike hajaantui vuodesta 1904 useaan eri suuntaukseen. Yrjö Mäkelinin ja Yrjö Sirolan edustama tamperelaisuus pyrki yhteistyöhön perustuslaillisten kanssa eikä väkivaltaa hyväksytty. Turkulaiset N.R. af Ursinin ja J.K. Karin johdolla tekivät yhteistyötä kagaalin kanssa ja kannattivat yhteistyötä perustuslaillisten kanssa sekä vastustivat työläisaktivismia. Työmiehen päätoimittajan Edvard Valppaan johtama suuntaus vastusti yhteistyötä kagaalin kanssa ja tunki sympatiaa suomettarelaisia kohtaan. Yhteistyöhön porvarien kanssa voitiin ryhtyä, jos nämä suostuisivat työväen vaatimiin uudistuksiin. Helsingissä Valppaan toimittaman Työmiehen täytyi olla autuaan tietämätön sosialistivallankumouksellisten suunnitelmista, sillä Valpas vastusti yhteistyötä. Työläisaktivistit Aukusti Rissasen ja Eetu Salinin johdolla tekivät yhteistyötä kagaalin ja aktivistien kanssa. Linjaan kuului hallituksen ja suomettarelaiden vastaisuuden lisäksi aseellinen taistelu ja terrorismi.

⁴³ Kujala 1995, 367.

⁴⁴ Kujala 1989, 115 – 116.

⁴⁵ Heikkilä, Jouko 1993. Kansallista luokkapolitiikkaa. Sosialidemokraatit ja Suomen autonomian puolustus 1905 – 1917. Suomen historiallinen seura. Tampere. 47.

Ruotsinkielinen työväenliike keskittyi vastustamaan Työmiehen edustamaa linjaa ja asettuivat tukemaan turkulais-tampereolaista yhteistyölinjaa, mutta vuonna 1905 kääntyi lopulta aktivistien puolelle.⁴⁶

Sosiaalidemokraattinen puolue oli lopulta varsin itsenäinen ja yksinäinen toimija. Se oli koko Venäjän valtakunnan maltillisin sosialistipuolue, mutta samalla ainut laillien sosialistipuolue. Sillä oli paljon menetettävää. Helsingin sosiaalidemokraateista työläisaktivistit olivat toisella kannalla. Työväen kontaktit venäläisiin eivät suinkaan tulleet työväenpuolueen kautta, vaan aktivistien. Työläisaktivistit olivat työläisten linkki vallankumoukseen. Yhteydet aktivisteihin levittivät vallankumouksen kannatusta työväkeen, mutta samalla myös väkivalta tuli suosituimmaksi toimintamuodoksi.⁴⁷

Suomi ja Venäjä olivat erilaisia. Venäjällä aseelliseen vallankumoukseen pyrki vasemmisto. Suomessa vasemmisto oli puolestaan maltillinen ja aktiiviseen toimintaan pyrittiinkin porvariston laidalta. Suomalais-venäläinen yhteistyö rakentui aktiivisten tahojen välille, ja olikin hieman hassua, että venäläinen vasemmisto ja suomalainen oikeisto olivat tiiviissä yhteistyössä. Venäläisille olikin aluksi hankalaa mieltää suomalaisia aktivisteja tasaveroisiksi kumppaneiksi ja epäluulojen hälvenemiseen meni aikaa. Monia venäläisiä kummastutti se, että suomalainen työväenliike ei osallistunut Pariisin ja Geneven konferensseihin, joissa haettiin linjaa toimintatavoille. Suomalaisille aktivisteille yhteistyö venäläisten sosialistien kanssa oli luontevaa siksi, että heillä oli samat toimintamenetelmät. Suomalaisten aktivistien yhteistyöhalukkuutta lisäsi se, että he katsoivat hyötyvänsä venäläisistä liittolaisistaan. Suomesta piti tulla aktivistien johdolla yksi vallankumouksen syntypaikoista ja tukea Pietarissa syntyvää pääasiallista vallankumousta.

Suurlakon alkuun mennessä oli aktivistien tilanne muuttunut. Konni Zilliacus oli ajautunut syrjään puolueen johdosta ja Henry Biaudet johti toimintaa Münchenistä käsin. Kun suurlakko alkoi, eivät Suomessa asuvat aktivistit tienneet mitä tehdä, sillä sosialistivallankumoukselliset eivät olleet kyenneet tiedottamaan Biaudet'a asioista. Venäjän yleislakko ei ollut alkanut suunnitellulla tavalla, joten myöskään sosialistivallankumouksellisilla ei ollut tarkkaa käsitystä siitä, miten tulisi toimia. Aktivistien toimiva johto ei ollut tilanteen tasalla, joten toimintaa käynnistävää aloitetta ei tehty. Lakko ei levinnyt Suomeen itsestään, vaan sen eteen oli tehtävä töitä. Aktivistit ja työläisaktivistit

⁴⁶ Kujala 1989, 117 – 119.

⁴⁷ Kujala 1989, 28, 116.

edesauttoivatkin rautatieläisten lakon leviämistä Suomenkin puolelle. Lopulta lakko syntyi Suomessa venäläisistä riippumatta.⁴⁸

Venäjän yleislakon alettua Suomi täytyi siis saada mukaan lakkoon. Kun Biaudet’sta ei kuulunut mitään, päättivät aktivistit toimia oma-aloitteisesti. Aktivistit noudattivat yhä suunnitelmaansa, jonka mukaan Suomi olisi yksi vallankumouksen syttymispisteistä. Myötätuntolakon sijaan aktivisteilla oli suurempia suunnitelmia. Suomen rautatiet täytyi saada seisautettua, jotta Pietarin eristäminen voisi onnistua. Suomeen sijoitettuja joukkoja ei voitaisi ilman rautateitä siirtää pääkaupungin turvaksi. Rautatielakon ulottaminen Suomeen johti suurlakon syntymiseen.⁴⁹

Kun Suomessa puuhattiin rautateiden lamaannuttamista, olivat venäläiset vallankumoukselliset unohtaneet Suomen olemassaolon. Venäläiset eivät olleet antaneet ohjeita suomalaisille aktivistiyhteyksilleen, ja ilmeisesti olettivat näiden pysyvän toistaiseksi aloillaan. Suomen rautatieliikenteen odotettiin ja toivottiin jatkuvan, sillä Suomesta oli tulossa räjähteitä Pietariin. Myös Leniniä odotettiin saapuvaksi Suomen kautta. Kagaalin johtajalla Adolf Törngerinillä oli yhteys bolševikkien keskuskomiteaan. Perustuslailliset pyrkivät lakon pikaiseen lopettamiseen heti, kun olivat saaneet haluamansa. Työväki halusi jatkaa kunnes sekin olisi saanut kaiken haluamansa. Perustuslaillisten onnistui Törngrenin kautta painostaa venäläisten keskuskomitea lähettämään suomalaisille sosialidemokraateille sähkeen, jossa lakon ilmoitettiin loppuneen jo Pietarissa. Tavoitteita ei ollut kuitenkaan saavutettu, joten sähkeellä ei ollut aivan toivottua vaikutusta. Veljespuolueiden yllyttäminen toisiaan vastaan oli pitkälti mahdollista siitä syystä, että suomalaisten sosialidemokraattien yhteydet Venäjälle olivat vain satunnaisia.⁵⁰

Vaikka aktivistien yhteydet venäläisiin olivat ennen lakkoa hyvät, kuihtuivat ne olemattomiksi suurlakon alettua. Suomen suurlakko oli osa Venäjän yleislakkoa, mutta organisoinnin ja toiminnan kannalta suurlakko oli täysin irrallinen tapaus.⁵¹

⁴⁸ Kujala 1989, 129 – 130, 150.

⁴⁹ Kujala 1989, 130 – 131.

⁵⁰ Kujala 1989, 150 – 151.

⁵¹ Kujala 1989, 153.

3.3. TAMPEREEN YHTEYDET

Sosialidemokraattien Yrjö Mäkelin oli edustanut pitkään maltillista linjaa, laillisuusajattelua ja yhteistyötä perustuslaillisten kanssa. Aktivistit olivat syksystä asti ajaneet maanalaisissa lehdissään ajatusta väliaikaisesta hallituksesta, joka hoitaisi asioita sen aikaa, että kansalliskokous voisi kokoontua ja säätää maalle perustuslain. Myös Mäkelin näyttäisi omaksuneen aktivistien ajatuksen. Virallisiin ohjelmiin idea perustavasta kokouksesta tuli kuitenkin ensin työväellä ja vasta sitten aktivisteilla.⁵²

Matti Kurikka oli työskennellyt helsinkiläisen Työmiehen päätoimittajana, mutta joutunut eroamaan vastuttettuaan julkisesti suurta adressia. Edvard Valpas korvasi hänet. Tamperelaisen Kansan lehden päätoimittajaksi tuli vuonna 1900 Yrjö Mäkelin, joka loi nopeasti suhteet Kagaaliin. Kansan lehden linja tuki perustuslaillisia, kun se mukaili patrioottista linjaa. Valppaan linja puolestaan kulki luokkataistelun tietä ja työväestön sanomalehdistö olikin kahdella eri kannalla. Tekemällä yhteistyötä Tampereen suomenkielisten perustuslaillisten kanssa Mäkelin sai haltuunsa arvokasta tietoa aina Pariisin ja Geneven konferensseista lähtien.⁵³

Suurlakon aikana Suomen poliittinen painopiste siirtyi hetkeksi Tampereelle. Mäkelinin yhteyksiä ei voida olla huomioimatta. On selvää, että Mäkelin hyötyi ”kaksoisagentin” roolissaan siitä, että sai tietoja monesta eri suunnasta. Tietysti Mäkelin herätti myös vastustusta toimiessaan päätoimittajana ja esittäessään suurelle osalle sosiaalidemokraateista epäilyttäviä ajatuksia. Hänen eroaan vaadittiinkin useaan otteeseen, mutta Mäkelin sai jatkaa Kansan lehden päätoimittajana, kun tarpeeksi kyvykkäitä vastaehdokkaita ei ilmaantunut. Täytyy muistaa edelleen se, että suomalaisilla sosialidemokraateilla oli venäläisistä vallankumouksellisista hyvin niukasti tietoa saatavilla. Syynä tähän oli se, että suomalaisen sosialistit eivät olleet kosketuksissa venäläisten kanssa. Mäkelinin johtamat tamperelaiset työläisaktivistit sitä vastoin olivat koko ajan tilanteen tasalla. Kun Mäkelinillä oli kontaktit perustuslaillisiin ja aktivisteihin Tampereella, oli hän samalla yhteydessä venäläisiin vallankumouksellisiin. Yhteys Venäjälle tosin toteutui mutkan kautta, mutta silti.

Erittäin mielenkiintoista kuviossa on nimenomaan se, että toimintakenttä voidaan jakaa ikään kuin

⁵² Kujala 1989, 131 – 133.

⁵³ Rasila, Vilho 1984. Tampereen historia, osa 2, 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampereen kaupunki. Tampere. 588 – 589.

kolmeen alueeseen, joista jokaisella on kaksi tai useampia tasoja. Helsingissä toimijoina olivat aktivistit, työväki ja virallinen hallitusvalta; eli venäläiset ja vanhasuomalainen senaatti. Tampereella osapuolina olivat työväki ja aktivistit. Pietarissa virallinen hallitus sai vastaansa vallankumoukselliset. Pietarin virallinen hallitus oli aktivistien, työväen ja vallankumouksellisten ”vihollinen”. Tietysti ”vihollisuutta” oli sekä lievempänä että kiihkeämpänä. Helsingissä vastakkain olivat asettuneet kaikki kolme osapuolta, mutta Tampereella, josta ns. virallinen hallitusvalta puuttui, päätyivät aktivistit ja työväki yhteistyöhön. Sekä tamperelaiset että helsinkiläiset aktivistit tekivät yhteistyötä Venäjän vallankumouksellisten kanssa, mutta ainoastaan tamperelainen työväki pääsi hyötymään tästä yhteistyöstä Mäkelinin aktivisti-kontaktien kautta. Helsingin työväki ei tiennyt venäläisten suunnitelmista eikä tietoa saatu. Helsingin aktivisteilla oli tietoa, mutta kun yleislakko Venäjällä oli käynnistynyt ei oikeisiin toimiin kyettykään tarvittavalla hetkellä.

4. SUURI INNOSTUS JA YHTEISET TAVOITTEET

4.1. LAKON LEVIÄMINEN SUOMEEN

Tietoja yleislakosta Venäjällä alkoi tulla Suomeen lokakuun 26. päivänä 1905. Suomeen vievällä rautatiellä oli kuitenkin rauhallista eikä rautateiden henkilökunta ollut innostunut liittymään lakkoon vaatimuksista huolimatta. Syyksi monet rautatieläiset ilmoittivat, että heidän oma tilanteensa oli hyvä ja turvattu. 27. lokakuuta oli Venäjän postihallituksen päällikkö määrännyt postin ulkomaille kuljetettavaksi Suomen kautta. Näin lakko tuli selkeästi koskemaan myös suomalaisia. Tekla Hultin oli innoissaan arvioidessaan venäläisten suurta yksimielisyyttä ja kuria, kun Venäjän ainoa yhteys ulkomaailmaan oli Suomen kautta. Toinen merkittävä kosketus lakkoon saatiin Pietarista lähteneiden pakolaisten kautta. Sotilaat vartioivat Pietarissa Suomen asemaa, mikä aiheutti ihmetystä suomalaisissa rautatieläisissä ja he pitivät toimia liioiteltuina. Lopulta rautatieläiset tekivät periaatepäätöksen liittyä lakkoon, mikäli heitä siihen vielä pyydetäisiin.⁵⁴

Lauantaina 28. lokakuuta lähetettiin Helsingistä sähke Pietariin. Sen lähettäjänä oli Helsingin järjestäytynyt työväki, ja se oli osoitettu Suomen rautatieaseman henkilökunnalle. Sähke kuului näin:

”Me paheksomme suomalaisten rautatieläisten laiminlyöntiä osaaottamasta Venäjän rautatielakkoon. Siveellinen velvollisuus pakottaa liittymään lakkoon vaadittaissa.

Suuri joukko Helsingin järjestynyttä työväkeä.”

Sähkeen allekirjoituksesta huolimatta sitä ei ollut lähetetty työväenpuolueen johtomiesten taholta. Kyseessä oli ollut enemmän tai vähemmän yksityisesti lähetetty sähke. Samana päivänä perustuslaillinen Tekla Hultin odotti jännityksellä puhkeavaa vallankumousta.⁵⁵

Raittiusliikkeen puheenjohtaja Väinö Wallin saapui Helsinkiin sunnuntai-iltana 29.10. Porvoosta ja sai heti asemalla tuntumaa tulevaan lakkoon. Rautatieläiset aikoivat tuoda lakon Suomeen, koska ”*se oli kansan tahto*”, ja samalla hakea hieman ”*parannusta taloudelliseen asemaansa*”.⁵⁶ Rautatieläisen

⁵⁴ Hultin, Tekla: Päiväkirjani kertoo I 1899 – 1914. Oy Gutenberg Ab. 1935. Helsinki. 240; Roos 1907a, 23 – 27.

⁵⁵ Roos 1907a, 28, 45. Hultin 1935, 241.

⁵⁶ Lakkopäiväkirja, 1. Käsitys on peräisin ”rivirautatieläiseltä”.

kommentti kertoo taustalla olevan myös taloudellisia intressejä, vaikka lakon päätarkoitus olikin toinen. Lakko tuli Wallinille yllätyksenä. Hän oli palaamassa matkalta kotiinsa, kun yhtäkkiä törmäsi uudenlaiseen tilanteeseen. Rautatientorilla oli jo joukkokokouksia.

Kaarlo Tiililä oli suurlakon aikaan Tampereen yhtenäiskoulun rehtori. Suurlakkoa edeltänyt viikko oli kulunut hänellä aivan muissa mietteissä. Työ kuormitti Tiililää, ja hän on kirjannut väsymyksensä myös päiväkirjaansa. Tiedot Venäjältä kantautuivat silti Tiililänkin korviin. Venäjän rautatielakko oli alkanut, mutta Tiililä ei kommentoi sitä muuten. Tiililä kirjoittaa kyllä perustuslaillisten kirjoituksesta lehdessä, missä suomalaisen puolueen aikaisempaa kirjoitusta haukuttiin oikein olan takaa. Tiililä ihmettelee ihmisten halua mennä mukaan.⁵⁷

Tampereella työväenyhdistys järjesti työväentalolla kokouksen, jonka tarkoituksena oli saada myös Suomen rautatiet mukaan lakkoon. Kokouksen toinen tarkoitus oli osoittaa myötätuntoa venäläisiä lakkoilijoita kohtaan. Työväentalon kokouksesta väki siirtyi Kauppatorilla, jonne lopulta kokoontuikin yli kymmentuhatta henkeä. Kokoontumiskutsua oli levitetty lentolehtisillä. Kauppatorille kokoontuneen ihmisjoukon merkittävimpanä vaatimuksena oli saada valta kansalle. Vaatimus yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta oli lausuttu ääneen. Suomalaisille rautatieläisille päätettiin lähettää sähkösanoma, jossa passiivista toimintaa paheksuttiin ja heitä kehoitettiin edelleen ryhtymään lakkoon. Venäläisten avuksi lupauduttiin tarvittaessa ryhtyä suurlakkoon Suomessakin.⁵⁸

Suomen rautatieläiset Venäjän puolella katsoivat, ettei lakko heitä koskenut, ja tämän takia liikenteen tuli jatkua normaalisti. Suomessa mietittiin kuumeisesti, miten suomalaiset saataisiin lakkoon. Rautateiden kirjanpitäjä Bruno Nylander lähetettiin Pietariin kehottamaan rautatieläisiä liittymään lakkoon. Hän pääsi perille 29. lokakuuta ja teki selkoa Suomessa vallitsevasta mielipiteestä. Lakko Pietarin–Valkeasaaren radalla alkoi kello neljä iltapäivällä ja liikenne oli kokonaan pysähtynyt kello kuuteen mennessä.⁵⁹

Viipurin ensimmäinen lakkokokous oli Viipurissa pidetty jo lauantaina 28. päivä lokakuuta. Koolla oli ollut parisataa rautatien konepajan työmiestä, ja yhtenä motiivina kokoontumiselle olivat olleet Pietarin

⁵⁷ Tiililä 1905, 24.-28.10.1905.

⁵⁸ Voionmaa 1907, 380–383; Kansan Lehti 31.10.1905; Tampereen Uutiset 4.11.1905.

⁵⁹ Roos 1907a, 29 – 33.

kovan kysynnän takia kohonneet elintarvikkeiden hinnat. Liikenne päätettiin lopettaa sunnuntaina iltaan mennessä. Rautatieasemalla kokoontui yhä enemmän väkeä ja levottomuus kasvoi. Kun lakko oli alkanut Pietarin–Valkeasaaren rataosuudella, alkoi levottomuus lisääntyä myös Helsingissä. Suurella yleisöllä ei tosin ollut vielä aavistustakaan siitä, mitä tulisi tapahtumaan. Ajateltiin että ehkäpä rautateiden lakko Pietarin ja Helsingin välillä riittää. Enemminkin oltiin hermostuneita Venäjän tapahtumista. Perustuslailliset kokoontuivat sunnuntaina 29. lokakuuta pohtimaan, miten odotettavissa oleva levottomuus saataisiin kanavoitua oikein, jotta siitä pystyttäisiin hyötymään tehokkaimmin. Saman päivän aamuna ylioppilaat päättivät, että Pietarin–Valkeasaaren rautatieläisille olisi lähetettävä sähkösanoma, jolla heitä kannustettaisiin liittymään lakkoon. Illalla pidetyssä kokouksessa kuultiin, että lakkoon oli jo ryhdytty. Ylioppilaat ryhtyivät keräämään rahaa lakkolaisille. Perustuslailliset päättivät ryhtyä valmistautumaan ottamaan rautatieaseman haltuunsa ja johtamaan lakkoa, mikäli se Suomessa alkaisi. Tavoitteena oli viedä lakkoa siihen suuntaan, että lailliset olot saataisiin palautettua. Esille otettiin myös pyrkimys yhteistyöhön Helsingin järjestäytyneen työväen kanssa.⁶⁰

Tekla Hultin pohti lakon menestymisen mahdollisuuksia ensisijaisesti sotilaiden kautta. Huhut kertoivat, että kolmannes venäläisistä sotilaista olisi lakossa mukana, ja Hultin arvelee sotilaiden lakkoinnostuksen lopulta määräävän tapahtuminen kulun. Hultin mietti myös aktivistien hermostuneisuutta. Aikaisemmin oli suunniteltu, että Suomi olisi yksi vallankumouksen syttymispiste, mutta kehittyvässä tilanteessa ei mistään saatu ohjeita.⁶¹

Tampereellakin into lakkoiluun alkoi nousta. Kansaa kutsuttiin jälleen lentolehtisten avulla työväentalolle kokoukseen. Työväentalo ympäristöineen täyttyikin tuhansista ihmisistä. Väkijoukko kantoi iskulausein koristeltuja lippuja ja marssi rautatieasemalle, missä kaikki junat pysäytettiin.⁶²

Kun rautatien toiminta oli keskeytetty, jatkettiin kokousta rautatientorilla. Ravintolat ja kapakat määrättiin suljettaviksi. Suurlakkoon liittymistä ei vielä uskallettu viedä päätökseen, vaan lopullista ratkaisua lykättiin seuraavaan aamuun, jolloin Kauppatorilla oli määrä tehdä tarvittava päätös. Tätä kokousta valmistelemaan ja tapahtumien kulkua ohjaamaan valittiin 12-jäseninen lakkokomitea.

⁶⁰ Roos 1907a, 36 – 37, 39 – 45.

⁶¹ Hultin 1935, 242 – 243.

⁶² Aamulehti 31.10.1905; Kansan Lehti 31.10.1905; Tampereen Uutiset 4.11.1905.

Komiteaan valitut henkilöt olivat työväenyhdistyksen ja ammattiosastojen johtomiehiä. Suurlakkohanke oli vahvasti työväenliikkeen käsissä.⁶³

Illalla myöhemmin pidettiin vielä yksi kokous työväentalolla. Tässä kokouksessa suurlakkokomiteaa täydennettiin kymmenellä naisjäsenellä. Lisäksi koko komitean keskuudesta valittiin vielä viisijäseninen komitea valvomaan kansan etuja ja oikeuksia. Huudettiin iskulauseita, joista ”Alas kapakat!” raikui ylitse muiden. Kokouksen jälkeen rautatieasemalle kokoontui vielä ihmisjoukko odottamaan Helsingistä tulevaa yöjunaa⁶⁴

Aamulehdessä harmiteltiin heti lakon päätyttyä sitä, että lehtimiehetkin olivat joutuneet liittymään lakkoon. Lehtimiehet olivat nähneet suurlakon tapahtumana, josta olisi pitänyt tiedottaa kansalaisille. He olivat näin harmissaan, kun eivät olleet voineet täyttää tehtäväänsä. Joitain poikkeuksia oli kuitenkin sallittu, kun tiistain kansalliskokous oli antanut luvan painaa lakkoa koskevia sähkösanomia. Jokaiselle lehtipainolle oli annettu kaksi tuntia työaikaan päivässä saapuneita sähkösanomia varten. Suurlakkokomitean asioita tosin voitiin painaa ilman rajoituksia. Keskiviikon kokous antoi vielä luvan julkaista kaksi lisälehteä päivässä, jotta kansalaiset saisivat tietoa lakosta.⁶⁵

Tampereen Uutisten sivuilla toimittajat kokivat vaikeaksi ja haastavaksi toimittaa uutisia suurlakosta ja sen tapahtumista, sillä he katsoivat sillä hetkellä kirjoittavansa Suomen historian tärkeimpiä tapahtumia. Elettiin vaiheessa, jossa oltiin vielä huumautuneita kaikesta tapahtuneesta ja saavutetusta. Aamulehden ja Tampereen Uutisten lakkoa käsitteleviä uutisia lukiessa välittyy tunnelma, että muutaman lakkopäivän aikana oli saavutettu vuosisatojen työ. Lehtimiehet kokivat olevansa vastuussa ei pelkästään lakon kokeneille kansalaisille vaan myös jälkipolville siitä, millaisena suurlakkoviikko aikalaisille näyttäytyi. Asiat tapahtuivat nopeasti ja koska myös sanomalehdet olivat lakossa, lakon jälkeen julkaistut yhteenvedot lakkopäivien tapahtumista oli tehtävä huolella.

Jo varhaiset arviot tamperelaisissa sanomalehdissä pitivät suurlakkoa Suomen historian kannalta merkittävänä tapahtumana. Lehtimiesten harmi oli suuri, kun lakko oli juuri huumannut koko

⁶³ <http://www.uta.fi/koskivoimaa/valta/1900-18/suurlakkopaiva.htm> Luettu 17.9.2007.

⁶⁴ Aamulehti 31.10.1905; Kansan Lehti 31.10.1905; Tampereen Uutiset 4.11.1905; <http://www.uta.fi/koskivoimaa/valta/1900-18/suurlakkopaiva.htm> Luettu 22.9.2007.

⁶⁵ Aamulehti 4.11.1905.

Tampereen eikä juttuja voinut julkaista. Sanomalehden viestivät suurten saavutusten tunnelmaa ja tuntuu kuin muutaman päivän lakolla olisi saavutettu vuosisatojen työ. Lakon jälkeen tehdyt yhteenvedot tapahtumista kertovat lakkotapahtumat tarkasti. Lakon aikana tapahtumat etenivät nopeasti eikä kaikkea saatu silloin kirjattua ylös.⁶⁶ Kansan Lehdessä tunnelma lakon loputtua oli toisenlainen eikä se lähtenyt tiivistämään tapahtumia lakon jälkeen. Kansan Lehdessä ei myöskään nähty tulevaisuudessa toivoa samalla tavalla kuin Aamulehdessä tai Tampereen Uutisissa. Suurlakon lopputulos oli jättänyt työväestön tyytymättömäksi. Työväen tavoittava Kansan Lehti keskittyi kirjoittamaan jatkosta ja työväestön tulevaisuudesta, joka ei näyttänyt lainkaan lupaavalta.⁶⁷

Päiväkirjamateriaalin ja tamperelaisen lehdistön perusteella suurlakkoa odotettiin Suomessa. Tiedettiin että se oli alkanut Venäjällä, mutta sen saapumisesta Suomeen ei ollut varmuutta. Realiteetteihin tukeuduttiin ja Hultin pohti sotilaiden merkitystä jo alusta alkaen. Luottamus lakon syntymiseen ei ollut yksimielinen, kun Tiililä ihmetteli, miksi ihmiset halusivat mennä mukaan. Suurlakko syntyi Venäjän lakon ja tapahtumien seurauksena, mutta mielenkiintoista on, että Suomesta silti lähetettiin sähköitä Venäjälle, jotta Suomen rautatiet aloittaisivat lakon myös Suomessa. Suurlakon eläneiden käsityksen mukaan vaikuttaisi siltä, että kokonaiskuva lakon synnystä oli erilainen. Heille kyse oli siitä menisivätkö suomalaiset mukaan venäläisten aloittamaan lakkoon.

4.2. SUUREN INNOSTUKSEN VALLASSA

Maanantaina 30.10. työväen ja ylioppilaiden keskuudessa tehdyt lakkopäätökset alkoivat levitä yhä laajemmin helsinkiläisten tietoon. Kaikissa kansankerroksissa oli innostusta, eikä suomalaisilla ollut varaa menettää tilaisuutta olemalla liittymättä venäläisten aloittamaan yritykseen. Maanantaina 30.10. Nikolai II:lta saatiin lokakuun manifestina tunnettu julistus, joka lopetti keisarin yksinvaltiuden. Manifestissa luvattiin Venäjälle kansanedustuslaitos ja tunnustettiin ensimmäistä kertaa kansalaisten perusoikeudet. Helsingin Rautatientorilla pidettiin suuri joukkokokous, jossa päätettiin ryhtyä lakkoon

⁶⁶ Tampereen Uutiset 4.11.1905.

⁶⁷ Kansan lehti 4.11.1905

Suomen valtiollisen aseman palauttamisen puolesta. Suomalaiset lehdet julkaisivat sen seuraavana päivänä tiistaina.⁶⁸

Tampereella ensimmäinen varsinainen lakkopäivä valkeni sanomalehtien ilmestyessä ensimmäistä kertaa ilman ennakkosensuuria. Yöllä kaikki Tampereelle saapuneet junat oli vielä pysäytetty. Oli päätetty, että kansankokouksessa esitettäisiin kolmipäiväistä suurlakkoa ja että se alkaisi tiistaina kello yhdeksän aamulla. Kansankokous kokoontui Kauppatorille varhain aamulla, kuten oli sovittu ja kansankokous hyväksyi edellä mainitut komitean esitykset. Päätös suurlakkoon liittymisestä oli tehty. Tampereen teollisuus haluttiin saada mukaan lakkoon, ja tässä päätettiin toimia yhteistyössä tehtaanomistajien kanssa. Teollisuuslaitokset lopettivat toimintansa, kun johtajat olivat antaneet tukensa kolmipäiväiselle lakolle. Kansankokous jatkoi päivällä, ja hyväksyi lakon valtiolliset vaatimukset. Päätettiin perustaa kunnalliskaarti vastaamaan järjestyksenpidosta lakon aikana. Kaupunginhallintoa hoitamaan asetettiin kymmenjäseninen kunnallishallitus. Tämän jälkeen kaupunginvaltuusto kokoontui ja asetti puolestaan 20-henkisen komitean, johon valittiin kansalaiskokouksen aiemmin päivällä valitsevat 10 kunnallishallituksen jäsentä.⁶⁹

Helsingissä Rautatien torin kokous alkoi päivällä. Työntekijät olivat olleet aamupäivän töissä normaalisti, mutta ilmoittaneet sitten, ettei kokouksen jälkeen enää tultaisi töihin. Kokouksen antina oli päätös yleislakosta, jonka ulkopuolelle jäisivät ruokakaupat ja vesijohtolaitos. Perustuslaillisten kanssa yhteistyötä tekevään komiteaan valittiin jäsenet, ja päätettiin myös, että työväki tulisi jatkamaan omaa tietään ellei yhteistyö onnistuisi. Kokouksessa päätettiin myös, että anniskeluravintolat suljettaisiin. Työväki ei ollut ilmeisen tietoinen, että toimiin oli ryhdytty jo päivällä. Kokous päätettiin vasta illalla päätökseen, jossa todettiin, että lakko tulisi jatkumaan kunnes selvyys maan tulevaisuudesta saataisiin. Kokouksessa kuultiin huhu, että venäläiset sotilaat olisivat luvanneet olla ampumatta lakkolaisia, vaikka heitä siihen käskettäisiin. Roos sanoo, että tieto toi lakkolaisille itsevarmuutta, vaikka kyseessä oli huhu. Lakko oli tullut rautatietä pitkin, mutta itse rautatielaitosta oli vaikea saada lakkoon. Rautatiehallitus suostui komitean vaatimukseen lakon aloittamisesta sillä ehdolla, että rauteilla saisi liikkua junia rautateiden omiin tarpeisiin. Taustalla oli myös halu saada kalusto maaseutuasemilta varikkoasemille, jottei sitä turmeltaisi. Ylioppilaat ja polyteknillisen opiston opiskelijat päättivät ryhtyä

⁶⁸ Roos 1907a, 51 – 52, 108 – 112. Hufvudstadsbladet julkaisi sen etusivullaan.

⁶⁹ Aamulehti 31.10.1905; Kansan Lehti 31.10.1905; Tampereen Uutiset 4.11.1905.

opintolakkoon. Heidän tavoitteensa oli kukistaa Suomessa vallalla oleva virkavaltainen hallinto. Kun ylioppilaat ilmoittivat lähetystönsä välityksellä työväelle päätöksestään, ei hurraamisesta tahtonut tulla loppua ollenkaan. Levotottomuus ja kiihtynyt mieliala olivat kadonneet ja tilalle oli tullut yksimielisyys ja isänmaallisuus.⁷⁰

Työväen ja perustuslaillisten juuri alkanut yhteistyö sai särön heti alkuunsa, kun ensimmäisessä yhteisessä kokouksessa syntyi erimielisyys lakon tavoitteista. Työväki oli halukas hyväksymään perustuslaillisten vaatimukset laittomasti nimitettyjen venäläisten virkamiesten ja Suomen senaatin erottamisesta, mutta valtiopäivien koollekutsumiseen ei haluttu suostua, sillä työväen tavoite oli saada yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden perusteella koollekutsuttava kansalliskokous. Työväki näin ollen hylkäsi kaiken yhteistyön, mikäli valtiopäivien koollekutsuminen pysyisi asialistalla.⁷¹ Työväellä ja perustuslaillisilla oli hyvät edellytykset tehdä yhteistyötä. Heitä yhdisti ”yhteinen vihollinen” eli vanhasuomalaiset myöntövyyspoliitikot, jotka olivat molempien tavoitteiden tiellä. Työväellä oli kovempi kiire; se halusi edetä kohti tavoitteitaan suorinta mahdollista tietä.

Helsingin torikokouksissa valittiin samantien erinäisiä toimikuntia hoitamaan asioita. Nähtyään Matti Kurikan puhumassa väkijoukon edessä, Väinö Wallinin ensimmäinen ajatus on, että perustuslailliset työmiehet⁷² olivat saaneet taivutettua Kurikan puolelleen, ja ihmettelee tulisiko työväen linja muuttumaan. Wallin tuo esille useiden eri tahojen olleen vielä odottavalla kannalla, vaikka lakko olikin jo julistettu. Ylioppilaat eivät olleet saaneet sovittua yhteistä linjaa, mutta päätyneet silti lakon kannalle. Kaupunginvaltuuston ylimääräisessä kokouksessa valtuutetut päätyivät lakon kannalle vasta lukuisten vakuuttelujen kautta, että lakko olisi pelkästään ”valtiollista laatua”. Wallinin mukaan valtuusto kääntyi lakon kannalle vasta kuultuaan, että leipurit eivät osallistuisi lakkoon, millä oli rauhoittava vaikutus.⁷³

Tampereen suurlakko vaikutti sopuisalta. Puolueet ajoivat samoja asioita eikä esille ollut nostettu erillisiä tavoitteita. Laillinen kunnallishallitus pysyi vallassa lakon puhjettuakin eikä sitä vastaan

⁷⁰ Roos 1907a, 57 – 60, 61, 63 – 66, 68 – 70.

⁷¹ Roos 1907a, 75 – 78.

⁷² Wallin viitanee tässä työläisaktivisteihin, jotka olivat siis SDP:n jyrkintä siipeä ja tekivät yhteistyötä ainakin Kagaalin kanssa.

⁷³ Lakkopäiväkirja, 1 – 4.

asetuttu. Tapahtumat etenivät nopeasti ja tilanteet muuttuivat silmänräpäyksessä. Tiistain sopu murentui pala palalta seuraavana päivänä.⁷⁴

Illalla huhu kertoi Helsingin vesijohtolaitoksen työmiesten menneen lakkoon, mikä aiheuttikin pienen paniikin, kun talousveden pelättiin loppuvan. Hamstraaminen aiheuttikin veden tulon loppumisen, sillä veden painetta ei kyetty pitämään yllä nopeasti kohonneen kulutuksen takia. Virvoitusjuomatehtailijoiden varastot ostettiin hetkessä tyhjiksi, kun veden tulo loppui Helsingin korkeimmalla sijaitsevilla kaupunginosissa. Wallin kulki kaupungilla ja kirjoitti havaintojaan ylös: ”*Työväkeä manattiin ja kirottiin, mutta minä uskoin ettei työväki, joka ajoi ihmisyyden asiaa, olisi -- päätöstä tehnyt.*” Syyllisenä veden katkeamiseen Wallin piti venäläisiä, jotka tällä tavoin yrittivät kurittaa kaupunkilaisia. Tilanne rauhoittui viimeistään siinä vaiheessa, kun asian laita käytiin tiedustelemassa suoraan vesijohtolaitokselta, missä ei ollut ollut aikomustakaan lakkoon ryhtymisestä. Elintarvikkeiden loppumisesta liikkui huhuja, mikä aiheutti ostovimman kaupoissa, ja hintojen nousua joidenkin tuotteiden kohdalla. Päivän sanomalehdet eivät käsitelleet lakkoa kuin tunnetuilta pääkohdiltaan, mutta ennustelivat jotain suurlakon tapaista Suomeenkin tulevaksi. Kaupungilla levitettiin ilmoituksia, joissa kutsuttiin väkeä toimittaja Matti Kurikan ja puuseppä Emil Perttilän, työväenliikkeen miehiä molemmat, johtamaan kokoukseen rautatientorille. Kaupunginvaltuusto ryhtyi sulkemaan anniskelu- ja vähittäiskauppoja tarkoituksenaan pitää odotettavissa oleva lakko rauhallisempana.⁷⁵

Suuri innostus oli vallannut Helsingin ja Tampereen, mutta ei ongelmitta. Vaikka lakkoon periaatteessa haluttiin jo ryhtyä, oli monelle epäselvää kuinka laaja lakosta tulisi. Helsingissä mietittiin ketkä kaikki siihen osallistuisivat, kun taas Tampereella tehtiin koko kaupungin yhteinen päätös yleisestä lakosta, johon kaikki osallistuisivat. Huhut sekoittivat tilannearvioita Helsingissä eivätkä kaikki olleet innokkaita. Wallin kirjoitti pistäytyneensä Suomettaren toimituksessa, missä mieliala oli ollut synkkä. Vanhasuomalaisen lehden toimituksessa ei uskottu lakon mahdollisuuksiin. Myöskään lakon tavoitteet eivät olleet täysin selvillä Helsingissä. Tekla Hultin kirjoitti päiväkirjaansa, että ylioppilaat lähtivät lakkoon osoittaakseen mieltään Suomen laitonta hallintoa vastaan.⁷⁶ Wallin taas kertoo, että hänelle ylioppilaiden motiivit eivät selvinneet. Kokouksessa oli ollut epäselvyyksiä. Wallin arveli aluksi, että

⁷⁴ Voionmaa 1907, 383.

⁷⁵ Hultin 1935, 245; Roos 1907a, 54 – 57; Lakkopäiväkirja 3.

⁷⁶ Hultin 1935, 245.

lakon olivat aloittaneet työläisaktivistit, mutta päätyi kirjoittamaan paljon opiskelijoista ja heidän lakkoaikeistaan.⁷⁷ Työväestä ja työväen ansioista eivät sen paremmin Wallin kuin Hultinkaan paljoa puhu. Wallin katsoi lakon alussa, että eräät työväenliikkeen johtohenkilöt olivat kyllä aktiivisia, mutta suurista kansanjoukoista ja sen mahdista Wallin ei mainitse.

4.3. YHTEISTYÖ PERUSTUSLAILLISTEN JA TYÖVÄEN KESKEN?

Tiistai 31.10.1905 oli ensimmäinen päivä, jolloin sanomalehdet ilmestyivät ilman ennakkosensuuria. Myös pankit sulki ovensa kello 11, mikä vaikeutti palkkojen maksamista; olihan kuun viimeinen päivä. Pankit kyllä avattiin sittemmin tilapäisesti torstaina nimenomaan palkkojen maksamista varten. Puhelinlaitos meni lakkoon samoin. Ravintoloita suljettiin, mutta jotkut yksityiset ruokapaikat saivat olla auki. Kaupunki oli vielä valaistu, mutta työväen vaatimuksesta valot sammuiivat illalla. Työ loppui satamissa ja laivoilla. Helsingin poliisi oli päällikkönsä everstiluutnantti Axel af Enehjelm in johdolla menossa mukaan lakkoon. Syynä poliisien lakkoon oli pikemminkin, että poliisi pelkäsi väkijoukkoa kuin että poliisilla olisi ollut mielenkiintoa osallistua lakkoon sen tavoitteiden takia. Poliisimestari af Enehjelm oli ilmoittanut, että olisi jokaisen oma asia, ryhtyäkö lakkoon vai ei. Suuri osa poliiseista meni mukaan lakkoon, jolloin af Enehjelm pyysi kenraalikuvernööri Ivar Obolenskilta eroa virastaan. Af Enehjelm myös toivoi, etteivät lakkoilevat poliisit esiintyisi univormuissaan. Saapuessaan ylioppilastalolta rautatientorille poliisit saivat suuren kannatuksen sinne kokoontuneelta työväeltä.⁷⁸

Tiistain sanomalehdissä julkaistiin niin sanottu Venäjän vapausmanifesti, joka nykyään tunnetaan paremmin lokakuun manifestina. Vapausmanifesti otettiin Suomessa osittain kevyesti vastaan. Sigurd Roos katsoi, että Keisari oli joutunut antamaan sen pakon edessä. Manifestia pidettiin viimeisenä epätoivoisena yrityksenä saada vallankumous pysähtymään. Normaalioloissa, Roos jatkaa, manifesti olisi otettu riemuiten vastaan, mutta nyt se oli antanut vapausliikkeelle itseluottamusta ja suuremman halun uhmata hallintoa. Koulut olivat menneet lakkoon ja myös venäläisten koulujen oppilaat olivat lähteneet mukaan. Manifesti onnistui ruokkimaan intoa suomalaisissakin. Kuultuaan miten venäläiset

⁷⁷ Lakkopäiväkirja 2 – 4.

⁷⁸ Roos 1907a, 102 – 108, 112, 116 – 122, 124 – 125, 139, 370.; Jussila 1979, 77.

olivat saaneet läpi vaatimuksensa duumasta, korosti Tekla Hultin päiväkirjassaan venäläisten roolia innoittajana: ”Niin pitkälle on siis Venäjällä päästy rautatielakon avulla, nyt on meidän vuoromme näyttää, mitä me voimme aikaansaada. Tämä venäläisten vapaustaistelijain menestys oli innoittava ja ilmassa oli toivoa.”⁷⁹

Rautatieläiset kokoustivat Helsingissä tiistaina 31. lokakuuta kello 11 alkaen. Sovittiin että rautateitä ja lennätintä voitiin käyttää lakkotarkoituksiin. Lakon valtiolliset tavoitteet hyväksyttiin nopeasti ja siirryttiin taloudellisiin kysymyksiin. Roosin kirjoituksesta käy ilmi, että rautatieläisillä oli käsitys siitä, että työmiehet olivat ottaneet vallan, joten heillä olisi ollut mahdollisuus laskea virkamiesten ja nostaa työmiesten palkkoja. Päätöksiä ei lähetetty rautatiehallituksen hyväksyttäväksi, sillä katsottiin että henkilökunnalla oli nyt tämä valta. Rautatieläisten kokouksen aikana saatiin tieto, että Viipurista, Turusta ja Hämeenlinnasta olisi lähetetty sotilasjunia Helsinkiin. Näitä asemia kohti lähetettiin tarkastusjunia. Tarkastusjunien ansiosta saatiin tietää, että sotaväki oli vallannut Viipurin aseman. Sotaväen lähestymisestä ei kuitenkaan saatu vahvistuksia muualta ja pian pääteltiin, että kyseessä saattaisi olla väärä hälytys.⁸⁰

Kello 14 Rautatientori oli täynnä väkeä. Työväen ohjelma⁸¹ ”hyväksytettiin kansalla”. Se erosi perustuslaillisten vaatimuksista yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden myötä. Siinä vaadittiin myös sanan-, paino- ja kokoontumis- ja yhdistysvapauksia. Keskuslakkokomitean tekemät päätökset siitä, että lakon aikana vuokria ei saisi periä eikä nostaa hintoja otettiin riemulla vastaan. Valtiolliset vangit päätettiin vapauttaa ja myöntää heille kansalaisoikeudet. Myös juutalaisille myönnettiin kansalaisoikeudet. Kansalliskaartin perustaminen sai suuren kannatuksen. Kokouksen aikana ympäri toria alettiin salkoihin nostaa Suomen leijonavaakunalippuja.⁸²

Pian väkijoukot lähtivät Rautatientorilta ja Senaatintorilta kohti kenraalikuvernöörin palatsia. Sen keskuudesta valittiin lähetystö, joka pääsikin kenraalikuvernööri Obolenskin vastaanotolle, missä Obolenskia vaadittiin välittömästi eroamaan. Ruhtinas selitti eroamisen olevan mahdotonta, sillä se olisi merkinnyt Suomen erottamista Venäjästä. Hultinin kertomuksessa kuvaavaa on muistiin kirjoitettu

⁷⁹ Roos 1907a, 108 – 115; Hultin 1935, 247. Kursiivit Hultinin

⁸⁰ Roos 1907a, 222 – 227, 237.

⁸¹ Täydellinen lausuntovapaus, painovapaus, kokoontumisvapaus, yhdistymisvapaus, yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden perusteella valittu kansalliskokous sekä vaatimus ”bobrikoffilaisten kätyrien” välittömästä erottamisesta.

⁸² Roos 1907a, 133 – 140, 228. Vankeja ei vapautettu vielä lakon aikana.

Obolenskin huudahdus, jossa hän ihmettelee suomalaisia lähetystöjä, jotka samanaikaisesti vaativat sekä hänen eroaan että panemaan toimeen uudistuksia samalla. Lähetystön vierailun aikana Kenraalikuvernöörin vieraana oli vielä virassaan oleva senaatti, jolle lähetystö myös ilmaisi kansan vaatimuksen, että senkin pitäisi erota. Senaatti vastasi olevansa keisarin, ei kansan, asettama, ja että se parhaillaan valmisteli esitystä valtiopäivien koollekutsumisesta ja eräiden asetusten kumoamisesta. Ulkona odottava väkijoukko otti tiedon vastaan ”alas senaatti”-huudoilla. Senaatti ilmoittikin vielä samana iltana eroavansa.⁸³

Perustuslaillisen puolue halusi ojentaa kätensä työväelle. Ajatus yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kannattamisesta lausuttiin ääneen ensimmäistä kertaa tiistaina 31. lokakuuta perustuslaillisten kansalaiskokouksessa. Syynä mielipiteen muutokselle oli, että yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella ja eduskunnalla olikin suuri kannatus kansan keskuudessa. Vaikka suurin osa perustuslaillisista pitikin valtiopäivien tärkeimpänä tehtävänä yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustustuvan kansalaiskokouksen asettamista, epäiltiin sen onnistumista.⁸⁴ Työväki oli edellisenä päivänä esiintynyt itsevarmasti ja tukeutunut tinkimättömissä vaatimuksissaan kansan tahtoon. Vaikka perustuslailliset halusivat pitää kiinni lain noudattamisesta käytiin heidän kokouksessaan keskustelua mahdollisuudesta hyväksyä työväen vaatimukset.⁸⁵

Työväki aloitti lakon, mutta tarvitsi tukea, ja se hankkikin rinnalleen kaikki kynnelle kykenevät. 1.11. vielä kuultiin, että työväki olisi sopinut perustuslaillisten kanssa säätyvaltiopäivien kokoontumisesta säättämään yksikamarisesta kansaneduslaitoksesta.⁸⁶ Lakon alussa työväen vaatimuslistalla olivat olleet ensisijoisilla kapakkojen sulkeminen sekä yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Kapakkojen sulkemisella oli hyvä kannatus muissakin ryhmissä, mutta äänioikeus oli mutkikkaampi kysymys. Raittiusliikekin tuki työväkeä niin kauan kuin se käyttäisi rauhanomaisia menetelmiä. Sulkusen mukaan työväki kuitenkin luopui raittiusliikkeestä Helsingissä, kun pelättiin, että maltillinen raittiusliike pääsisi estämään kumouksellisiin toimiin turvautumisen. Sulkunen arvioi, ettei työväen voimiensa tunnossa tarvinnut enää siloitella sanomaansa tai työskentelemään raittiusliikkeen rinnalla.⁸⁷ Raittiusliikkeen puheenjohtaja Väinö Wallin oli vielä epäilevällä kannalla lakon onnistumisen suhteen. Vaikka hän

⁸³Hultin, 1935, 252 – 253.

⁸⁴Roos 1907a, 141 – 167.

⁸⁵Hultin 1935, 249.

⁸⁶Lakkopäiväkirja, 9, 10. Wallin käyttää termiä perustuslaillisten ja työväen koalitio.

⁸⁷Sulkunen 1988, 255, 258.

moitiskelee Suomettaren kirjoituksia ja nimittää niitä ruikutukseksi niin silti hän itsekin kävi tapaamassa Matti Kurikkaa ja tälle epäilemässä lakon onnistumisen mahdollisuuksia. Raittiusliike esitti työväelle ainoastaan vaatimuksen kapakkojen sulkemisesta ja että valtiopäivät päättäisi eduskunnasta. Muuten Wallin lupasi raittiusliikkeen tuen työväelle.⁸⁸

Jos raittiusliike oli liian työväen mielestä niin sille pitää hakea selitystä myös toisesta suunnasta. Työväki ”pelasi” valtapeliä samaan aikaan myös perustuslaillisten kanssa, eikä työväki ollut tinkinyt sen suhteen vaatimuksistaan. Miksi työväki olisi tinkinyt vaatimuksistaan raittiusliikkeen kanssa? Ehkä liiallinen yhteistyö maltillisen raittiusliikkeen kanssa olisi voinut vaikeuttaa mahdollista yhteistyötä perustuslaillisten kanssa, joka suurlakon aikaan sentään oli paljon suuremman luokan yhteistyökumppani.

Yhteistyö oli lakon alussa ollut suotavaa, mutta ei kuitenkaan pakollista. Yhteistyöllä oli saatu lisää voimaa, mutta kompromissien tekemisen vaara oli suuri. Sopimus perustuslaillisten kanssa joka tapauksessa merkitsi sitä, että perustuslailliset tukivat työväkeä vaatimuksissaan, ja vastaavasti asiat hoidettaisiin laillisesti, kuten perustuslailliset vaativat. Työväki pelkäsi, että sen oma asia jää kaiken muun jalkoihin. ”*Selvillä oli, että kagaali oli poimituttava työväen kautta itselleen kastanjat tulesta.*”⁸⁹ Wallin siis katsoi tilanteen menevän siihen, että työväki tekee likaisen työn ja aivan muut korjaavat sadon. Wallin ei näe työväkeä perustuslaillisten, vaan aktivistien työkaluna. Antti Kujala sanoo, että nimenomaan aktivistit ja työläisaktivistit olivat merkittävässä roolissa lakon aloittamisessa.⁹⁰ Wallinin näkemys tukee Kujalan tutkimusta, että kagaali oli tehnyt taustatyön ja aloittanut suurlakon, mutta joku muu saisi tehdä vaarallisen osuuden.

Työväellä oli yllättäen valtaa. Sitä se halusi käyttää ja tätä muut pelkäsivät. Eliel Aspelin-Haapkylä näki työväen vaarallisena ja uhkaavana. Työväki alkoi jo lakon aikana realisoida saavutuksiaan käytäntöön. Heti alkuun määrättiin, ettei hintoja saa nostaa eivätkä vuokraisännät saaneet periä vuokria lakon ajalta eikä ketään saanut häätää lakkoilun aikana. Lisäksi tuli määräys, että työläisten palkat oli

⁸⁸ Lakkopäiväkirja, 6.

⁸⁹ Lakkopäiväkirja, 5. On epäselvää, mitä Wallin tarkoittaa kagaalilla; se voi tarkoittaa joko Kagaalia tai jotain epämääräisempää ja laajempaa ryhmää. Termi kagaali tai kagali on sekä Wallinilla että Aspelin-Haapkylässä taajaan käytössä, mutta se ei voi tarkoittaa kutsuntalakkoja organisoineita.

⁹⁰ Kujala 1989, 124.

maksettava täysimääräisinä. ”Mitä seuraavaksi”, kysyivät vuokraisännät ja työnantajat toisiltaan.⁹¹ Tekla Hultin kirjoitti työväen johtohenkilöiden ryhtyneen vallankumoukseen, jota perustuslailliset eivät voineet hyväksyä. Työväki käyttäytyi ehdottomasti ja kieltäytyi tekemästä kompromisseja vaatimustensa suhteen. Työväen johtohenkilöiden mielestä Suomen kansa oli työväen puolella eikä se välittänyt perustuslain tarkasta kirjaimesta.⁹²

Tampereella edettiin yhteistyön merkeissä. Yhtenäisestä lakkorintamasta kertoo hyvin tamperelaisten menettely. Kun työväki ilmoitti työnantajille, että lakko olisi tulossa, ottivat työnantajat työväen ilomielin vastaan, ja lupasivat maksaa lakkoajalta puolta palkkaa lakkolaisille. Työnantajatkin halusivat osallistua valtiolliseen lakkoon ja omalta osaltaan auttaa pyrkimyksissä Suomen valtiollisen aseman laillisen tilan palauttamiseen. Lakon kestoksi sovittiin kolme päivää. Kun lakkoa haluttiin määräajan jälkeen vielä jatkaa, eivät työnantajat enää suhtautuneet asiaan samalla tavalla. Työväen valtiollinen lakko oli saanut uutta sisältöä kohdistuen nyt enemmän työväen aseman parantamiseen. Lisäksi porvarit katsoivat, että lakon tavoitteet oli jo saavutettu, joten miksi sitä enää pitäisi jatkaa. Järkyttävintä tilanteessa oli huomata, että tarkoitus ei ollutkaan pelkkä laillisuuden palautus tai myötätunto venäläisille, vaan laillisten valtiopäivien syrjäyttäminen, kun ryhdyttiin esittämään vaatimuksia myös sisäisistä uudistuksista.⁹³

Tiililä kirjoittaa suurlakosta vähättelevään sävyyn päiväkirjassaan. Aivan kuin lakko olisi ollut jokin uusi muotivillitys, johon ihmiset sankoin joukoin asiaa ajattelematta ryntäävät mukaan. Työväentalolta rautatieasemalle siirtynyttä ihmisjoukkoa Tiililä nimittää kiljuvaksi joukoksi. Hän kertoo myös, että Helsingissä ylioppilaat ovat liittyneet lakkoon, mutta täsmentää, etteivät suomalaisen puolueen ylioppilaat ole siinä mukana. Tiililä suree, ettei suomalaisella puolueella ole selvää linjaa, jonka mukaan toimia tilanteessa. Tiililä suhtautui suurlakkoon epäilevästi. Epäluulo ja halveksinta liikehtivää väkeä kohtaan tulevat ilmi hänen kirjoituksistaan. Koulunsa rehtorina Tiililä joutui ottamaan vastaan myös oppilaidensa vaatimukset. Oppilaat halusivat mennä lakkoon, ja kun opettajakunta oli päättänyt keskeyttää koulutyön puoliltapäivin, nousivat oppilaat huutamaan vastalauseita, sillä he halusivat keskeyttää koulutyön välittömästi. Tampereen kaikki koulut suljettiin, mutta hieman eri tahdissa.

⁹¹ Saarenheimo 1980, 75. Ei tosin tiedetä, kuka nämä julistukset allekirjoitti, vaikka niitä kiinnitettiin sähköpylväisiin aivan Kockin ilmoitusten viereen. Roos 1907a, 134.

⁹² Hultin 1935, 246.

⁹³ Voionmaa 1932, 399, 407, 409.

Keskusteltuaan muiden rehtoreiden kanssa päätti Tiililä antaa koulunsa olla kiinni aina seuraavaan maanantaihin saakka.⁹⁴

Äkkiseltään olisi helppo sanoa, että Tiililä oli vanhan maailman edustaja, joka tyrmistyi nuorten noususta vastustamaan auktoriteetteja. Tiililä tuntuu olevan pikemminkin surullinen. Hän ei tiedä minne maailma on menossa. Hän on konservatiivi siinä mielessä, että vanhat hyvät ajat ovat rakkaita. Samalla Tiililä pyrkii järjestyksen pitämiseen. Järjestystä selittää varmasti sekin, että rehtorina hän vastasi kokonaisen koulun järjestyksestä. Missään nimessä hän ei ollut järkyttynyt siitä, että oppilaat nousivat häntä vastaan vaatimalla koulun sulkemista. Tiililä oli kokenut jo monenlaista. Saman vuoden helmikuussa Tiililä oli ollut järkyttynyt prokuraattori Soisalon-Soininen murhasta. Oppilaat olivat hurranneet prokuraattorin murhalle, mikä oli ollut kova kestettävä Tiililälle. Suurena murheena rehtorilla oli opettajakunnan yksimielisyys. Osa opettajista oli ollut samaa mieltä kuin oppilaat, ja Tiililä varoi suuresti, ettei opettajakunta antaisi tukeaan oppilaille.⁹⁵

Tietyllä tavalla Tiililän intressit olivat menneessä. Kielikysymys oli jakanut poliittista kenttää, mutta taistelu päivän politiikassa oli jo laantunut. Tiililälle kielikysymys oli edelleen päivänpolitiikkaa, sillä koulunsa rehtorina hän joutui yhä olemaan tekemisissä ruotsinkielisen ja suomenkielisen opetuksen kanssa. Ruotsinkielinen opetus ei ollut poistunut mihinkään, vaan sillä oli edelleen vankka asema. Vaikka poliittisesti suomelle oli annettu tilaa, niin ruotsi oli yhä läsnä, ja ruotsin poistuminen suomalaisista kouluista oli hidasta.⁹⁶

Tiililällä oli suuri luottamus maltillisuuteen. Hän ei uskonut, että kansaa saataisiin liikkeelle ja vastustamaan vanhaa valtaa. Tiililä mainitse moneen otteeseen kagaalin tai vastustuspuolueen tekosia ja arvioi niiden merkitystä. Vaikka aktivistit saivatkin paljon aikaa kaupungeissa mobilisoimalla väkeä kokouksiin ja mielenosoituksiin, ei heillä ollut valtaa maaseudulla. Tiililä oli hyvin realistinen Suomen kaupunkien merkityksen suhteen, että ne olivat pieniä ja että suurin osa ihmisistä asui maaseudulla. Tiililä vaikutti luottavan siihen, ettei kaupunkien levottomuus riitä muuttamaan tilannetta, kun aktivisteilla ei ollut vaikutusvaltaa maaseudun väestöön.⁹⁷

⁹⁴ Tiililä 1905, 31.10.1905

⁹⁵ Tiililä 1905, 6.-7.2., 10.-11.2.1905.

⁹⁶ Tiililä 1905, 17.2.1905.

⁹⁷ Tiililä 1905, 22.-23.2.1905.

4.4. JÄRJESTYKSEN YLLÄPITO

Järjestyksen ylläpitäminen oli suurin yksittäinen ongelma lakon alettua. Työväen johdolla oli perustettu kansalliskaarti ja ylioppilaiden oli päätettävä liittyisivätkö hekin siihen. Liittymistä kannatettiin laajasti, ja yleinen käsitys oli että eversti Ivar Gordie asettuisi kansalliskaartin johtoon. Kukaan ei kuitenkaan ilmoittanut Ivar Gordielle, että hänellä sekä perustuslailliset että työväki tukivat häntä, joten hän ei alkanut hoitaa tehtävää. Oman ilmoituksensa mukaan Gordie olisi ottanut päällikkyuden, mikäli hän olisi saanut selkeä tiedon perustuslaillisen kansalliskokouksen päätöksestä.⁹⁸

Työväen keskuudessa oli keskusteltu maanantaina suojeluskuntien perustamisesta. Räätäli Kaarlo Luoto teki tiistaina ehdotuksen toimittaja Matti Kurikalle kansalliskaartin perustamisesta. Luoto toimi puuhämiehenä ja saikin nopeasti värvättyä kaartin rungon entisistä aliupseereista ja sotilaista. Kaarti jaettiin kahtia vartiopalvelusta suorittavaan osastoon ylioppilaiden mallin mukaan sekä varsinaiseen kaartiin, joka järjestettiin sotilaallisesti. Kaartilla uskottiin olevan käyttöä myös ”valtiollisten asioiden” hoitamisessa. Varsinainen kaarti otti pian punakaartin nimen, ja käyttöönotetut valkoiset käsivarsinauhat vaihtuivat monella punaisiksi. Vartiopalveluskomppanioissa käytettiin kuitenkin valkoisia nauhoja. Luoto toimi kaartin päällikkönä, ja alun perin ainoastaan Luodon kahta rykmenttiä kutsuttiin punakaartin nimellä. Ensimmäisenä yönä eli tiistain ja keskiviikon välisenä, kaupungin järjestys oli hyvin turvattu. Ylioppilaat, polyteknikot ja työväki olivat saaneet värvättyä noin kaksi tuhatta miestä vartiopalvelukseen pelkän yön ajaksi.⁹⁹

Toimittaja Matti Kurikka sai tietää tiistaina illalla, että Viipurin suomalaisen tarkka-ampujapataljoonan entinen kapteeni Johan Kock oli saapunut Helsinkiin. Kurikka ja Kock tunsivat toisensa nuoruudestaan, joten Kurikka luotti Kockiin, ja pyysikin häntä ottamaan kansalliskaartin päällikön tehtävät vastaan. Roosin arvion mukaan Kurikka oli työväen todellinen johtaja, joten työväki kääntyi nopeasti Kockin kannalle, vaikka vielä tunteja aiemmin se oli tukenut eversti Gordieta. Työväki otti keskuspoliisiaseman haltuunsa tiistai-iltapäivällä. Kaartin johtoon nimettiin työväen ehdokas Johan Kock. Perustuslailliset kuitenkin halusivat virkaan oman ehdokkaansa eversti Ivar Gordien. Koska työväellä oli aloite käsissään, eikä se suostunut antamaan tukeaan muille kuin omalle ehdokkaalleen,

⁹⁸ Roos 1907a, 200 – 203, 208.

⁹⁹ Roos 1907a, 211 – 214; Roos 1907b, 355, 375.

tuli Kock valituksi. Jännitys ei silti hävinnyt minnekään ja perustuslailliset jatkoivat yritystään saattaa oma miehensä kansalliskaartin johtoon. Näin Kock joutui uhraamaan osan voimistaan oman asemansa pitämiseen. Kockista eivät kaikki pitäneet ja arvelivatkin hänen sopivan hyvin tehtäväänsä luonteeltaan hiljaisena ja Roosin arvion mukaan ”*sopivana työväen diktatuurin tarkoituksiin*”.¹⁰⁰

Epävakaasta tilanteesta ja järjestyksen valvonnan puutteesta kertoo senaatin eroanomuksen julkistamisen jälkinen tapahtuma. Etelä-Espladin ja Fabianinkadun kulmauksessa syntyi suuri pakokauhu, kun Heikinkadulta tuli kolmen kasakan partio, joka jatkoi edelleen Kasarmikadulle. Väkijoukossa kantautuvat ”*kasakat tulevat*”-huudot aiheuttivat luulon siitä, että armeija on komennettu lopettamaan lakkoilu.¹⁰¹ Mielenosoittajat olivat jännittyneitä ja ehkäpä he odottivat, että tilanteeseen puututaan. Pahanteossa olevat yleensä kavahtavat virkavaltaa helpommin kuin ne, jotka eivät osaa poliisia odottaa. Tässä ei tietenkään tarkoiteta, että mielenosoittajat olisivat olleet pahantekijöitä.

Kenraalikuvernööri Obolenski oli keisarin sijainen Suomessa ja samalla vastuussa kaikesta mitä maassa tapatui. Obolenski aloitti neuvottelut poliittisten ryhmien kanssa hoitaakseen järjestyksestä huolehtimisen kuntoon. Ruhtinas halusi kuulla mitä vanhasuomalaisilla ja perustuslaillisilla oli sanottavaan tilanteeseen. Työväkeä Obolenski ei aluksi halunnut ottaa vastaan, sillä hän oli järkyttynyt aktivistien tekemästä vierailusta, joka oli tehty järjestäytyneen työväen nimissä. Vanhasuomalaiset olivat halukkaita väistymään huomattuaan, ettei heillä ollut kansan kannatusta, ja he halusivat asettua tukemaan perustuslaillisten ohjelmaa. Sigurd Roos piti työväkeä maan rauhaa eniten uhkaavana ryhmänä heti aktivistien jälkeen.¹⁰² Roos näki tilanteen tietysti omalta kannaltaan siten, että perustuslaillisilla oli omat tavoitteensa, joihin he pyrkivät omilla menetelmillään. VäkivaltaisuuDET tai vallankumoukselliset toimet vaaransivat myös perustuslaillisten pyrkimyksiä, mikäli niiden takia olisi sorruttu ylilyönteihin, mikä olisi johtanut mielenosoitusten tukahduttamiseen ja Suomen aseman heikentämiseen entisestään.

Suurlakon lopettaminen oli Obolenskin tavoite. Kenraalikuvernööri kävi neuvotteluja suomalaisten ryhmien välillä tasapainotellen suomalaisten erimielisyyden avulla. Jussilan mielestä Obolenskillä oli näkemys, että työläiset olivat aloittaneet lakon ja perustuslailliset ja vallankumoukselliset liittyneet

¹⁰⁰ Kock 1906, 17; Roos 1907a, 215 – 218, 264.

¹⁰¹ Saarenheimo 1980, 58; Roos 1907a, 168 – 176.

¹⁰² Roos 1907a, 185 – 189.

heihin. Aktivistit pitivät lakkoa omana aikaansaannoksenaan, mikä sinänsä on perusteltua, sillä ensimmäiset porvarit, jotka tekivät yhteistyötä työväen kanssa, olivat aktivisteja. Vaikka venäläinen järjestysvalta menettikin toimintakykynsä lakon alussa, pääsi se vähitellen jaloilleen lakon kestäessä ja lakon lopussa se oli suorastaan voimissaan. Lakon lopettaminen sopi myös suomalaisille osapuolille, mutta vasta sitten, kun kukin oli saavuttanut omat tavoitteensa.¹⁰³

Hovioikeuden asessori P. E. Svinhufvud ja lakitieteen tohtori Heikki Renvall lähtivät kello 19 Pietariin kertomaan Helsingin tapahtumista ja siitä, että sekä kenraalikuvernööri että senaatti olivat halukkaita eroamaan. Ylioppilaiden tavoitteena oli ollut saada perustuslailliset ja työväki yhteistyöhön, jotta voitaisiin esiintyä yksimielisenä. Ylioppilaat organisoivat myös avustus- ja sairaanhoito-osastoja, sillä oli jo nähty mitä pakokauhu väkijoukossa saa aikaan. Kaupunki jaettiin osakunnittain vastuualueisiin ja avustusosastot saivat nimen Valkoinen risti. Ylioppilaiden suojeluskuntalaisilla oli tunnuksenaan valkoinen side käsivarressaan. Helsingissä ylioppilasmiliisi sai toimia lakon alussa ilman ongelmia. Kockin valinnan jälkeen ylioppilaatkin mukautuivat työväen tahtoon. Ylioppilaat olivat tavoitelleet mahdollisimman suurta yhtenäisyyttä lakkotaistelussa. Vastuu kansalliskaartin ja ylioppilaiden kesken suhteutettiin mieslupun mukaan. Kapteeni Kock vastasi yleistason päätöksistä ja eversti Gordie järjesti palveluksen ohjeet yksityiskohtaisemmalla tasolla. Ylioppilaita oli hyvin paljon Kockin suorassa alaisuudessa Keskusasemalla, sillä heitä tarvittiin sihteereinä ja kielenkääntäjinä.¹⁰⁴

Lakon noudattamista vartioitiin hyvin tarkasti. Vaikuttaa siltä, että työväki teki välillä ylilyöntejä toimissaan. Julkinen liikenne oli lakossa, mutta partiot pysäyttelivät omalla hevosella ajavia ihmisiä ja toisinaan ottivat kulkupelin takavarikkoon. Työväen komitealta olisi voinut tietysti anoa lupaa. Kaupungin valaistuslaitokset olivat lakossa, mutta esimerkiksi hotelli Seurahuoneella oli oma valaistusjärjestelmänsä, joka oli toiminnassa kunnes Keskuslakkokomitean miehet tulivat ja kielsivät sen käytön vieden mukanaan pari toiminnan kannalta oleellista osaa. Ainoa valo kaupunkiin saatiin satamassa olevien sotalaivojen valonheittimistä.¹⁰⁵

¹⁰³ Jussila 1979, 77.

¹⁰⁴ Roos 1907a, 191 – 192, 194 – 199, 204, 266 – 269.

¹⁰⁵ Roos 1907a, 233 – 236.

5. VÄKIVALLAN PELKO

5.1. VENÄLÄISET SOTILAAT

Väkivaltaisuuksien esiintymistä pidettiin suurlakon aikana todennäköisinä. Kansalliskaartin päällikön Johan Kockin suurin pelko oli väkivaltaisuuksien syttyminen. Kock oli vastuussa järjestyksestä, joten kyseessä oli hänen pahin painajaisensa. Kockin puolesta väkivallan mahdollisuus tuntuu ylikorostuneen hänen merkittävän roolinsa vuoksi. Toki myös Aspelin-Haapkylä ja Hultinkin pelkäsivät väkivaltaisuuksia, mutta eivät samalla intensiteetillä kuin Kock. Suurlakon tavoitteet olivat välillä epäselviä ja pelko tilanteen riistäytymisestä todellinen. Helsingissä oli venäläistä sotaväkeä ja osalla suomalaisista oli jyrkkiäkin mielipiteitä emämaata kohtaan sekä halua näyttää oma voimansa. Venäläinen sotaväki oli lähellä ja näin ollen lyhyelläkin varoitusajalla komennettavissa laittamaan kaupunki kuriin.¹⁰⁶

Helsingin edustalle saapui Tallinasta panssarilaiva Slava perjantaina ja Viaporin linnoitus oli koko ajan venäläisen sotaväen hallussa. Venäläiset sotalaivat valaisivat kaupunkia öisin. Helsingissä ei ollut rannikkotykkeitä, jotka olisi ollut mahdollista miehittää ja asettaa venäläisiä vastaan. Helsingissä oli yli 3000 venäläistä sotilasta, joilla olisi ollut mahdollisuus ottaa tilanne haltuunsa heti lakon alussa. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan lakkolaiset saivat toimia vapaasti ja pitää aloitteen käsissään. Jussilan mukaan Obolenski ei pitänyt Suomen tilannetta vaarallisena, sillä suomalaisetkin olivat saaneet osansa eli ”täydellisen konstitution” lokakuun 30. päivän manifestista, vaikka Suomea ei siinä ollutkaan erikseen mainittuna, vaan manifesti oli luonteelta yleisvaltakunnallinen. Obolenski tulkitsi suomalaisten olevan myötätuntolakossa venäläisten lakkolaisten rinnalla. Mielenosoittajien puolelta väkivaltaa odotettiin. Jo kahden kasakan näkeminen torin laidalla mielenosoituksen aikana oli aiheuttanut suuren paniikin ensimmäisen suuren mielenosoituksen aikana. Jussila katsoo, että Obolenski ei ottanut tilannetta haltuunsa, vaan jättäytyi odottavalle kannalle. Nöyryyttävää kenraalikuvernöörin kannalta oli se, että kansalliskaarti piiritti hänen taloaan, ja siten kontrolloi täysin kenraalikuvernöörin kansliaan meneviä ja tulevia, vaikka Obolenskillä olikin oma sotilasosastonsa turvanaan. Tietysti paikalle olisi ollut saatavissa enemmänkin sotilaita, mutta Obolenski pelkäsi sen provosoivan kansalliskaarti.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Kock 1906, 19 – 20. Saarenheimo 1980, 82.

¹⁰⁷ Jussila 1979, 66 – 69.

Pertti Luntinen kertoo, että Obolenskillä oli erimielisyyksiä 22. armeijakunnan komentajan Saltzan kanssa. Luntinen kertoo, että Suomen sotilaspiirin lakkauttamisen myötä Suomessa olevat joukot oli yhdistetty 22. armeijakunnaksi Pietarin sotilasläänin yhteyteen, mikä aiheutti sen, että kenraalikuvernööri menetti Suomessa olevien joukkojen ylipäällikkyyden. Jussilan mielestä erimielisyydet olivat alkaneet ennen lakkoa ja ne vaikuttivat edelleen lakon aikana. Saltzan mielestä Obolenskin ”vankeus” kansliassaan oli enemmän vapaaehtoista kuin pakon sanelemaa. Saltzan mielestä muun muassa Obolenski vaatimukset sotilaiden saamisesta omaan käyttöönsä olivat ylimitoitettuja.¹⁰⁸

Jussilan mukaan aseellinen puuttuminen Suomen tilanteeseen tuli yhä todennäköisemmäksi lakon kestäessä. Pietarista annettu marraskuun manifesti oli otettu vastaan Suomessa lakon alussa, mutta lakko jatkui siitä huolimatta. Ongelmalliseksi nousi se, että Pietarissa ei saatu kunnollista tietoa Suomen tilanteesta eikä siellä tiedetty manifestin vastaanotosta. Tämän takia Pietarissa oli alettu valmistella interventiota tietojen puuttuessa. Suomalaiset vaativat kenraalikuvernöörin eroa, mutta tämän tulkittiin kohdistuvan instituutiota kohtaan, ja se nähtiin ensi askeleeksi Suomen irrottautumiseksi Venäjältä. Maanantaina 6. marraskuuta venäläiset alkoivat siirtää lisää joukkoja Suomeen ja asettivat Viaporin sotatilaan. Mechelinin sähke Pietariin 7. marraskuuta, josta lakon loppuminen ilmeni, keskeytti sotilasoperaation. Pietarissa suunniteltuun sotilasoperaatioon kuului, että suomalaisten keskinäisen konfliktin olisi annettu kärjistyä jopa sisällissodan asteelle, jolloin venäläisten olisi ollut helpompaa ottaa tilanne haltuunsa. Venäläiset olivat toimineet aiemmin samoin Kaukasiassa ja Itämerenmaakunnissa. Sosialidemokraatit huomasivat voimasuhteiden kääntymisen venäläisten eduksi, jolloin hekin pitivät parhaana antaa Rautatientorin väliaikaisen hallituksen valinnan kenraalikuvernöörin alistettavaksi.¹⁰⁹

Suomalaisilla oli kokemusta sotaväen puuttumisesta peliin. Aiemmin samana vuonna sotaväkeä oli käytetty ympäri Suomea joukkokokousten hajottamiseen. Joissain tapauksissa oli ammuskeltukin, mutta ilman osumia. Poliisia käytettiin kuitenkin ensisijaisesti, mutta mikäli sen voimat eivät riittäneet käytettiin sotaväkeä apuna. Vuoden 1905 aikana sotaväkeä käytettiin jo niin paljon järjestyksen

¹⁰⁸ Luntinen Pertti 1984. Venäläisten sotasuunnitelmat Suomen separatismia vastaan. Tampereen yliopisto. Tampere. 7; Jussila 1979, 55, 70.

¹⁰⁹ Jussila 1979, 82 – 83.

ylläpitoon, että sen arvovalta pääsi kärsimään inflaatiota; sen läsnäoloon totuttiin.¹¹⁰

Koska tilanne ei enää ollut Obolenskin hallussa, oli hänen tunnustettava kansalliskaartin asema, sillä järjestysvalta oli pyrittävä pitämään kunnossa poliisien mentyä lakkoon. Poliisiaseman valtaamista olisi voitu yrittää ja sijoittaa sotilaat vastaamaan poliisitoimen hoitamisesta. Venäläisten esikunnan mukaan yritys oli mahdoton, sillä heidän lähteensä kertoivat, että vastassa olisi kaksituhatta revolvereilla aseistautunutta kansalliskaartilasta. Operaatio olisi kuitenkin saattanut hyvinkin onnistua sillä Viipurissa mielenosoittajat oli riisuttu aseista kahdensadan miehen voimin.¹¹¹

Lakon alkupuolella pelkona oli se, että venäläinen sotaväki puuttuisi tilanteeseen. Huhut kertoivat väkivaltaisuuksista muualla valtakunnassa, ja levottomuuksien pääteltiin näin leviävän myös Suomeen, ja ennen muita kaupunkeja Helsinkiin. Huhujen levittäjistä saati sitten liikkeellelittajista on vaikea päästä selvyyteen. Kuitenkin on huomattava, että huhuja levitettiin myös sotilaiden keskuudessa. Hurjimpana näistä se, että Pietarissa olisi ammuttu 14 000 ihmistä. Huhuja saattoi kulkea sotaväen keskuudessa enemmänkin, mutta niitä vaikuttaa olleen eniten aivan lakon alussa, kun tilanne oli outo eikä oikein tiedetty, mitä pitäisi tehdä

Tiistain ja keskiviikon välisenä yönä liikkui paljon huhuja sotaväen osallistumisesta lakon kukistamiseen. Kasakat ratsastivat ympäri kaupunki, sotilaita siirtyi paikasta toiseen, Uudenmaan kasarmille oli viety suuria kuormia ja tykit olivat pihamaalla käyttövalmiina. Kerrottiin että sotilaat olivat valmiina tulemaan esiin ja ampumaan lakkolaisia. Pietarissa oli kuulemma surmattu 14 000 lakkolaista. Toiset tiedot taas tiesivät kertoa, että miehistö ei suostuisi tottelemaan päällystöönsä. Rautatien lennätinlaitos ilmoitti, että sotaväkeä Tuusulasta oli lähtenyt kohti Helsinkiä. Tulossa oli kolme komppaniaa sekä tykistöä. Huhu tykistön saapumisesta aiheutti levottomuutta kaupunkilaisten keskuudessa. Samaan aikaan kuultiin, että Hämeenlinnassa olisi sotaväen toimesta surmattu yksi lakkoilija, mikä myöhemmin paljastui vääräksi tiedoksi. Näytti siltä, että armeija oli ottanut aktiivisen roolin. Helsingin sotaväen lupauksiin luotettiin, mutta tuusulalaisista ei voitu mennä takuuseen. Roosin mukaan Venäläisten sotilaiden epäluuloisuutta lisäsi se, että venäläisten komentajat levittivät huhua, että suomalaiset varustautuivat koko ajan aseilla ja pommeilla.¹¹²

¹¹⁰ Jussila 1979, 57 – 60.

¹¹¹ Jussila 1979, 70.

¹¹² Roos 1907a, 229 – 231, 248, 274 – 276, 279, 293. Hultin 1935, 257; Roos 1907b, 583.

Suurlakko oli tullut venäläisille viranomaisille yllätyksenä. Vaikka Suomessakin oli ollut levottomuuksia koko sortovuosiksi kutsutun jakson ajan, oli niihin pystytty vastaamaan vähäisillä voimavaroilla. Ennen suurlakkoa levottomuudet olivat olleet paikallisia ja järjestysvalta oli onnistunut toimimaan tehokkaasti ja pystynyt rauhoittamaan tilanteet. Yleislakkoa vastaan oli kuitenkin mahdotonta varautua eikä koko kansaa olisi ollut mahdollista pakottaa mihinkään. Lakko alkoi Venäjällä ja levisi Suomeen rautateitä pitkin. Valmistautumattoman hallitusvallan toimivalta halvaantui, kun poliisit riisuttiin aseista ja osa heistä liittyi lakkolaisiin. Santarmit piiloutuivat tai hakeutuivat varuskuntien turvaan. Vastuun järjestyksen ylläpidosta ottivat suojeluskunnat ja kansalliskaartit. Epäjärjestyksen varalle luotu yhteistoimintajärjestelmä suomalaisten siviiliviranomaisten ja venäläisten sotilasviranomaisten välillä menetti toimintakykynsä heti lakon alussa. Syynä tälle oli se, että lakko iski aluksi siviiliviranomaisiin eivätkä he näin voineet kutsua sotilaita apuun. Helsingissä sotilaiden käyttö tosin olisi onnistunut helposti, sillä kenraalikuvernööri Obolenski oli sekä ylin siviili- että sotilasviranomainen. Obolenski kuitenkin pelkäsi tilanteen riistäytymistä kansalliskaartin piirittämässä talossaan ja halusi välttää verenvuodatusta. Obolenski ei ratkaisevalla hetkellä uskaltanut kutsua sotaväkeä. Käytännössä pakkovallan käyttö lamaantui Suomen alueella, kun joukkojen kuljetukset estyivät.¹¹³

Jussila on eritellyt suunnitelmia, jotka Obolenskillä oli vallan saamiseksi kaupungissa. Poliisiaseman valtaamisen ohella suunnitelmissa oli siirtää varuskunta Katajanokalle, jonne pääsee maitse vain yhdestä suunnasta. Mukaan olisi otettu myös kaupungin venäläiset asukkaat, jolloin lakkoviikolla Helsingin edustalle saapunut laivasto-osasto olisi voinut rauhassa pommittaa kaupunkia. Myös Tekla Hultin huomasi pommitusuhan. Hän pohti, ”*pelastetaanko ryssät täten pahimmasta vaarasta?*” Hultin piti pommitusta jopa todennäköisenä varsinkin, kun Obolenski oli siirtynyt Katajanokalle kasarmin suojaan.¹¹⁴

Jussila arvioi, että sotilaiden siirtäminen olisi onnistunut nopeasti, mutta siviiliväestön evakuointiin Katajanokalle olisi mennyt useita päiviä, mikä olisi ollut sekä liian hidasta että samalla paljastanut

¹¹³ Jussila 1979, 66.

¹¹⁴ Hultin 1935, 263; Jussila 1979, 70.

venäläisten suunnitelmat lakkolaisille, jotka olisivat kyenneet halutessaan joko estämään tai ainakin häiritsemään operaatiota. Pommituksia ei kuitenkaan tullut, kun armeijakunnan komentaja Saltza kieltäytyi pommituksista. Obolenski suunnitteli myös Helsingin rautatieaseman miehitystä, mutta totesi sen turhaksi, sillä lakkolaiset pääsisivät Helsinkiin myös nousemalla junasta ennen miehitettyä asemaa. Lopulta Obolenski päätyi Riihimäen ja Hyvinkään rautateiden solmukohtien miehitykseen, mutta se ehdittiin toteuttaa vasta aivan lakon lopussa. Huhut liikkuivat Helsingissä ja perjantaina tilanne muuttui kriittiseksi, kun julki tuli tieto siitä, että lakkolaiset suunnittelisivat hyökkäystä venäläistä sotilas- ja siviilijohtoakin vastaan. Viaporista siirrettiin lisää joukkoja Helsinkiin ja tehtiin suunnitelmia levottomien kaupunginosien haltuun ottamiseksi sekä partioita kaduilla lisättiin ja kasarmeilla aseet tuotiin näkyville.¹¹⁵

Jussila on pitänyt Obolenskia suurlakon toimiansa perusteella heikkona johtajana horjumisensa ja päättämättömyytensä takia. Kenraalikuvernöörin suunnitelmille tyypillistä oli epäjohtonmukaisuus. Obolenski oli kyllä valmis kutsumaan sotaväen näyttämölle ja pommittamaan kaupunkia, mutta vastaavasti varoi ärsyttämästä väkijoukkoa eikä hajottanut mielenosoituksia silloin kun ne alkoivat ja kun ne lakko vielä olisi ollut helposti tukahdutettavissa heti alkuunsa. Lakon jälkeen suomalaiset kyllä kiittelivät Obolenskia tämän toimittua maltillisesti tilanteessa, vaikka todellisuudessa tilanne johtui pelkästään siitä, että Obolenskin epärealistisuudesta ja kyvyttömyydestä ottaa aloite käsiinsä. Venäläisen sotilasojohtamisen mukaan lakko olisi ollut estettävissä heti maanantaina ja tiistaina nopealla sotilaallisella toiminnalla miehittämällä strategisesti tärkeimmät kohteet. Kansalliskaartin perustamisen jälkeen tämä mahdollisuus oli kuitenkin menetetty. Vaikka miehiä oli vähän, olisi määrä ollut riittävä aivan lakon alussa. Lakon jatkuessa huhut pääkaupunkia lisääntyvistä suurista työläisjoukoista toivat epävarmuutta sotilasojohtoon.¹¹⁶

Sotilailta on luonnollisesti omat käskynsä ja heidän olisi niiden mukaan toimittava. Tilanne Venäjällä oli kaikkea muuta kuin vakaa. Myös sotilaat olivat tilanteessa eläviä ihmisiä; eivät suinkaan tahdottomia koneita, jotka täysin varmasti toimisivat sen mukaan, mitä heidä asemansa, tehtävänsä ja käskynsä määräävät. Sotaväki oli suuri kysymysmerkki. Helsinkiin sijoitetun sotaväen keskuudessa leviävä huhu Pietarin väkivaltaisuuksista, ilmentää huolta sekä omasta että läheisten tulevaisuudesta.

¹¹⁵ Jussila 1979, 70 – 72.

¹¹⁶ Jussila 1979, 72 – 74.

Huhut kertovat epätietoisuudesta. Helsinkiin sijoitetut rykmentit eivät, ainakaan miehistön tasolla, tiedeneet miten heidän tulisi toimia aluksi. Levottomuudet sotilaiden kotimaassa loivat odottavan tunnelman levottomuuksien alkamisesta Helsingissäkin. Sotilailla ei ollut selvää käsitystä komennettaisiinko heidät ampumaan suomalaisia mielenosoittajia vai ei. Huhut alkavista väkivaltaisuuksista pakottivat sotilaat valmistautumaan henkisesti tulevaan – mitä se sitten tulisi olemaankaan. Käskyjen totteleminen saattoi hyvin kyseenalaistaa huhujen myötä. Tavallisesti sotilaan tehtävä ei ole ajatella, vaan totella, mutta kun tottelemisella eräällä tavalla alkoi pettää pohja, saattoi moni käydä mielessään läpi mahdollista uutta tapaa toimia.

Jussilan arvion perusteella venäläisten järjestysvaltakoneisto osoittautui tehottomaksi yleislakkotilanteessa. Rautatiet ja lennätinlaitos olivat avainasemassa joukkojensiirtojen kannalta. Tallinnasta saapunut laivasto-osasto oli enemmänkin pelote kuin lakon ratkaisu, mutta sillä oli väkeä suuresti hillitsevä vaikutus. Sotaväen käyttö olisi ollut tehokkain tapa, mutta myös verisin. Jussila arvioi, että Obolenskin päättämättömyys lakon alussa oli onni kaikille. Myös se, että venäläiset arvioivat omat voimansa alakanttiin vaikutti siihen, että lakon suhteen alettiin etsiä poliittista ratkaisua sotilaallisen sijaan. Obolenskin siirtyminen perustuslaillisten puolelle oli vaihtoehtoista pienempi paha. Työväestön vaatimukset olivat kerrassaan liian radikaaleja, ja venäläinen valta sai perustuslaillisista oivan liittolaisen työväen ja aktivistien nousevaa uhkaa vastaan.¹¹⁷

5.2. PROVOSOINTI JA PROVOSOITUMINEN

Suomalaisten näkökulmasta sotilaat olivat valmiina hyökkäämään. Helsinkiläisille venäläisen sotaväen puuttuminen tilanteeseen oli pelottava uhkakuva. Huhut vaihtelivat; toisen mukaan sotilaat olivat saaneet käskyn ampua, kun taas toisaalta kerrottiin heitä ehdottomasti kielletyn ampumasta.¹¹⁸ Kuultiin myös huhua, että muualla maassa olisi annettu lupauksia, että sotaväki ei ammu kansaa vaikka käskettäisiin. Ehtona oli tietenkin se, että sotaväki saisi olla rauhassa.¹¹⁹ Väkivaltaisuuksien syttymistä

¹¹⁷ Jussila 1979, 85 – 86.

¹¹⁸ Kock 1906, 30, 32, 44.

¹¹⁹ Saarenheimo 1980, 57.

pidettiin todennäköisenä, sillä ylioppilaat perustivat ensiapuasemia haavoittuneita varten.¹²⁰

Marraskuun 1. saatiin eversti Gadolinilta sana, että Obolenski olisi määrännyt, etteivät sotilaat puutu lakkolaisten toimiin. Luottamusta nakersi sähkösanoma, jossa kerrottiin sotaväen ampuneen kaupunkilaisia Hämeenlinnassa. Myöhemmin selvisi, että Hämeenlinnassa oli väkijoukko pannut santarmit putkaan, ja kiinniotettaessa oli yksi santarmeista ampunut ilmeisesti varoituslaukauksen.¹²¹

Johan Kock piti venäläisen sotaväen aktivoitumista epätodennäköisenä, mutta mahdollisena. Vaara ei kuitenkaan ollut lähtöisin venäläisistä, vaan suomalaisista itsestään. Kuten aiemmin on mainittu, Suomessa oli mielipiteen jyrkkyydeltään erilaista väkeä. Pahimpana uhkana väkivaltaisuuksien syttymiseen Johan Kock piti porvarillisia piirejä. Tällä hän mitä ilmeisimmin viittaa sekä kagaalin ja aktivistien miehiin mutta myös ylioppilaisiin ja muihin ”kiihkoilijoihin”, jotka halusivat osoittaa suomalaisten itsenäisyystahtoa korvaamalla Venäjän lippuja saloissa suomalaisilla leijona-lipuilla. Kock nimitti heitä muotokuva- ja lippusankareiksi, jotka tulivat yhteiskunnan ylemmistä kerroksista. Lippujen nostamista Kock piti vaarallisena siitä syystä, että se oli muodollisesti, mutta myös tosiallisesti hyvä syy venäläisille aloittaa sotatoimet avoimen kapinan kukistamiseksi.¹²² Myös Väinö Wallin suhtautui aktivisteihin varauksella: ”--- kasvavalla epäluulolla aktiivisia vastaan, jotka nyt ovat ainoat yhteiskunnalle vaaralliset ainekset Helsingissä.”¹²³ Johan Kock arveli, että jos Helsinki kukistettaisiin, kukistuisi samalla koko Suomi. Näin ollen suuriruhtinaskunta oli Kockin mukaan helposti rauhoitettavissa, mikä antoi Obolenskielle mahdollisuuden seurata tilanteen kehittymistä.¹²⁴

Provokaatio näyttää siis olleen pahin uhka väkivaltaisuuksien käynnistymiselle. Venäläisten aktivoitumista arveltiin epätodennäköiseksi siksikin, että Helsinki oli lopulta pieni paikka eikä mahdollisilla kapinallisilla olisi ollut paljoa kättäpidempää käytettävissään. Sotaväen oli mahdollista ottaa kaupunki nopeasti täysin haltuunsa. Venäläisille pääkaupungin tilanne merkitsi samalla koko maan tilannetta. Järjestyksestä huolehtiminen oli annettu työväen haltuun, mutta työväki ei ollut varma pystyisikö se huolehtimaan järjestyksen ylläpidosta.

¹²⁰ Roos 1907a, 198; Saarenheimo 1980, 69: ”Ei siis johtajat ole niin varmat hyvin käymisestä kuin luulottelevat muille.”

¹²¹ Hultin 1935, 262 – 263; Roos 1907a, 290 – 293.

¹²² Kock 1906, 31.

¹²³ Lakkopäiväkirja, 17.

¹²⁴ Kock 1906, 13, 20.

Tiililä kavahtaa päiväkirjassaan suuresti armenialaisten kansanmurhaa ja Bakun verilöylyä. Kun Kemistä syyskuussa 1905 löydettiin salainen asevarasto, Tiililä nostaa sen vertailtavaksi ja varovaisesti vihjaa väkivallan mahdollisuuteen Suomessakin. Muutamaa päivää myöhemmin Pietarsaaren edustalla aselastissa karille ajanutta Johan Graftonia Tiililä vain kummeksuu ja arvelee sen olevan venäläisen sotaväen laiva.¹²⁵

Provokaation pelkääminen ja aktivistien epäily oli aivan oikeutettua sekä Kockin että Wallinin ja miksei muidenkin tahoilla. Hämeenlinnasta oli varastettu iso kasa dynamiittia päiviä ennen suurlakon alkamista, ja yleisesti pelättiin, että sitä tulnaisiin käyttämään. Antti Kujala kertoo, että ryöstön takana olivat työläisaktivistit.¹²⁶ Dynamiitista liikkui paljon huhuja ja tilanne pääsi kärjistymään mielikuvituksen lisäksi myös todellisuudessa. Tuusulaan sijoitetun tykistöosaston kerrottiin lähteneen kohti Helsinkiä. Kansalliskaarti ja aktivistit olivat panostaneet Kruunuhaan ja Hakaniemen yhdistävän sillan tarkoituksenaan estää sotaväen tuleminen lähemmäksi. Sillan räjäytys saatiin kuitenkin estettyä.¹²⁷ Venäläisen sotaväen liikkumisen sabotoiminen olisi helposti tulkittu aseelliseksi kapinaksi.

Punakaartin johto joutui useaan otteeseen vakuuttelemaan, milloin perustuslaillisille, milloin venäläisille, kykenevänsä pitämään punakaartin hallinnassaan.¹²⁸ Perustuslailliset pitivät työväkeä ja punakaartia kykenemättömänä pitämään järjestystä yllä. Kurittomat kaartilaiset olivat potentiaalisia venäläisten hämääjiä. Tämä käy ilmi siitä, että perustuslailliset protestoivat useaan otteeseen punakaartin toimia. Ehkä skismaa aiheutti myös se, että ylioppilaat ja eversti Gordie oli alistettu punakaartille ja kapteeni Kockille. Punakaarti piti yllä järjestystä parhaan kykynsä mukaan, mutta ei ole syytä epäillä, että se tarkoituksella olisi hyökkäillyt porvarien kimppuun, kuten maitokuljetusten haltuunotto tai muut omavaltaisuudet antaisivat ymmärtää. Pikemminkin kyse oli siitä, että perustuslailliset eivät uskoneet työväen johtajien kykyyn hallita omia joukkojaan. Kuri ja käskyjen noudattaminen olivat punakaarteissa suurin haaste.

Kansalliskaartia oli helppo arvostella henkilöiden kautta. Kapteeni Kockinkin katoaminen johtui lopulta siitä, että Kock ei ollut kertonut kenellekään menevänsä muutamaksi tunniksi nukkumaan.

¹²⁵ Tiililä 1905, 10.9., 12.9.1905.

¹²⁶ Kujala 1989, 144.

¹²⁷ Kock 1906, 34; Lakkopäiväkirja, 9. Huhu kertoi 70 kg varastetun.

¹²⁸ esim. Roos 1907b, 577.

Viestiyhteydet olivat mitä olivat eikä kukaan tuntunut olevan tilanteen herrana. Kock haluttiin, jälleen kerran, syrjäyttää ja kaupungin poliisivoimien päällikkyyks haluttiin antaa Ivar Gordielle. Työväki suostui tukemaan ainoastaan Kockia, sillä Gordie ei ollut luvannut ajaa työväen asiaa. Koska kansalliskaartin johtokaan ei tiennyt päällikkönsä olinpaikkaa, täytyi heidän tehdä jotain, mikä johti siihen, että ylioppilas Haapalainen pyysi Gordien paikalle ottamaan päällikön tehtävää vastaan. Yritys Gordien saattamiseksi valtaan kaatui, ehkä vähän yllättäenkin Gordien omaan lausuntoon siitä, että hän ei ala päälliköksi ellei saa työväen tukea. Pian Kockin sitten palasi keskusasemalle ja otti tilanteen haltuunsa.¹²⁹

Kockin katoamisen suhteen pitää huomata, että Kock itse muistaa ”kadonneensa” jo keskiviikkona, kun muut osasivat kaivata miestä vasta torstaina. Kock teki virhearvion tapahtumien suhteen ja sekoitti keskenään mitä minäkin päivänä tapahtui. Ensinnäkin, kuten Kock itsekin myöntää, hän oli tavattoman väsynyt lakkoviikolla valtavan työmääränsä takia. Toisekseen Kock on kirjoittanut tapahtumat muistiin vasta lakon jälkeen. Lakon aikana muistiinpanoja tehneet ajoittavat katoamisen torstaille, kuten myös Roos, jonka suhtautuminen Kockiin on lievästi sanottuna vihamielinen. Päällikön katoaminen ei ollut missään nimessä kevyesti otettava asia. Kockin vastuulla oli Helsingin järjestysvallan ylläpito ja sen johtaminen.¹³⁰

5.3. KANSALLISKAARTISTA PUNAKAARTIIN JA SUOJELUSKUNTIIN

Lakon alussa aktivistit menivät mukaan kansalliskaartiin. He toimivat Kockin alaisuudessa muodostaen kuitenkin oman yksikkönsä. Aktivistien johdon tavoitteena oli aseellisen toiminnan aloittaminen Suomen korkeinta hallintoa vastaan. He tajusivat etteivät resurssit olleet riittävät, ja oli tyydyttävä vähempään. Piti myös varoa, ettei lakko muuttuisi aseelliseksi kapinaksi. Aktivistien organisaatio oli kuitenkin luotu nimenomaan aseellista kapinaa varten, joten voisi luulla, että monella oli tarvetta päästä toimintaan.¹³¹

¹²⁹ Väinö Voionmaan kokoelma, Lakkopäiväkirja, 15. Valtionarkisto (VA). Kock 1906, 54 – 57; Roos 1907b, 425 – 426

¹³⁰ Kock 1906, 52; Roos 1907b, 432 – 433.

¹³¹ Kujala 1989, 142 – 145.

Kansalliskaarti saattoi näin muodostua uhaksi. Innostus oli suuri ja kaartiin liittyminen kävi helposti. Myös kaartista irrottautuminen oli yhtä helppoa. Miehiin oli vaikea luottaa, kun kukin meni oman mielensä mukaan eikä kukaan voinut taata, että tiettyyn tehtävään määrätty toimisi käskyjen mukaan. Kockin ratkaisu oli laittaa aina kymmenen miestä tekemään yhden miehen hommat, jolloin todennäköisyys tehtävän loppuunsaattamisen suhteen kasvoi luotettavalle tasolle.¹³²

Kansalliskaartilla oli kuitenkin aseita, joten tällaiset kymmenen miehen poliisipartiot olisivat hyvin saattaneet osoittaa todeksi vanhan ”joukossa tyhmyys tiivistyy”-sananlaskun. Roos kirjoittaa, että marraskuun ensimmäisenä päivänä innokkuus kanavoitui jo jossain määrin omavaltaisuuksiin. Kaupungin rajoilla ja Kalliossa olivat kaartin miehet kaappailleet maitokuljetuksia ja jakaneet niitä ihmisille kaduilla. *”Väkivaltaa ja ylivoimaa vastaan ei voitu mitään, ”punaiset” ottivat tavaran ja asia oli sillä ratkaistu.”* Kansalliskaarti valvoi kunnolla; jotkut kävivät jopa hotellien ravintoloissa omakätisesti tarkastamassa, ettei ruuan yhteydessä tarjoiltu alkoholijuomia.¹³³

Jo lakon alussa oli selvää, että kaartin aseet oli mahdollista kääntää myös kotimaista sortajaa vastaan. Perustuslaillisille oli kova paikka, kun se ei voinut kontrolloida kansalliskaartiä. Aivan aluksihan oli näyttänyt siltä, että puolue olisi saanut kannattamansa miehen, Gordien, sen johtoon. Kockia yritettiin kammata virastaan pois monin tavoin siinä kuitenkaan onnistumatta. Lopulta päädyttiin yhteistyössä ylioppilaiden kanssa muodostamaan porvarillinen kansalliskaarti. Tämä tapahtui perjantain 3.11. jälkeen, kun tiedettiin lauantaille valmisteltavasta kokouksesta, jossa valittaisiin maalle väliaikainen hallitus. Lauantaina puhuttiin jo siitä, että kaartin olisi tarvittaessa oltava käännettävissä työväestöä vastaan, mikäli näiden kanssa tulisi ongelmia. Porvarillisen kaartin johtoon haluttiin ensin Gordie, mutta tämä kieltäytyi havaitessaan kaartin olevan tarkoitettu pelkästään verenvuodatusta varten. Kockin mukaan ensimmäiset ylioppilaat alkoivat irrottautua kansalliskaartin riveistä torstaina, jolloin alkuunkin hieman hajanainen yhteisrintama alkoi viimeistään hajoilla.¹³⁴ Aspelin-Haapkylä näkee tilanteen vaarallisena ja puhuu paljon luokkaviihasta, joka pian tulisi leimahtamaan liekkeihin.¹³⁵

Suurlakon verettömyyden takuumiehiksi näyttävät yllättäen nousevan sotilaat. Jos verrataan

¹³² Kock 1906, 42.

¹³³ Roos 1907a, 243, 294.

¹³⁴ Kock 1906, 67; Roos 1907a, 76.; Roos 1907b, 435.

¹³⁵ Saarenheimo 1980, 74 – 75.

esimerkiksi lakia ja laittomuutta, voidaan helposti mieltää, että lain noudattaminen olisi enemmän rauhanomaista. Verrattaessa sotilasta ja filosofia, sanotaan helposti, että sotilas turvautuisi helpommin väkivaltaan, kun taas filosofi ei aseisiin kajoaisi. Vaikka Kock, Gordie ja Theslöf sekä Obolenski olivat kaikki sotilaita, en sano, että puolueiden johtajat olisivat olleet filosofeja. Tarkoitus oli ilmentää sitä, että aatteellisuus tai oletettu viisaus eivät välttämättä aina sido toimintatapoihin.

Kenraalikuvernööri Obolenski joutui vastaamaan kaupungista Venäjän suuntaan. Virkaan kuului järjestyksen ylläpidon lisäksi venäläisten asukkaiden suojeleminen. Kaupungin pommittaminen tuskin olisi tullut kysymykseen jälkimmäisen syyn takia. Obolenskin on sanottu suunnitelleen moneen otteeseen kaupungin venäläisen väestön evakuointia Katajanokalle, jolloin kaupunkia olisi voitu uhata pommituksella, ja toteuttaa se vailla pelkoa venäläisten reaktiosta. Järjestyksen pitäminen ei ollut Obolenskin kontrolloitavissa, vaan hänen oli toimittava yhdessä kansalliskaartin kanssa. Kenraalikuvernöörin täytyi kuitenkin pitää huolta venäläisistä. Kansalliskaartin riisuminen aseista olisi vaatinut sotatilan julistamisen eikä olisi ollut helppoa, sillä kaartilla arveltiin olevan 2000 revolvereilla aseistautunutta miestä.¹³⁶

Jussilan arvion perusteella venäläiset olisivat kyenneet pysymään tilanteen herrana aivan lakon alussa. Kukaan ei ollut osannut odottaa mitään näin laajamittaista tapahtuvaksi, jolloin tilanteen kehitystä ei osattu alkupäivinä arvioida oikein. Nopea toiminta lakon alussa ja kansalliskaartin perustamisen estäminen olisivat venäläisten mielestä mahdollistaneet kaupungin pitämisen sotaväen hallussa. Lakkoa se ei olisi estänyt. Obolenskin passiivinen osallistuminen antoi suomalaisille mahdollisuuden ottaa aloitteen käsiinsä ja tosiasiassa määrätä monista Obolenskinkin asioista. Se joka kontrolloi katuja, kontrolloi myös venäläisten viestiyhteyksiä. Tilanteen herraksi Obolenski alkoi päästä vasta lakon loppupuolella, ja todellisia suunnitelmia kaupungin haltuunottamiseksi tehtiin perjantain ja lauantain aikana. Aseellinen puuttuminen Suomen tilanteeseen tuli yhä todennäköisemmäksi lakon kestäessä. Pietarista annettu marraskuun manifesti oli otettu vastaan Suomessa lakon alussa, mutta lakko jatkui siitä huolimatta. Ongelmalliseksi nousi se, että Pietarissa ei saatu kunnollista tietoa Suomen tilanteesta eikä siellä tiedetty manifestin vastaanotosta. Tämän takia Pietarissa oli alettu valmistella interventiota tietojen puuttuessa. Suomalaiset vaativat kenraalikuvernöörin eroa, mutta tämän tulkittiin kohdistuvan instituutiota kohtaan ja se nähtiin ensi askeleeksi Suomen irrottautumiseksi Venäjältä. Maanantain 6. marraskuuta venäläiset alkoivat siirtää lisää joukkoja Suomeen ja asettivat Viaporin sotatilaan.

¹³⁶ Jussila 1979, 69 – 71.

Mechelinin sähke Pietariin 7. marraskuuta, josta lakon loppuminen ilmeni, keskeytti sotilasoperaation. Pietarissa suunniteltuun sotilasoperaatioon kuului se, että suomalaisten keskinäisen konfliktin olisi annettu kärjistyä jopa sisällissodan asteelle, jolloin venäläisten olisi ollut helpompaa ottaa tilanne haltuunsa. Venäläiset olivat toimineet aiemmin samoin Kaukasiassa ja Itämerenmaakunnissa. Sosialidemokraatit huomasivat voimasuhteiden kääntymisen venäläisten eduksi, jolloin hekin pitivät parhaana antaa Rautatientorin väliaikaisen hallituksen valinnan kenraalikuvernöörin alistettavaksi.¹³⁷

Vallakumousten yhteydessä taitavia sotilaita tarvitaan, sillä he voivat ajaa asioita tehokkaasti ja nopeasti eteenpäin väkivaltaa käyttämällä. Sotilaat eivät kuitenkaan välttämättä toimi itsenäisesti, vaan ovat jonkun toisen tahon käytössä. Työväellä ja aktivisteilla oli aluksi Kock. Perustuslailliset olivat hetken ilman, mutta yrittivät saada Gordieta itselleen. Gordielle olisi tosin pitänyt saada Kockin työkalut eli kansalliskaarti. Kun tässä ei onnistuttu, haluttiin oma kaarti, jonka johtajaksi saatiin lopulta Theslöf.

Kaikki kolme, Kock, Gordie ja Obolenski olivat tilanteen tasalla. Suurin valta oli Obolenskillä, joka kenraalikuvernöörinä olisi voinut laittaa sotilaat liikekannalle. Kockin merkitys korostuu siinä, että tämä piti kansalliskaartin aisoissa, ja lopulta väistyi Theslöfin johtaman ylioppilaskaartin tieltä. Gordien ansioksi luetaan se, ettei hän lähtenyt ylioppilaskaartin johtoon, kun tiesi, mitä siitä seuraisi.¹³⁸

Ylioppilaat pitivät myös oman kokouksensa, jossa he päättivät irrottautua kapteeni Kockin alaisuudesta. Perusteluna oli lakon saama vallankumouksellinen luonne. Suojeluskuntaa ei kuitenkaan haluttu hajottaa, vaan sen toimintaa haluttiin jatkaa itsenäisenä yksikkönä. Päälliköksi valittiin kapteeni Gösta Theslöf. Myös kaupunginvaltuusto tuki Theslöfiä. Eliel Aspelin-Haapkytä arvioi, että erillisen ylioppilaskaartin perustamisen takana oli perustuslaillinen puolue ja aktivistit, jotka nimenomaan halusivat muodostaa vastavoiman työväkeä vastaan. Gordie tuskin olisi marssittanut joukkojaan torille uhkailemaan työväkeä, kuten Theslöf teki, mutta ei olisi kyllä jatkanut kaartinkaan johdossa, jollei olisi tehnyt niin kuin esimiehet määräävät. Theslöf menetti paikkansa heti välikohtauksen jälkeen, kun ylioppilaat näkivät tilanteen, ja kieltäytyivät seuraamasta miestä, joka oli heidät sellaiseen vaaraan johdattanut.¹³⁹

¹³⁷ Jussila 1979, 77, 82 – 83; Jussila 1977, 79.

¹³⁸ Roos 1907a, 266.

¹³⁹ Saarenheimo 1980, 74 – 75, 88; Roos 1907b, 582 – 583.

Kun Kockista oli tehty päällikkö, oli hän antanut käskyn koota kaikki hurjapäät suoraan hänen komentoonsa. Näin Kock tiesi missä toiminnantarpeiset olivat ja saattoi keksiä heille vaaratonta tekemistä, jotta heille ei vain tulisi tekemisenpuutetta ja etteivät he alkaisi itse keksiä tekemistä. Kock jatkoi samalla varovaisella linjalla, kun hänelle tultiin tekemään ehdotuksia siitä, mitä pitäisi tehdä. Yleensä ehdotukset olivat jotain väkivallan ja vandalismin väliltä, mutta Kock suostui joka kerta, silti selittäen pyytäjälle ettei aika vielä ollut otollinen.¹⁴⁰ Tarkoituksena ei ole antaa ”historian tuomiota” Kockille jälkikäteen, mutta jälleen kerran Kockilla vaikuttaa olevan tarkoitus puolustella toimintaansa. ”Hurjapäiden” pitäminen kiireisenä on tarkoitettu osoittamaan perustuslaillisille, että hänellä oli sittenkin enemmän kykyä joukkojensa hallintaan kuin perustuslaillisilla itsellään.

¹⁴⁰ Kock 1906, 30, 47 – 48; Saarenheimo 1980, 92.

6. VALLANKUMOUS – UHKA VAI TAVOITE?

6.1. PUNAINEN JULISTUS

Keskiviikkona 1.11. kansankokous koontui jälleen Tampereen Kauppatorille aamulla. Paikalla oli arviolta neljäkymmentä tuhatta osanottajaa. Kaikki ne, jotka eivät tiistaina olleet mukana, olivat nyt liittyneet lakkoon. Yrjö Mäkelin oli laatinut suurlakkokomitean nimissä Julistuskirjan Suomen kansalle, joka on myöhemmin opittu tuntemaan punaisena julistuksena. Nimensä se on saanut siitä, että sitä painettiin punaiselle paperille. Siinä vaadittiin sortotoimien lopettamista, kansankokouksen koollekutsumista ja yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Eetu Salin luki julistuksen kaupungintalon parvekkeelta kansalle ja se sai raikuvat aplodit. Väkijoukko oli hurmiossa ja yhtenäisenä valmis asettumaan taisteluun Punaisen julistuksen viitoittamalla tiellä. Julistus lähetettiin myös Helsinkiin, missä se hyväksyttiin pienin muutoksin. Suomen lippuja nostettiin salkoihin ympäri Tamperetta kaupungintalon esimerkkiä seuraten. Kunnalliskaartin nimi vaihdettiin kansalliskaartiksi ja venäjänkielisiä katukylttejä ja virastojen nimikylttejä töhrittiin. Santarimit ja poliisit vangittiin ja vietiin Viikinsaareen. Kaikki keisariin liittyvä, kuten kotkankuvat apteekkien ja tehtaiden ovilta, otettiin pois. Sanomalehtipainot syytivät sensuroimattomia lisälehtiä lakon tapahtumista kansan luettavaksi. Myös Punainen julistus levisi kansan käsissä. Illalla Tampereen perustuslailliset pitivät reaalityysoilla kokouksen. Enemmistö hyväksyi Punaisen julistuksen sisällön. Perustuslailliset valitsivat joukostaan lähetystön viemään päätöstä suurlakkokomitealle, missä yhdentymistarjous hyväksyttiin. Sosiaalidemokraattien ja perustuslaillisten välisen yhteistyön lujittamiseksi perustettiin niin kutsuttu Yhteishyvä valiokunta. Porvarillisen puolen nuorsuomalainen siipi oli nyt näkyvästi mukana suurlakossa työväen kanssa. Suomalainen klubi ei suostunut yhteistyöhön perustuslaillisten ja työväestön kanssa.¹⁴¹

Punaisen julistuksen antamisen jälkeen Kaarlo Tiililä arvioi itse tilanteen vallankumoukselliseksi, ei siis julistusta. Torilla annettiin muitakin julistuksia, santarmit oli vangittu ja viety Viikinsaareen, venäläisiä kylttejä revittiin ja Suomen lippu oli nostettu salkoon. Koko yhteiskunta tuntui olevan kadulla, mutta Tiililä yhä mietti, mitä tekisi. Hänen teki mieli osallistua, mutta jokin piti hänet sivussa. Suomalaisella klubilla käymissään keskusteluissa Tiililäkin alkoi vähitellen liukua kohti lakon kannattamista, kun melkein kaikki muut siihen jo olivat yhtyneet. Tiililä näki tilanteen silti

¹⁴¹ Aamulehti 4.11.1905; Tampereen Uutiset 4.11.1905.

epävarmana, ja arveli, että lakko tulisi koitumaan suomalaisille turmioksi. Lakon kannalle asettuminen olisi kuitenkin parempi vaihtoehto kuin siitä sivuun jääminen. Jos jotain aiottiin yrittää, olisi parempi, että yrityksessä olisivat kaikki kynnelle kykenevät. Tiililä näkee Suomen kansan yksimielisyyden saavuttamisen niin suurena saavutuksena, ettei lopputuloksella ole väliä.¹⁴²

Punainen julistus ei itsenäisenä dokumenttina, omassa ympäristössään mitenkään erityisen vallankumouksellinen. Vaikka se päätettiin lähettää Helsinkiin hyväksyttäväksi ja toimeenpantavaksi, ja se siellä hyväksyttiin, on Punainen julistus silti saanut merkityksensä jälkikäteen. Vaikka julistuksessa vaadittiin toteutettavaksi kumouksellisia asioita, ei julistuksella olisi ollut merkitystä ilman ihmisten hyväksyntää. Suurlakon aikana annettiin paljon julistuksia. Suuri osa niistä oli vallankumouksellisia, mutta niillä ei ollut vallankumouksellista vaikutusta. Punainen julistus muuttui vallankumoukselliseksi, kun ihmiset alkoivat toimia julistuksen mukaan.

Suurlakon vallankumouksellisuus onkin unohtunut ainakin yleistason esityksistä parhaiten. Puhutaan kyllä Venäjän vallankumouksesta, mutta Suomen kohdalla aina suurlakosta. Tämä on omituista, sillä Venäjälläkin kyseessä oli yleislakko. Venäläisten lakko ei tosin ollut mittakaavaltaan yhtä suuri kuin suomalaisten, suhteellisesti mitattuna. Kujalan sanoin, aktivistien vallankumoussuunnitelmat, tamperelaisten julistus ja Helsingin sosialidemokraattisen lakkojohdon toiminta olivat merkittävimmät radikalismien ilmentymät suurlakon aikana.¹⁴³ Jos aktivistit olivat yhdessä venäläisten vallankumouksellisten kanssa suunnitelleet vallankumousta niin ainakin jonkinlainen pohja vallankumouksesta puhumiselle voisi olla Suomessakin. Toki, jos aktivisteilla olisi ollut suurlakossa suurempi rooli, voitaisiin vuoden 1905 tapahtumista puhua vallankumouksena. Tietysti vallankumouksesta puhuttaessa yleensä viitataan johonkin tapahtuneeseen ja toteutuneeseen. Venäjällä perustettiin duuma eikä tsaari enää jatkanut yksinvaltiaana. Suomessa säätyjen valtiopäivät korvattiin kansan eduskunnalla. Suomen vallankumouksen kohdalla on mietittävä, ketä vastaan vallankumous oli kohdistettu, jos vallankumousta edes voidaan puhua.

¹⁴² Tiililä 1905, 1.11.1905.

¹⁴³ Kujala 1989, 134 – 135.

6.2. SISÄINEN VALTATAISTELU

Perustuslailliset kokoontuivat toiseen kokoukseensa kello 12 päivällä Palokunnantalolle. Yleisesti oltiin sitä mieltä, että työväki oli omalla aktiivisuudella Suomen valtiollisen tilanteen selvittämisessä ansainneet itselleen äänioikeuden. Perustuslailliset olivat jo äänioikeuden ja eduskuntaudistuksen kannalla, mutta ne haluttiin kuitenkin antaa valtiopäivien kautta. Kenraalikuvernööri Obolenski ryhtyi neuvotteluihin työväen kanssa. Obolenski ilmoitti, ettei voinut kutsua kansalliskokousta koolle sillä hänellä ei ollut siihen valtuuksia. Neuvottelun seurauksena alkoivat työmiehet laatia listaa luottamusta nauttivista henkilöistä Suomessa, joista olisi mahdollista muodostaa toimiva hallitus.¹⁴⁴

Tilanne oli kiristynyt keskiviikosta torstaihin asti, ja ainakin Helsingin porvarilliset piirit kokivat tilanteen uhkaavana, kun työväki esiintyi aikaisempaa uhmakkaampana. Työväen tajuttua valtansa saatettiin uutta asemaa näyttää varsinkin porvareille, jotka aina siihen hetkeen asti olivat olleet ”henkisesti niskan päällä”. Työväen kaartit käyttäytyivät useasti omavaltaisesti, ja tavallinen yleisö kääntyi mielummin ylioppilaiden suojeluskuntien puoleen apua tarvitessaan. Kapteeni Kock oli ottanut toimensa vastaan tiistai-iltana ja hoitanut sitä käytännössä keskeytyksettä. Torstaiamuna kapteeni oli niin väsynyt, että päätti lähteä nukkumaan, mutta ilmoittamatta kenellekään, minne oli menossa. Kockin luultiin hetkessä kadonneen, ja pian huhut kertoivat hänen paenneen autolla maaseudulle. Tiistaina salkoihin nostetut Suomen leijonaliput laskettiin alas. Kockin mukaan tarkoitus oli välttää venäläisten provosointia pommitushuhujen alettua. Roos taas näkee, että lippujen laskemisen todellinen tarkoitus oli vahvistaa vallankumousta, sillä perustuslaillisille leijonalippu symboloi juuri laillisuutta.¹⁴⁵

Oman ilmoituksensa mukaan kapteeni Kock käski laskea liput, jotta venäläisiä ei ärsytettäisi.¹⁴⁶ Vallankumouksen näkökulmasta lippukiista on kaksijakoinen. Perustuslailliset, jotka halusivat pitää kiinni lain noudattamisesta ja irtisanoutuivat vallankumouksesta halusivat pitää leijona-liput saloissa ikään kuin laillisuuden symbolina. Leijona-liput saattoivat kuitenkin olla venäläisille vallankumouslippuja, varsinkin kun keisarilliset liput oli otettu alas suomalaisten lippujen tieltä. Varsinaiset ”vallankumoukselliset” eli Helsingin lakkoa johtava työväki puolestaan halusi laskea ”vallankumouksen symbolit” alas. Näyttäisi siltä, että perustuslaillisten vallankumous kohdistui

¹⁴⁴ Roos 1907a, 277 – 278, 284, 300.

¹⁴⁵ Kock 1907, 67; Roos 1907b, 354 – 356, 359, 388 – 391.

¹⁴⁶ Kock 1907, 15.

enemmän Suomen ja Venäjän suhteisiin, kun taas työväen vallankumous oli enemmän sisäistä vallankumousta.

Lennätinlaitos suljettiin torstaina. Se tapahtui Roosin mukaan kapteeni Kockin toimesta, ja syyksi toiminnalle on arveltu sitä, että tilanne Pietarissa alkoi rauhoittua ja sieltä alkoi saapua tietoja, jotka pienensivät lakkointoa. Huhut ”tovereiltamme Pietarissa” olivat helpommin kontrolloitavissa, ja niitä todellakin oli helpompaa käyttää tarkoituksenmukaisesti. Kapteeni Kock ja muu kansalliskaartin esikunta tosin kieltävät toimineensa näin, vaikkakin lennättimen vallanneet punakaartilaiset ilmoittivat ottavansa käskyjä vastaan ainoastaan kapteeni Kockilta. Venäläiset eivät pitäneet lennättimen sulkemisesta, sillä he menettivät mahdollisuuden neuvotella Pietarin kanssa, samoin kuin ulkovaltojen konsulitkin Helsingissä. Lennätin otettiin uudelleen käyttöön illalla kello 23, kun yhteys oli ollut kahdeksan tuntia poikki.¹⁴⁷

Tampereella kolmas lakkopäivä avattiin suurlakkokomitean kansalle omistamalla puheella. Pian kuultiin myös työnantajan muistutus siitä, että lakko oli alun perin sovittu kolmipäiväiseksi. Työnantajat olivat luvanneet maksaa puolikkaan palkan lakkopäiviltä, mutta uhkasi nyt luopua lupauksestaan, jos lakko venyisi yli sovituksen. Yhteistyö puoluiden kesken oli vielä mahdollista, ja suurlakkokomitea päätti esittää lakon keskeyttämistä toistaiseksi. Kauppatorille kokoontunut kansa äänesti lakon keskeyttämisen puolesta. Helsingissä ja muualla Suomessa lakko kuitenkin jatkui, ja Tampereelle saapuneissa sähkösanomissa vaadittiin, että Tamperekin jatkaisi lakkoa muun maan tavoin. Lakon keskeyttämis päätöstä ei kuitenkaan peruttu.¹⁴⁸

Suurlakon aikana Suomalaisella klubilla käymiensä keskustelujen seurauksena Tiililä muodosti vakaumuksensa uudelleen. Vallankumouksen tekemistä pitäisi välttää, mutta kansanvallalle oli annettava myös tilaa. Tampereen suomalaisella klubilla työväen tekemää ehdotusta, so. punaista julistusta pidettiin suorastaan rikollisena. Suomalaisessakin puolueessa alkoi Tampereella tapahtua, ja työväelle täytyi saada jonkinlainen vastine aikaiseksi. Vanhasuomalaisten omaa ohjelmaa painettiin ja sitä levitettiin nopeasti, kun samalla saatiin tietoja, että sotaväki Hämeenlinnasta oli tulossa kohti Tamperetta. Tilanne oli jännittävä ja hermostuttava. Työväki oli päivällä halunnut jatkaa lakkoa,

¹⁴⁷ Roos 1907b, 400, 416 – 417, 419 – 423.

¹⁴⁸ Voionmaa 1907, 390; Aamulehti 4.11.1905; Tampereen Uutiset 4.11.1905; Haapala 1986, 303.

Tiililän mukaan uhkailemalla, eikä jatkosta osattu sanoa.¹⁴⁹

Hovioikeudenneuvos Pehr Svinhufvud ja lakitieteen tohtori Heikki Renvall viestittivät Pietarista, että lakko oli siellä jo loppumassa; kaupungin elämä oli palannut normaaliksi, mutta rautatiet olivat edelleen lakossa. Huhujen ja todellisuuden välillä oli suuri ero; huhut kertoivat keisarin vangitun, ja Pietari-Paavalin linnoituksen olevan raunioina. Suomen rautatieasema Pietarissa oli sotilaiden miehittäjä ja sulkema.¹⁵⁰ Huhut Viipurissa kertoivat, että vallankumous oli voittanut Venäjällä, tasavalta perustettu ja sosialidemokraatit vallassa. Svinhufvudin ja Renvallin palattua Helsinkiin lähti perustuslaillisten lähetystö keskuslakkokomitean puheille. Perustuslailliset syyttivät keskuslakkokomiteaa väärin huhujen levittämisestä. Keskuslakkokomitea ilmoitti, että perustuslailliset saisivat vapaasti uskoa herroja Svinhufvud ja Renvall, mutta työväestöllä oli omat tietolähteensä, joihin he luottivat.¹⁵¹ Perustuslaillisilla ja työväellä oli eri käsitys Pietarin tilanteesta. Tekla Hultin oli tyytyväinen saamastaan tiedosta, sillä se ”saattoi pelastaa meidät seikkailusta, johon työväen ymmärtämättömyys oli meidät saattamaisillaan.” Lisäksi Hultin kertoo Svinhufvudin arvelleen, että venäläisten vallankumouksellisten voimat olisivat olleet loppumaisillaan, mutta Suomen tilannetta haluttiin vielä pitää yllä.¹⁵²

Perjantaina 3.11. oli keisari Nikolai II:n valtaan astumisen päivä, minkä kunniaksi järjestettiin perinteitä kunnioittaen paraati. Pelättiin että paraati riistäytyisi aivan joksikin muuksi suomalaisten takia, mutta sen peruuttaminenkin olisi ollut vaikeaa. Kansalliskaarti kuitenkin suojeli paraatilaisia ja kaikki meni hyvin. Suurin pelko oli että paraati provosoisi kiihtyneitä suomalaisia venäläistä väestöä vastaan. ”*Se vihamielisyys ja kateus vallasta, joka niin selvään ilmeni työmiesten johtajissa perustuslaillista yhteiskuntaa vastaan, muuttui punaisessa kaartissa ilmeisiksi vihollisuuksiksi, jotka kohdistuivat lähinnä ylioppilassuojeluskuntaan.*”¹⁵³ Lainaus on Roosilta perjantailta 3.11., jolloin ylioppilaista jo muodostettiin omaa kaartiaan. Roosin lause kertoo paljon. Porvarit kokivat työväen toiminnan nimenomaan heitä vastaan suunnattuna. Ylioppilaita ja porvareita kertomuksen mukaan kohdeltiin Kockin alaisessa kaartissa huonosti. Työväki vihasi porvareita ja kohdisti vihansa lähes syyttömiin, yhteisellä asialla puolesta toimiviin. Kaikki muut harjoittivat mielivaltaa paitsi

¹⁴⁹ Tiililä 1905, 2.-3.11.1905.

¹⁵⁰ Hultin 1935, 260 – 261; Roos 1907b, 437 – 440.

¹⁵¹ Roos 1907b, 443 – 445.

¹⁵² Hultin 1935, 261.

¹⁵³ Roos 1907b, 468 – 471.

perustuslailliset.¹⁵⁴ Kuitenkin Roosin jutuissa taitaa olla perää, sillä ainakin Kock reagoi antamalla julistuksen, jossa kiellettiin sananvapauden nimissä repimästä pylväistä kenenkään julistuksia.¹⁵⁵

Työväen punakaartin ja ylioppilaiden suojeluskunnan välit kiristyivät. Perustuslailliset halusivat edelleen syrjäyttää Kockin ja asettaa Gordien kaupungin järjestysvallan päälliköksi. Työväen keskuudessa suhtautuminen yhteistyöhön perustuslaillisten kanssa johti siihen, että Matti Kurikka erosi keskuslakkokomiteasta. Kurikka oli ollut muita maltillisemmalla kannalla, sillä hän halusi lopettaa lakon, kun kaikki työväen haluama oli saatu jo varmistettua. Tiedot kertoivat aamupäivällä vielä, että lakko jatkui Venäjälläkin. Työväen hallitsema valtion lennätinlaitos lähetti ympäri Suomea ja ulkomaillekin sähkösanomia, joissa kerrottiin Suomen olevan vallankumouksessa, senaatin ja kenraalikuvernöörin erotetun ja venäläisen sotaväen olevan rauhallinen.¹⁵⁶

Aktivistit olivat Wallinin silmissä pelkäämään vanhasuomalaisien vihollisia, ja siksi tehneet yhteistyötä työväen kanssa. Vaikka Wallin tajusi työväen tulleen petetyksi, oli hän tyytyväinen. Työväen tavoite oli ollut yleinen ja yhtäläinen äänioikeus eikä sitäkään olisi ollut mahdollista saada astumatta suuriruhtinaan varpaille. Wallin ei itse uskonut avoimen kapinan menestymiseen. ”*Me tulemme jäämään Venäjän yhteyteen. Valta on luisuva herroille, enemmin tai myöhemmin; epäjärjestykset, kagaalin toimittavat ampumiset tulevat joka tapauksessa työmiesten tilille.*”¹⁵⁷

Kokouksia pidettiin pitkin päivää. Perustuslailliset ja työväki neuvottelivat yhteisymmärryksen löytämisen puolesta. Työväen kokoukseen rautatientorille saapui jo hieman vähemmän väkeä kuin aiemmin, sillä eräänlainen kokousväsymys alkoi painaa. Muilta paikkakunnilta saapuneet pääsivät perille siitä, että aiemmin lähetetyt sähkösanomat eivät pitäneet täysin paikkaansa. Tampereen punainen julistus oli hyväksytty suurella osalla Suomea, ja hyväksyttiin myös Helsingissä. Perustuslaillisten mielestä työväki lähti vallankumouksen tielle. Roosin mukaan aktivistit seurasivat työväkeä.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Roos 1907b, 480. Nyt olivat jo suomettarelaistenkin kätyrit soluttautuneet Kockin toimistoon käyttämään hyväkseen väsymystä ja helposti ohjailtavaa Kockia. Tästä selviää myös se, että Kockille uskolliset ylioppilaat olivat kaikki suomettarelaisia.

¹⁵⁵ Kock 1906, 73 – 74.

¹⁵⁶ Roos 1907b, 472 – 476, 482.

¹⁵⁷ Lakkopäiväkirja, 18, 23 – 24. Lainausta 23.

¹⁵⁸ Roos 1907b, 490 – 495.

6.3. ”KOLMIKANTANEUVOTTELUT”

Suurlakko oli alkanut luonteeltaan valtiollisena. Mielenosoituksilla vaadittiin muutosta valtiollisiin asioihin. Kun koko maa oli lakossa ja väki asettui hallintokoneistoa vastaan, pääsi kansa näyttämään yhteisen kantansa yhteisen asian edestä. Yhteiseen kansalliseen rintamaan saatiin särö heti ensimmäisenä päivänä. Kun aatteellinen puoli oli käyty läpi, tuli vuoroon keskustella käytännön asioista. Kaikki olivat kyllä diktatuuria vastaan, mutta sen kukistumisen jälkeisestä oltiin eri mieltä. Työväen edustajat esittivät vaatimuksen perustuslakia säätävästä kansalliskokouksesta jo näin varhaisessa vaiheessa. Wallin kertoo herrojen kyllä päätyneen kannattamaan lakkoa, mutta ummistaneensa korvansa sen syiltä. Vaatimus kansalliskokouksesta oli radikaali eikä Wallinkaan sitä tukenut, vaan ehdotti, että valtiopäivät kutsuttaisiin koolle säätämään tarkemmin äänioikeudesta ja kieltolaista. Wallin edusti raittiusliikettä suurlakon aikana Helsingissä. Näin hänellä oli hoidettavanaan myös kieltolain edistäminen. Kapakat oli määrätty suljettaviksi lakon ajaksi, mutta mitään takeita niiden kiinni pysymisestä ei ollut, joten oli syytä huolehtia pysyvistä kieltolaista. Mikäli maahan tultaisiin saamaan kansalliskokous tai reformivaltiopäivät, oli ensiarvoisen tärkeää saada oma agenda sen listalle. Wallin suhtautui lakon alkuvaiheessa skeptisesti lakon onnistumisen mahdollisuuksiin, ja arvelikin, että lakko tulisi loppumaan lyhyeen voimavarojen puutteen takia.¹⁵⁹

Suurlakon aikana poliittisella kentällä oli monta pelaajaa. Venäläisellä puolella olivat Obolenski ja Saltza. Suomalaisista omia ryhmiään olivat työväki, perustuslailliset, vanhasuomalaiset ja aktivistit. Venäläiset olivat periaatteessa yksi ryhmä, mutta on muistettava, että hekin kiistelivät keskenään, kuten aiemmin on mainittu. Ennen suurlakkoa vanhasuomalaiset olivat merkittävässä asemassa sillä heidän miehensä pitivät senaattia hallussaan. Lakon alettua heidän merkityksensä väheni vähenemistään, kunnes heillä ei käytännössä ollut enää merkitystä. Sosialidemokraatit ottivat aloitteen lakon alussa, ja huomattuaan tämän Obolenski ryhtyi yhteistyöhön heidän kanssaan. Vastaavasti kun venäläiset saivat lakon kestäessä koottua rivejään, saattoi Obolenski ottaa työväkeen entistä tiukemman asenteen varsinkin kun perustuslailliset alkoivat vaikuttaa lupaavalta yhteistyökumppanilta. Järjestyksen ylläpidossa Obolenski siis tukeutui työväkeen, jolla oli todelliset edellytykset onnistua siinä. Poliittisissa kysymyksissä oli parempi tukeutua perustuslaillisiin sillä heidän vaatimuksensa oli maltillisempi ja muutenkin perustuslailliset olivat merkittävämpi kumppani tässä kysymyksessä.

¹⁵⁹ Lakkopäiväkirja, 5 – 6.

Obolenskin ja työväen yhteistyö näkyi hyvin kansalliskaartin päällikön Johan Kockin kautta. Kenraalikuvernöörin tavoite oli pitää yllä järjestystä, ja saada venäläiset takaisin vastuuseen järjestyksestä. Kock puolestaan halusi estää aseellisen yhteenoton. Kock katsoi, että venäläisillä oli sotilaallinen ylivoima ja että he voisivat halutessaan lopettaa suomalaisten lakkoilun hetkenä minä hyvänsä. Tämän takia oli ensiarvoisen tärkeää estää venäläisten hännääminen ja pyrkiä varmistamaan myös venäläisen siviiliväestön turvallisuus, jotta sotaväki ei saisi hyvää syytä puuttua lakkoon.¹⁶⁰

Kenraalikuvernöörin oli kuitenkin vastoin oikeita aikomuksiaan luvattava työväelle myönnytyksiä, jotta he pysyisivät tyytyväisenä ja hoitaisivat järjestyksen ylläpidon kunnolla. Työväen vaatimuksen väliaikaisesta hallituksesta Obolenski torjui laittomana vallankaappauksena, mutta antoi ymmärtää, että valtiopäivät järjestäisi sellaisen laillista tietä, ja vihjasi että työväen olisi syytä alustavasti suunnitella uuden hallituksen koostumusta. Vastaavasti työväki antoi vakuutuksensa, ettei lakko millään tapaa ollut venäläisiä vastaan suunnattu, mikä antoikin varmuutta venäläisen väestön turvallisuudesta sekä siitä, että sotaväki jatkaa odottavalla kannalla.¹⁶¹

Suurlakon aikainen valtataistelu oli käytännössä kahden osapuolen välistä. Selkeimmin omaa linjaansa vetivät työväki ja toista perustuslailliset. Vanhasuomalaiset olivat vallassa, mutta oli jokseenkin selvää, että he tulisivat väistymään. ”*Se vain on varma, että gammalfennomaanit ovat pelinsä menettäneet aivan täydellisesti.*”¹⁶² Kun tilanne muuttui lakon myötä ”radikaaliksi”, oli maltilliseen myötäilyyn tottuneilla vaikeuksia määrittää omaa paikkaansa ja kantaansa. Edelleenhan tosin oli mahdollista, ettei suurlakolla saavutettaisi yhtään mitään. Tietysti voidaan sanoa, että myös passiivisuus on tapa reagoida tapahtumien kulkuun, ja että silläkin voidaan saavuttaa hyviä tuloksia.

Työväki ja perustuslailliset olivat aktiivisia osapuolia. Kenraalikuvernööri Obolenski oli edelleen se, jonka kanssa neuvottelut käytiin. Obolenskin luona kävi neuvottelemassa paljon muitakin. Obolenskin luona käytiin harvoin suurina ryhminä. Eri ryhmät kävivät useimmiten omalla edustajistollaan, mikä sekoitti tilannetta moneen otteeseen, kun kukin käsitti asiat aina vähän omalla tavallaan. Jos tapaamisissa olisi ollut mukana mahdollisimman monen eri ryhmän edustajia, olisi asioista päästy paremmin selvyyteen. Tavallista oli, että omakohtaisesti kuullusta, ja samalla tulkitusta, tuli lähtökohta,

¹⁶⁰ Jussila 1979, 77 – 78.

¹⁶¹ Jussila 1979, 79.

¹⁶² Lakkopäiväkirja, 10.

mistä pidettiin kiinni.

Perustuslaillisten kanssa oli myös mietittävä tulevaisuutta. Jo tiistaina Obolenski oli tavannut perustuslaillisten ja vanhasuomalaisen lähetystön, ja pyytänyt näitä tekemään esityksen lakon lopettamiseksi. Vanhasuomalaiset vetäytyivät välittömästi, sillä he katsoivat varsin realistisesti, ettei heillä ollut edellytyksiä onnistua siinä. Perustuslailliset esittivät laittomien asetusten poistamista eli käytännössä paluuta vuoden 1899 tilaan, ja että Suomeen saataisiin yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuva valtiopäiväjärjestys. Vaikka perustuslailliset olivat ennen lakkoa vastustaneet yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta, katsoivat he nyt, että työväestö oli ansainnut äänioikeutensa ottamalla aloitteen lakon muodossa. Vanhasuomalaiset näkivät, että myöntyminen erityisesti työväen ajamaan äänioikeuskysymykseen oli paras lääke hillitä levottomia aineksia. Oli sekä perustuslaillisten että vanhasuomalaisen edun mukaista kannattaa ehdotusta, jolla oli kansan vankka tuki. Salokorpi katsoo, että vanhasuomalaiset tasapainottelivat perustuslaillisten ja työväen välillä. Vanhasuomalaiset tavoittelivat äänioikeutta ja yksikamarista eduskuntaa, kuten työväkikin, mutta eivät olleet valmiita vallankumoukselliseen kansalliskokoukseen. Obolenskillä ei toisaalta ollut mitään hävittävää luvattaessaan äänioikeuden, sillä olihan se jo luvattu kaikille venäläisille ennen suomalaisten lakkoilua.¹⁶³

Jussilan mukaan työväen yhteistyö perustuslaillisten kanssa oli suotavaa siksi, että vaikka he ”sortovuosien” aikana olivatkin olleet epälojaali ryhmä, oli tilanne muuttunut marraskuun manifestin myötä suuresti. Salokorpi sanoo, että myöntövyösuunnan senaattoreihin ja vanhasuomalaisiin työväki oli pettynyt, mutta toisaalta vanhasuomalaiset pyrkivät myötäilemään työväkeä tämän vaatimuksissa koettaen kuitenkin rauhoittaa työväkeä, jottei se alkaisi vaatia mitään liian radikaalia. Perustuslailliset olivat kuitenkin Suomen konservatiivisin ryhmä, joita olisi mahdollista käyttää liian nopeasti voimistuvien sosialististen ja demokraattisten vaatimusten hillitsemiseen. Perustuslailliset halusivat lisäksi lopettaa lakon heti, kun he olivat päässeet tavoitteisiinsa, toisin kuin sosialidemokraatit, jotka halusivat jatkaa ”kadun vallankumousta” saaduista manifesteista huolimatta. Lakon loppupuolella perustuslailliset innostuivat vähän liikaa ja osa heistä vaati jopa, että venäläinen sotaväki tukahduttaisi lakon rippeet, mutta siihen ei suostuttu.¹⁶⁴

¹⁶³ Jussila 1979, 80 – 81. Salokorpi 1988, 68.

¹⁶⁴ Jussila 1979, 82. Salokorpi 1988, 69.

Työväki kävi neuvottelemassa puolueena Obolenskin luona ensimmäistä kertaa 1.11. Keskusteluista jäi SDP:lle mielikuva siitä, että Obolenski olisi kuin puun ja kuoren välissä perustuslaillisten ja suomettarelaiten kanssa. Työväelle mieluista kuultavaa oli varmasti sekin, että kenraalikuvernööri ilmoitti muiden puolueiden käyneen hänen puheillaan Suomen kansan edustajina, mutta työväen tulevan aatetta edustamaan. Samalla Obolenski selitti, miksi olisi hyvä luopua kumoustoimista, sillä kenraalikuvernööri ei voisi toteuttaa vaatimuksia kansalliskokouksen koollekutsumisesta sortumatta itse lain rikkomiseen. Keskustelussa oli tietenkin tulkinnanvaraa, mistä hyvänä osoituksena on ensimmäinen välirikko työväenpuolueen sisällä. Kurikka oli tulkinnut, että heidän olisi valittava joko Obolenskin vangitseminen ja vallankumous tai menettely lain edellyttämällä tavalla, ja oli itse kallistunut jälkimmäisen kannalle, kun muut, lähinnä Edward Valppaan ympärille ryhmittyneet olisivat olleet valmiita kovempiinkin otteisiin. Kurikka erosi keskuslakkokomiteasta perjantaina ja vetäytyi puolueen kärkikaartista, koska ei voinut hyväksyä valittuja keinoja.¹⁶⁵

Jotta työväestön vaatimukset olisivat saaneet lisää pontta taakseen, olisivat he tarvinneet lisää väkeä. Helsinki oli suhteellisen rauhallinen kaupunki ja työväki kaupungissa maltillista, mihin osaltaan oli vaikuttamassa venäläisen sotaväen läsnäolo. Vallankumouksellisten lisävoimien saapuminen oli Obolenskielle uhkakuva. Lakkolaiset eivät kuitenkaan kontrolloineet rautateitä, vaan vastuu niistä oli rautatieläisillä, jotka lakon olivat Suomeen ”tuoneet”. Lakkokomitean oli syytä pysyä hyvissä väleissä rautatiehallituksen kanssa, jotta se sai omat kuljetuksensa toimimaan. Myös Obolenski otti yhteyttä rautatiehallituksen liikennejohtajaan ja onnistui neuvottelemaan, ettei Helsinkiin pääsisi kulkemaan ”rauhatonta ainesta” sisältäviä junia. Uhkana tässäkin oli tietysti tilanteen kehittyminen sotaväen väliintuloa vaativaan konfliktiin. Jussilan mukaan sosialidemokraattisen lakkokomitean oli pakko mukautua tilanteeseen.¹⁶⁶

Kansan yhtenäisyys oli Roosin sanojen perusteella tärkeämpää perustuslaillisille kuin työväestölle. Yleisesti oltiin tyytyväisiä siihen kuinka koko kansa oli säädystä ja taustasta riippumatta ollut samassa rintamassa yhteisen asian takana. Roos sanoo, että työväki oli hyvällä käytöksellään ansainnut itselleen

¹⁶⁵ Roos 1907a, 300 – 302; Roos 1907b, 475. Tapahtumat puolueen sisällä Matti Kurikan kertomuksen mukaan. Laittomilla keinoilla tarkoitetaan tässä voimaan turvautumista.

¹⁶⁶ Jussila 1979, 84 – 85.

yhtäläisen ja yleisen äänioikeuden.¹⁶⁷ Toisin sanoen työväki taisteli rinnan perustuslaillisten kanssa laittomuuksien lopettamisen puolesta ja olisi saava palkkiokseen vaatimansa äänioikeuden perustuslaillisilta, jotka isänmaan edun nimissä muutenkin kannattivat äänioikeuden laajentamista. Perjantaina tamperelaiset palasivat töihin. Kansalliskaartiin oli kertynyt 364 jäsentä, joista 100 jätettiin jatkamaan kaupungin turvallisuuden ylläpitoa. Työnantajilta kyseltiin saisiko työväki palkkaa, jos valtiollinen lakko alkaisi Tampereella uudelleen. Työnantajat eivät osanneet antaa suoraa vastausta. Väliaikainen hallitus valittiin Helsingissä päivällä. Äänioikeusikärajaksi oli sovittu 21 vuotta ja kaikki silmämääräisesti tuon ikäisiksi arvioidut pääsivät äänestämään. Päättävään kokoukseen osallistui kuitenkin alle kymmenen tuhatta ihmistä. Uuteen 24-jäseniseen hallitukseen valituista suurin osa kuului työväkeen tai perustuslaillisiin. Perustuslailliset saivat yhden edustaja enemmän kuin työväki.¹⁶⁸

Perustuslailliset olivat laatineet ehdotuksen manifestiksi torstaina ja lähettäneet sen Eläköön-laivalla Pietariin kenraali Sjöman kuriirinaan. Perjantaina illalla Eläköön-laiva saapui tuoden mukanaan keisarin manifesti, joka palautti Suomen valtiollisen aseman ennalleen. Tuhatpäinen väkijoukko oli satamassa vastaanottamassa laivaa. Tieto vietiin myös Slavalle kenraalikuvernööri Obolenskille. Helsingin kaupunginvaltuusto päätti painattaa kansalaisille julistusta, jossa kansalaisia kehoitettiin lopettamaan lakon ja palaamaan töihinsä. Keskuslakkokomitea kuitenkin kielsi painatuksen niin pitkäksi aikaa kunnes alkuperäinen julistus olisi saapunut Helsinkiin. Suomen vanha senaatti oli kokoontunut Slavalle. Obolenski kieltäytyi antamasta alkuperäistä julistusta suomalaisten haltuun, siltä varalta, että sille kävisi huonosti. Työväen keskuudessa manifestiin suhtauduttiin torjuvasti. Perustuslaillisilla oli kopioita manifestissa, ja he kävivät lukemassa manifestia kaduilla, jolloin ainakin osa punakaartilaisista pidatti lukijoita ja vei poliisikamarille kuulusteltavaksi asian suhteen. Työväen johto oli kieltänyt väärrien tietojen levittämisen, eikä keisarin manifestia ollut vielä todistettu oikeaksi tiedoksi.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Roos 1907a, 278. Perustuslaillisten ensimmäinen kokous.

¹⁶⁸ Haapala 1986, 303; Voionmaa 1907, 391; Tampereen Uutiset 4.11.1905; Roos 1907b, 598 – 599.

¹⁶⁹ Roos 1907b, 605 – 609, 612, 620, 632 – 633.

6.4. VALLANKUMOUS VAI LAKI?

Lauantaina 4.11. helsinkiläiset kokoontuivat lauantaina päättämään väliaikaisesta hallituksesta tamperelaisten tekemän ehdotuksen mukaisesti. Ehdotus hyväksyttiin ja se päätettiin kapteeni Kockin ehdotuksesta lähettää vielä hyväksyttäväksi keisarille. Obolenski esitti uudelleen uhkauksen kaupungin pommittamisesta Helsingin maistraatin lähetystölle, jos levottomuuksia ilmenisi. Helsingin pormestari kehottikin Kockia oitis perumaan tamperelaisten julistuksen hyväksymisen ja yritti kieltää sen toimeenpanon.¹⁷⁰ Hultinin mukaan perustuslailliset olivat herättäneet suuttumuksen väkijoukoissa, kun perustuslailliset olivat vastustaneet väliaikaista hallitusta ja kansalliskokousta.¹⁷¹

Punainen julistus ja sen hyväksyminen ovat Jussilan mukaan saaneet liian suuren merkityksen kuin mitä sillä lopulta olikaan. Vaikka väkijoukko lainehti kaduilla ja äänesti julistuksista ja piti kokouksiaan, tehtiin suurlakkoa koskevat päätökset kuitenkin muualla kuin kadulla.¹⁷² Hultinin mainitsema viha perustuslaillisia kohtaan yhdistettynä Jussilan vähättelevään asenteeseen Punaista julistusta kohtaan herättävät kysymyksiä. Todelliset päätökset tehtiin suljettujen ovien takana, mutta olisiko niitä tehty ilman kaduilla vellovia ihmismassoja. Jussila ei voi täysin puhtaasti todeta, etteivät kadun tapahtumat olisi olleet vaikuttamassa päätöksiin. Päätösvalta ja vaikutusvalta ovat eri asioita. Jos mielenosoituksilla ei ollutkaan päätösvaltaa, niin vaikutusvaltaa niillä oli sitäkin enemmän.

Väliaikaisen hallituksen muodostaminen oli hurja toimi, ja se oli isku vasten keisaria. Vaikka hallitus valittiin lauantaina, sovittiin jatkotoimista jo perjantaina, jota Wallin pitää vaarallisimpana ja kriittisimpänä päivänä koko lakkoviikolla. Työväki halusi jatkaa lakkoa, mutta se jätettiin yksin. Aktivistit jättivät työväen ja perustuslailliset puuhailivat omaa jo kaartiiaan. Suomalainen puolue olisi suostunut tukemaan, jos väliaikainen hallitus olisi alistettu hallitsijan hyväksyttäväksi. Danielsonin rooli nousee esille sekä Aspelin-Haapkyllän että Wallinin kautta. Wallin kertoo kuinka Danielson suostui tukemaan työväkeä tietyn ehdoin ja Aspelin-Haapkyllän kohdalla juttu on muuttunut jo sellaiseksi, että Danielson oli ylipuhunut työväen päätösten hallitsijalle alistettaviksi jättämisen kannalle.¹⁷³ Hannu Salokorpi on Danielsonin roolista eri mieltä, sillä Salokorpi katsoo, että Danielson

¹⁷⁰ Roos 1907b, 566 – 567, 570 – 574.

¹⁷¹ Hultin 1935, 265.

¹⁷² Jussila 1979, 79 – 80.

¹⁷³ Lakkopäiväkirja, 17, 22; Saarenheimo 1980, 77.

olisi tukeutunut enemmänkin perustuslaillisiin. Vaikka Danielson olikin vanhasuomalainen oli hän jo kesällä ollut sitä mieltä, että myöntövyvyyssenaatin aika oli ohi. Vanhasuomalaisen puolueen linjaa Danielson ei täysin hyväksynyt suurlakonkaan aikana, vaan neuvotteli myös perustuslaillisten kanssa hallituspohjan laajentamisesta, tosin tuloksetta.¹⁷⁴

Lauantaina 4.11. Tampereen tilanne epäselvä. Suurlakkokomitea sai vastaansa arvostelua omien taholta. Työväki syytti suurlakkokomiteaa työnantajien myötäilemisestä ja päättämättömyydestä lakon jatkoon suhteen. Koko Suomen tilanne oli epäselvä, sillä tieto kulki huonosti. Helsingin tilanne oli kriittisin ja huhut velloivat. Illalla pidettiin kokous, jossa suurlakkokomitean painoarvoa pyrittiin kasvattamaan viidellätoista lisäjäsenellä. Nyt kokoontunut kokous kannatti lakon jatkamista. Valtakunnan epäselvän tilanteen vuoksi mitään ei kuitenkaan päätetty, sillä faktat haluttiin selvittää ennen kuin mitään ratkaisvaa päätettäisiin. Perustuslaillisten rivit rakoilivat Tampereella, kun Punainen julistus jakoi mielipiteitä puolesta ja vastaan. Sekä työväki että perustuslailliset, jotka Tampereen mittakaavassa olivat merkittävimmät toimijat, ajatutuivat sisäisiin ristiriitoihin. Toimintatavoista ei päästy yksimielisyyteen. Työväki kehotti omiaan olemaan valmiina lakon jatkamiseen. Uusi kansankokous päätettiin pitää seuraavana päivänä.¹⁷⁵

Tilanteen kiristyminen ja sen aiheuttama turhautuminen kohdistui suomalaiseen puolueeseen ja suomalaiseen klubiin Tampereella. Lakkolaiset olivat vaikeasti enää hallittavissa, ja omavaltaisuutta esiintyi. Tiirilä oli jo unohtanut aiemmin kuvailemansa yksimielisyyden. Hän oli ollut mukana lakossa, mutta nyt sitä innokkaasti lopettamassa. Tiirilä oli jo suunnitellut lähettävänsä perheensä maalle turvaan, mutta uusien tietojen saavuttua hän peruutti suunnitelmansa. Valtiopäivät oli hyväksytyt, keisarilta oli saatu manifesti. Tiirilä kertoo, että kaikki saatavissa oleva oli nyt saavutettu. Ainoastaan työväki jatkoi taisteluaan, sillä se halusi enemmän. Perustuslailliset olivat jo vetäytyneet lakosta ja työväki oli yksin. Tiirilä lopettaa torstain merkintänsä lauseeseen, ”luokkataistelu alkaa.”¹⁷⁶

¹⁷⁴ Salokorpi 1988, 66, 68 – 69.

¹⁷⁵ Aamulehti 4.11.1905; Tampereen Uutiset 4.11.1905.

¹⁷⁶ Tiirilä 1905, 4.11.1905.

6.5. TYÖVÄEN TYYTYMÄTTÖMYYS JA HALU JATKAA LAKKOA

Sunnuntaina 5.11. edellisenä päivänä Helsingissä kuumenneet tunteet olivat viilentyneet yön aikana. Työväki halusi edelleen jatkaa lakkoa yhteiskunnallisten uudistusten toivossa. Perustuslaillisten tavoite oli lakon lopettaminen. Työväen johdosta eronneeseen Matti Kurikkaan otettiin yhteyttä ja pyydettiin arviota siitä, riittääkö manifesti taivuttamaan työväen lakon lopettamiseen. Häneltä tiedusteltiin myös kuinka kauan työväki jaksaisi jatkaa lakkoa. Työväki järjesti jälleen kansankokouksen, jossa vaadittiin perjantaina valittua kansalliskokousta astumaan tehtävänsä. Kansankokouksessa pilkattiin ”*herroja, jotka olivat tyytyneet niin vähään, kun olisivat voineet toteuttaa paljon suuremmat vaatimukset*”. Työväen ja perustuslaillisten välejä hiersi nyt kysymys ansioista. Työväen mielestä he olivat saaneet asiat tapahtumaan, kun taas perustuslailliset pitivät manifesti-esitystään ratkaisevana liikkeenä. Työväki oli aloittanut lakon eikä suvainnut, että kukaan muu kuin se itse sitä lopettaa.¹⁷⁷

Tietoja Helsingistä saapui yhä enemmän Tampereelle. Niillä ei kuitenkaan ollut toivottua vaikutusta, sillä Tampereen tilanne mutkistui entisestään, kun ei tiedetty, mitä uskoa ja mitä ei. Tiedot kertoivat, että Punainen julistus olisi hyväksytty Helsingissä ja että väliaikainen hallitus saataisiin pian koottua. Perustuslaillisten ja sosiaalidemokraattien välien kerrottiin kiristyneen. Porvarit syyttivät työväkeä kansan sisäisten vastakohtaisuuksien lietsomisesta ja omista valtapyrkimyksistä. Kaupungintalolla oli Suomen lipun viereen laitettu punainen lippu, jossa kehoitettiin kaikkien maitten köyhälistöä yhtymään. Tampereella pidettiin jälleen kansankokous aamupäivällä ja siinä oli tarkoitus päättää lakon aloittamisesta uudelleen. Kokouksessa palautettiin mieliin, miksi lakkoon oli ryhdytty ja koottiin kansalle saatavilla olevat tiedot tilanteesta. Odotukset olivat yhä korkealla, mutta epävarmuuden vuoksi päätöstä lykättiin iltapäivään. Tilanne ei muuttunut iltapäivään mennessä, mutta äänestys päätettiin pitää. Kokouksessa vakuuteltiin asioiden olevan hyvin ja niiden etenevän suunnitelmien mukaisesti. Usko asioiden järjestymiseen oli vahva. Äänestystä ei saatu kuitenkaan vietyä loppuun, kun käytännöistä tuli riitaa. Ratkaisu siirrettiin seuraavalle päivälle. Päätettiin ettei aamulla mentäisi töihin, vaan tultaisiin suoraan torille päättämään lakon jatkamisesta. Illalla tiedot Helsingistä kertoivat nyt varmaksi, että väliaikainen hallitus oli asetettu ja että siihen kuului myös tamperelaisia. Runoilija Severi Nyman ja maisteri Erkki Reijonen oli valittu edustamaan perustuslaillisia ja toimittaja Yrjö Sirola edustamaan sosialidemokraatteja. Miehet lähtivät illalla vielä Helsinkiin kokousväen

¹⁷⁷ Roos 1907b, 652 – 653, 660, 672 – 673.

saattelemana.¹⁷⁸

Perjantaina valittu väliaikainen hallitus kävi Slavalla tapaamassa Obolenskia. Mukana oli tosin vain kuusi väliaikaiseen hallitukseen valittua. Obolenski selitti väliaikaisen hallituksen edustajille, että manifesti oli oikea ja keisarin allekirjoittama. Työväki ei ollut tyytyväinen siihen, että manifestin mukaan säätyvaltiopäivät vielä kerran kutsuttaisiin koolle päättämään uudesta valtiopäiväjärjestyksestä. Vaarana oli se, että valtiopäivät eivät suostuisikaan yksikamariseen eduskuntaan. Työväen suurin ongelma oli se, että he eivät luottaneet perustuslaillisiin, jotka olivat heidät katkerasti pettäneet. Perustuslailliset olivat luvanneet ajaa työväen asiaa jo säätyvaltiopäivillä ja nyt jättäneet työväen yksin lakkonsa jatkamisen kanssa. Kenraalikuvernööri Obolenski vastasi, että muissakin maissa poliittinen petturuus on varsin yleistä, ja että kukaanhan ei voisi ulkoa käsin päättää millaiseen tulokseen valtiopäivä uudistuksen kanssa tultaisiin. Työväki halusi silti vaatimuksensa hyväksytyksi, ja ilmoitti olevansa valmis jatkamaan taistelunsa loppuun asti, mikäli Obolenski vain olisi sekaantumatta asiaan. Siihen Obolenski ei tietenkään voinut suostua, vaan selitti työväen edustajille vielä kerran, miten paljon lakolla oli jo saavutettu, ja miten järjetöntä olisi riskeerata sen saavutuksia.¹⁷⁹

Maanantaina 6.11. aamulla julkaistiin kapteeni Kockin ilmoitus, jossa lakkoa käskettiin jatkamaan. Ylioppilaiden komentaja kapteeni Theslöf oli jo lauantaina aloittanut vakituisten poliisien organisoimisen takaisin järjestyksen pitoa varten heti, kun punakaarti luopuisi vallasta. Kaupat pyrkivät avaamaan ovensa heti aamulla maanantaina, mutta punakaartit pakottivat ne sulkemaan. Yhteenotoissa käytettiin väkivaltaa, ellei suullinen käsky riittänyt. Tavaratalo Stockmannin edustalla yhteenotosta tuli kiivain, kun sekä punakaarti että suojeluskunta olivat kokoontuneet samaan paikkaan. Toinen yritti sulkea kaupat ja toinen avata. Verenvuodatukselta vältyttiin kapteeni Kockin annettua omilleen vetäytymiskäskyn. Stockmannin välikohtauksen jälkeen punakaarti vahvisti poliisiaseman puolustusta, koska epäili suojeluskunnan yrittävän valtausta. Punakaartilaisien keskuuteen levisi epä tietoisuus tulevasta. Senaatti oli kokoontuneena senaatintalolla. Samalla punakaartilaisia koottiin Senaatintorille muodostelmiin eikä tiedetty oliko kyse lakon loppuparaatista vai jostain muusta. Yleisöä kerääntyi ympärille ja tunnelma oli levoton. Välillä pakokauhu oli iskeä, kun sotilaiden luultiin puuttuvan peliin, mutta lopulta muutaman tunnin kuluttua manifestia alettiin jakaa yleisölle. Työväki kohteli manifestia

¹⁷⁸ Aamulehti 7.11.1905; Tampereen Uutiset 7.11.1905.

¹⁷⁹ Roos 1907b, 683 – 686.

epäkunnioittavasti, mutta porvarit ottivat lakin pois päästään ja kajauttivat ilmoille isänmaallisia lauluja.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Roos 1907b, 696, 699, 704 – 720.

7. LAKON LOPPU

Yhteisin aattein matkaan lähteneet eivät saaneet lopulta päätettyä kuinka pitkälle valittua polkua olisi kuljettava. Välttämättä osapuolet eivät tieneet, mitä polkua kulkivat, ja risteyskohdissa oli aina ollut kiistaa kumpaan suuntaan pitäisi kääntyä. Osa olisi halunnut kääntyä takaisinkin. Työväki oli aloittanut lakon ja saanut muun yhteiskunnan seuraamaan. Vaatimukset olivat valtiollisia ja niihin saattoivat kaikki yhtyä. Työväki huomasi saaneensa paljon valtaa – sekä käytännössä että ihmisten mielissä. Miten sen tulisi käyttää valtaansa? Suomen valtiollisen aseman lisäksi tapetilla oli kysymys äänioikeudesta ja kansanedustuslaitoksesta. Lakon aikana muutkin puolueet kääntyivät kannattamaan näitä periaatteellisia uudistuksia. Ongelma todellakin oli, miten ne toteutettaisiin. Työväen vaatimukset olivat ehkä liian radikaaleja ja vallankumouksellisia ja perustuslailliset halusivat noudattaa lakia; diktaattorin hyväksymään lakia, kuten sanottiin

Perustuslaillisten vetäytyttyä Tampereella, alkoi työväki käyttäytyä aggressiivisesti. Tiililä lähetti perheensä maalle sittenkin turvaan, sillä pelkäsi, ettei kaupungissa ole tarpeeksi turvallista. Helsingistä saatiin tietoja, että venäläiset sotilaat olisivat piirittäneet kaupungin ja valmiina kukistamaan sen. Kaupunkia piti Tiililän tietojen mukaan hallussaan ”hurja verikaarti Johan Kock johtajanaan”. Tunnelma Tampereella alkoi keventyä ainakin suomalaisella klubilla. Tilanne oli tavallaan tasoittunut. Vaikka Helsingin tiedot olivatkin pelottavia, vaikuttaa Tiililä levolliselta. Työväki oli nyt yksin, joten ilmeisesti Tiililää rauhoitti arvio siitä, ettei se yksin enää kykenisi aloittamaan lakkoa uudestaan tai yrittämään vallankumousta. Tampereen lakko oli niin vahvasti yhteistyössä aloitettu, että ajatus yksin yrittämisestä tuntui liian mahdottomalta.¹⁸¹

Maanantaina 6.11. tamperelaiset eivät menneet töihin edellisenä päivänä sovitus mukaisesti, vaan suoraan äänestämään lakon uudelleen aloittamisen kohtalosta aamulla. Koska edellisenä päivänä äänestyskäytännöistä ei ollut saatu sovittua yhteisiä sääntöjä, oli nyt päätetty, että lakon uudelleen aloittamisen kannattajat kokoontuisivat Kauppatorin etelälaidalle ja lakon vastustajat pohjoislaidalle. Väkeä saapui paikalle pitkin aamua ja yhteentoista mennessä molemmat puolet toria olivat tupaten täynnä ihmisiä. Läheinen kosketus eri puolilla olevien kesken synnytti pientä tappelun poikastakin. Torin eteläpuolella oli enemmän väkiä, joten lakon uudelleen aloittaminen sai suuremman

¹⁸¹ Tiililä 1905, 5.11.1905.

kannatuksen.

Helsingistä saapui kuitenkin pian uutta tietoa. Keisari oli antanut manifestin, jolla sortotoimet oli kumottu ja valtiopäivät oli luvattu kutsua koolle päättämään kansanedustuslaitoksen uudistamisesta. Helsingissä lakko oli manifesti vuoksi lopetettu. Suurlakkokomitea päätti nyt siis myös Tampereella lopettaa lakon. Kansankokous antoi päätökselle hyväksyntänsä, mutta sillä varauksella, että tiedot todellakin pitäisivät paikkansa. Lakon päättymistä juhlistettiin juhlavalaistuksella. Ihmiset palasivat töihin maanantain ja tiistain kuluessa ja koulutkin aloittivat jälleen keskiviikkona.¹⁸²

Tekla Hultin jännitti lakon loputtua työväen reaktioita. Hultin pohti tyytyisikö työväki saavutettuihin tuloksiin. Perustuslailliset olivat tyytyväisiä, mutta työväen tyytymättömyyttä ryhdyttiin lieventämään antamalla lupauksia eduskuntaudistuksen puolesta toimimisesta. Tampere oli Hultinin mielestä kriittisempi kuin Helsinki, sillä tamperelaisista enemmistö oli työväkeä. Helsingissäkin Kock vaati jatkamaan lakkoa, vaikka se oli päätetty lopettaa.¹⁸³

Suurlakosta seurasi yhteistyö venäläisten ja perustuslaillisten välillä. Obolenski rauhoitti työväen yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella, mutta hankki perustuslaillisista marraskuun manifestilla liittolaisen turvaamaan yhteiskuntajärjestystä tyytymättömiä ryhmiä vastaan. Työläisaktivistit aloittivatkin punakaartien perustamisen pian lakon päättymisen jälkeen.¹⁸⁴

Tiililän ajatukset lakon päättymisen jälkeen tuntuvat hieman hassuilta. Peräkkäisissä lauseissa hän muistelee lakkoon ryhtymisen olleen pelottavaa, kun se oli työväki johti sitä, mutta antaa työvälle myös tunnustusta, kun he siihen ryhtyivät. Seuraavaksi Tiililän suhtautuminen työväkeen on vähintäänkin isällisen holhoavaa, kun hän päivittelee työväen melkein hävittäneen saamansa hedelmät.¹⁸⁵ Kun lakon tavoitteet oli saavutettu porvarit irrottautuivat siitä, vaikka työväki edelleen jatkoi. Oliko ”saavutettuja etuja” pakko suojella? Oliko olemassa vaara, että venäläisten mitta olisi tullut täyteen ja manifesti olisi peruttu? Tiedot Helsingistä voisivat antaa kuvan siitä, että venäläiset vähitellen olivat pääsemässä takaisin jaloilleen, ja että lakkolaiset olisi mahdollista taltuttaa

¹⁸² Tampereen Uutiset 7.11.1905.

¹⁸³ Hultin 1935, 277 – 278.

¹⁸⁴ Jussila 1979. 86.

¹⁸⁵ Tiililä 1905, 6.11.1905.

voimakeinoin.

Lakon jälkeen Aamulehti ja Tampereen Uutiset lopettivat kirjoittelun suurlakosta suhteellisen pian lakon loppumisen jälkeen. Kansan Lehti suhtautui lakon loppumiseen epäilyksin. Tiistaina, seuraavana päivänä lakon loppumisen jälkeen kansaa kehoitettiin olemaan varuillaan ja suhtautumaan epäröiden keisarilliseen vapausmanifestiin. Kansan Lehti oli myös sitä mieltä, että työväestö oli yksimielisyydellään tehnyt merkittävää ja tärkeää työtä. Kansan lehti muisti silti pahoitella, että työväestö oli jäänyt asiassaan yksin. Kansan lehden mukaan Punaisen julistuksen vaatimusten julkistamisen jälkeen tapahtui hajaannus. Hajaannuksen syyksi lehti katsoo työväestön todellisten ja perinpohjaisten vaatimusten julkituomisen, joita valtaapitävät vanhasuomalaiset ja perustuslailliset eivät voi hyväksyä. Lehti syyttää valtaapitäviä elimiä piiloutumisesta luokkaerojen muurin taakse ja kutsuu heitä ”kotoisiksi sortajiksemme”. Artikkelissa kiitetään työväestöä sen ihailtavasta innosta, joka vallitsee vielä lakon päättymisen jälkeenkin. Kuitenkin työläisiä kehoitetaan säästämään intoaan ja voimiaan lopulliseen, ratkaisevaan taisteluun, mikä olisi vielä tulossa. Tässä yhteistyö Venäjän kanssa nähtiin välttämättömänä. Kansan Lehti kehotti työväestöä pysymään valppaina ja tarkastelemaan Venäjältä tulevia uutisia.¹⁸⁶

Kaarlo Tiililä kirjoitti päiväkirjaansa vähemmän lakon päätyttyä kuin sen jälkeen. Vaikka lakon aikana oli paljon muutakin tekemistä, ehti hän silti tekemään paljon merkintöjä. Lakon jälkeen Tiililän aika kului töissä, mutta myös lakon kokonaiskuvan rakentamisessa. Sanomalehdissä kirjoitettiin paljon lakosta, ja Venäjältä saatiin koko ajan uusia tietoja. Tiililä arveli levottomuuksien jatkuvan. Venäjä näytti olevan menossa sekasortoiseen tilaan. Huhutaan että lakko alkaisi Suomessakin uudestaan.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Kansan Lehti, 7.11.1905.

¹⁸⁷ Tiililä 1905, 8.-30.11.1905.

8. PÄÄTÄNTÖ

Merkittävänä teemana esiin nousee väkivallan pelko ja tilanteen kriittisyys. Tilannetta pidettiin hyvin vaarallisena, mitä se kieltämättä oli. Vaarallisuus tuntuu unohtuneen yleisemmän tason esityksistä. Myös yksimielisyys muuttui lakon aikana. Ensin oltiin yhdessä rintamassa, mutta pian eri ryhmät lähtivät omille teilleen. Tämä on yleensä huomioitu, mutta juurikaan ei ole mainintoja siitä, että osaltaan alun yksimielisyys johtui väärinkäsityksistä. Mentiin samaan riviin, kun luultiin, että ollaan samaa mieltä.

Väkivallan kuviossa oli mukana monta muuttujaa. Lakon alussa pelättiin venäläistä sotaväkeä itseään, mutta hyvin pian alettiin pelätä sitä, että suomalaiset radikaalit provosoivat venäläisen sotaväen toimintaan. Lakkoviikon kuluessa alettiin vähitellen pelätä, että suomalaiset radikaalit kohdistaisivat toimensa muita suomalaisia kohtaa. Erityisesti porvarilliset piirit, joilla oli aiheita pelkoon, kokivat tilanteensa heikkona, kun järjestyksestä vastasi työväen miehittämä kaarti. Väkivaltaa saatiin pelätä sittenkin, kun työväen vastavoimaksi muodostettu porvarillinen kaarti astui näyttämölle aivan lakon lopussa.

Vallankumous oli merkittävä uhka. Jos suurlakko on totuttu näkemään osana suomalaisen demokratian syntyä, niin täytyy kuitenkin myöntää että sillä oli edellytyksiä paljon hurjempiinkin lopputuloksiin. Suomen valtiollinen asema oli päähuolenaihe. Työväen vaatimukset olivat aluksi muiden mielestä hyvinkin radikaaleja, mutta joita käännyttiin nopeasti kannattamaan, kun tajuttiin, mitä suosioita vaatimukset nauttivat. Tiettyyn pisteeseen asti uskallettiin hyvinkin mennä, mutta kun ilmeni, että seuraava askel olisi avoin kapina tai vallankumous, ryhdyttiin jarruttelemaan ja kehitystä haluttiin ohjata maltillisempaan suuntaan. Lopulta työväkikin huomasi olevansa yksin, mikäli se haluaisi jatkaa radikaaleimmalla tavalla. Kiista aiheutti hajaantumista työväen itsensäkin sisällä.

Tutkimuksen mielenkiintoisimpana seikkana esille nousee maltillisuuden voitto. Ei kuitenkaan voida sanoa, olisiko avoin kapina tai vallankumous johtanut hyvään tai huonoon lopputulokseen. Maltilliseen lopputulokseen vaikuttivat hyvin vahvasti ne, jotka pitivät käsissään aseita, sekä konkreettisesti että kuvainnollisesti, joilla tilanne olisi voitu muuttaa. Mielenkiintoista on aina ollut se, että Venäjän kohdalla puhutaan 1905 vallankumouksesta, kun Suomen sisällä se oli vain suurlakko. Mielestäni

vallankumous oli myös Suomessa lähellä, mutta lakosta sen erottavat sanamuoto sekä se, että väkijoukkojen tekemiin päätöksiin pyydettiin hyväksyntä hallitsijalta.

Menneestä muistetaan usein se, mitä halutaan muistaa. Merkityksetön tieto katoaa ajan mittaan. Suurlakko oli sen läpi eläneille tutkimilleni ihmisille järisyttävä kokemus. Epävarmana aikana epävarmuus oli päällimmäinen tunne monessa asiassa. Tapahtumat arvioitiin kaoottisemmiksi kuin, mitä ne lopulta olivat. Jatkuva huhumylly aiheutti epätietoisuutta ja ihmiset joutuivat arvioimaan tilannetta koko ajan uudelleen. Suomalaisten suurin pelko oli Suomen kansan loppu. Mikäli lakko olisi ajatunut väkivaltaisuuksiin, monia suomalaisia olisi kuollut. Pelättiin myös, että suomalaisten mahdollisuus omaan hallintoon tai valtioon menetetään ikuisiksi ajoiksi. Pelko ei kohdistunut pelkästään ulkoisiin tekijöihin.

Suomalaiset pelkäsivät myös toisiaan. Työväki pelkäsi, että porvarit asettuvat työväen tavoitteiden tielle tai ryhtyvät yhteistyöhön venäläisten kanssa työväkeä vastaan. Porvareilla pelkona puolestaan oli se, että työväki ei osaa käyttää valtaansa oikein, vaan käyttää mielivaltaa laillista hallintoa tai tavallisia ihmisiä kohtaan. Perustuslaillisilla ylimääräisenä pelkona oli sekin, että työväki ei ymmärrä ajoissa luopua vallastaan, vaan yrittää väkisinkin jatkaa lakkoa, vaikka Venäjällä tilanne oli jo normalisoitunut ja keisari päässyt tilanteen herraksi. Tällöin uhkana olisi ollut jo saavutettujen etujen menetys. Työväki koki tullessa petetyksi, kun perustuslailliset alkoivat kannattaa lakon lopettamista. Työväki olisi halunnut jatkaa saavuttaakseen enemmän, sillä työväki pelkäsi keisarin manifestin olevan voimaton antamaan Suomelle yksikamarista eduskuntaa. Kukaanhan ei voinut ennakolta sanoa, että säätyvaltiopäivät päätyisi viimeisenä tekonaan yksikamarisen eduskunnan puolelle.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I Arkistolähteet:

Valtionarkisto (VA), Helsinki.

Väinö Voionmaan kokoelma, Lakkopäiväkirja.

Kaarlo Tiililän kokoelma, päiväkirja 1905.

II Painetut lähteet:

A

Hultin, Tekla: Päiväkirjani kertoo I 1899 – 1914. Oy Gutenberg Ab. 1935. Helsinki.

Kock, Johan: Seitsemän päivää keskusasemalla. Kirjapainoyhtiö Valo 1906. Helsinki.

Roos, Sigurd: Suomen kansallislakko. Ensimmäinen osa. Tekijän tarkastama jatäydentämä suomennos.
Axel F. Lindberg 1907. Helsinki.

Roos, Sigurd: Suomen kansallislakko. Toinen osa. Tekijän tarkastama ja täydentämä suomennos. Axel
F. Lindberg 1907. Helsinki.

Saarenheimo, Eero: Kirovuosien kronikka. Otteita professori Eliel Aspelin-Haapkyllän päiväkirjasta
1905 – 1917. Suomalaisen kirjallisuuden seura 1980. Vammala.

B

Aamulehti 25.10.-8.11.1905

Kansan lehti 25.10.-11.11.1905

Tampereen uutiset 26.10.-9.11.1905

III Kirjallisuus:

Alapuro, Risto; Liikanen, Ilkka; Smeds, Kerstin; Stenius, Henrik 1987. Kansa liikkeessä. Kirjayhtymä. Helsinki.

Alapuro, Risto, 1988, State and Revolution. Berkeley. University of California Press.

Alapuro, Risto 1995. Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933. WSOY. Helsinki.

Haapala, Pertti 1986. Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920. Suomen historiallinen seura. Vammala.

Halila, Aimo 1969. Väinö Voionmaa. Tammi. Helsinki.

Heikkilä, Jouko 1993. Kansallista luokkapolitiikkaa. Sosialidemokraatit ja Suomen autonomian puolustus 1905 – 1917. Suomen historiallinen seura. Tampere.

Jussila Osmo 1977. Vuoden 1905 suurlakko Suomessa, sen historialliset edellytykset ja seuraukset. Teoksessa Historiallinen arkisto 72 (toim. Osmo Jussila). Suomen historiallinen seura. Forssa.

Jussila, Osmo 1979. Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899-1914. Suomen historiallinen seura. Helsinki.

Jussila, Osmo 2004. Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917. WSOY. Juva.

Jussila, Osmo; Hentilä, Seppo, Nevakivi, Jukka 2000. Suomen poliittinen historia 1809 – 1999. 3. uudistettu painos. WSOY. Juva.

- Jutikkala, Eino 1979. Tampereen historia III. Tampereen kaupunki. Tampere.
- Kalela, Jorma 2002. Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus. Tampere.
- Kujala, Antti 1989. Vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus. Venäjän sosialistiset puolueet ja suomalainen radikalismi vuosisadan alussa. Suomen historiallinen seura. Helsinki.
- Kujala, Antti 1995. Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899-1905. Suomen historiallinen seura. Helsinki.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 1988: Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa. Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio.
- Liikanen, Ilkka 1995. Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja suomalaisen puolueen synty. Gummerus. Jyväskylä.
- Luntinen Pertti 1984. Venäläisten sotasuunnitelmat Suomen separatismia vastaan. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Rasila, Vilho 1984. Tampereen historia, osa 2, 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampereen kaupunki. Tampere.
- Salokorpi, Hannu 1988. Pietarin tie. Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista Tarton rauhaan 1899-1920. Suomen historiallinen seura. Mänttä.
- Sulkunen, Irma 1986. Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Suomen historiallinen seura. Jyväskylä.
- Tommila, Päiviö 1999. Suuri adressi. WSOY. Juva.

Vihola, Teppo 1996. Maatalouden asema suomalaisten elämässä ja kansantaloudessa. Teoksessa Historiaa tutkimaan, toim. Jorma Tiainen ja Ilkka Nummela. Atena Kustannus. Jyväskylä.

Voionmaa Väinö 1907. Tampereen historia III osa : Tampereen historia viime vuosikymmeninä (1856-1905). Tampereen kaupunki. Tampere.

IV Internetlähteet

<http://www.kolumbus.fi/r.katajaranta/Suurlakko.html> luettu 22.9.2007

<http://www.uta.fi/koskivoimaa/henkilot/tiilila.htm> luettu 17.9.2007

<http://www.uta.fi/koskivoimaa/valta/1900-18/suurlakkopaiva.htm> luettu 22.9.2007

V Muut lähteet

Ailio, Jarmo 1999. Kesken jäänyt vallankumous Sosiaalinen mobilisaatio Helsingissä vuoden 1905 suurlakosta Viaporinkapinaan 1906, Suomen historian pro gradu. Helsinki.

Haapala, Pertti 2005. Puhe 1.11.2005.